

Szerkesztőbizottság: Jókai Anna (elnök),
Báger Gusztáv, Bella István, Csontos János, Fehér
Béla, Horváth Antal, Kalász Márton, Kő Pál,
Salamon Konrád, Szakály Sándor

Főszerkesztő: Oláh János

E-mail: foszerkeszto@magyarnaplo.hu

Vers, könyvkiadás: Szentmártoni János

E-mail: vers@magyarnaplo.hu

konyvkiadas@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7032

Próza: Bíró Gergely

E-mail: proza@magyarnaplo.hu

hirdetes@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7031

Nyitott Műhely: Ekler Andrea

E-mail: nyitottmuhely@magyarnaplo.hu

Európai Figyelő: Jávorszky Béla (rovatvezető),

Paizs Ábel (szerkesztő)

E-mail: europaifigyelo@magyarnaplo.hu

Könyvszemle, lapterjesztés, rendezvények:

Kondor Péter

E-mail: kritika@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7030

Olvasószerkesztő, tanulmány: Rosonczy Ildikó

E-mail: tanulmany@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7033

Tördelés: Kovács Nóra

Címlap: Zách Eszter

Ügyműhely: Cech Vilmosné, Nagyné Paládi Judit

E-mail: elofizetes@magyarnaplo.hu

Terjesztés: Zsiga Kristóf

Regionális szerkesztők:

Csernák Árpád 7400 Kaposvár, Hegyalja u. 72. T.:
(82) 414-083

Faludi Ádám 2800 Tatabánya, Madách u. 33.

T.: (34) 311-146, e-mail: freisong@freemail.hu

Pék Pál 8800 Nagykanizsa, Ady Endre út 12/B

Rott József 7332 Magyaregregy,

Kossuth u. 71. T.: (72) 420-494

Sarusi Mihály 8220 Balatonalmádi, Diófa utca 9.

T.: (30) 211-3082

Határon túli szerkesztők:

Barabás Zoltán Románia, 3700 Nagyvárad,

str. Republicii 12., ap. 19. Jud. Bihar

e-mail: partium@rdsor.ro

Luka László Svájc CH-1205 Geneve, 11 Av.

Henri-Dunant T/F: 022-329-4929

Nagy Zoltán Mihály Kárpátalja, Ukrajna 90221

Csonkapapi, Mező u. 168.

Sulyok Vince Norvégia, Haslum, Oslo, Eilif

Peterssens vei 7.

Tari István Vajdaság, Szerbia-Montenegró 21200

Óbecse-Becej, Dimitrije Tucovic u. 6.

A szerkesztőség címe:

1062 Budapest, Bajza u. 18.

Levelezési cím: **1406 Budapest, Pf. 15.**

Telefon/fax: **413-6672; 413-6673; 342-8768**

Szerkesztőségi mobil: **(70) 388-7034**

E-mail: **magynap@hu.inter.net**

info@magyarnaplo.hu

Honlap: **www.magyarnaplo.hu**

Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, válaszborítékkal ellátott levélre válaszolunk. *Mutatópéldány* kérhető, megrendelés leadható a szerkesztőségben.

Áldozatkészség

A címbeli fogalommal Rákosi Viktor *Hős fiúk* című regényében találkoztam először. Lehettem vagy tízéves. Áldozatkészség és Rottenbiller Lipót... Mert ő, Pest polgármestere mutatott belőle példát, amikor a köz javára 1848-ban adakozni kellett. „A haza szegény, de fiai gazdaggá tehetik.” Tízezerszám talált követőkre.

Az 1848-as nagy rendszerváltozásra egymást követő politizáló nemzedékek készültek fel, amelyek az átalakítás folyamatába a társadalom mind nagyobb rétegeit, ütőképesebb csoportjait vonták be, tették érdekeltté és felelőssé a sikerben. Igyekezetük, tevékenységük önzetlenségéhez nem férhetett kétség, hiszen az átalakulás alapfeltétele az volt, hogy a birtokos, privilegizált osztály lemondjon javainak egyik fontos pilléréről, az előjogairól, s az általa kiharcolt „alkotmány sáncai mögé beemelje az addig jogfosztott népet”.

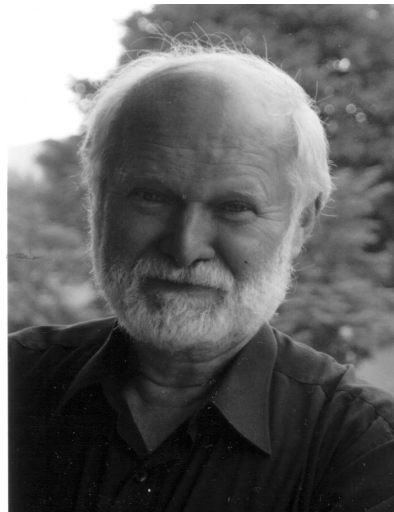
A felkészültség nem pusztán azt jelentette, hogy évtizedek során kikovácsolódott az újkori magyar történelem legrátermettebb, legműveltebb s a korszak európai viszonyaiban legtájékozottabb politikai vezetőrétege, hanem azt is, hogy a felkészültséget tekintve mögötte egy olyan másod- és harmadvonal sorakozott fel, amely az elitet minőségi munkára és megalkuvást nem ismerő erkölcsösségre sarkallta. A változás alapfogalma az áldozatkészség és nem a korrupció volt.

1989-ben a figyelmes tévénezőknek feltűnhetett, hogy a politikusi, miniszteri, szakszervezeti, igazgatói dolgozósobák, tanácskozótermek Lenin-képeit mintegy varázsütésre felváltotta Széchenyi portréja... Csak éppen gróf Széchenyi István önzetlensége, áldozatvállalása, lelkiismerete maradt az ajtókon kívül.

A hetvenes éveket legpontosabban József Attila *Ős patkány terjeszt kórt miköztünk* című verse fejezhetné ki. Egyre inkább a hetvenes évek kezdetén érzem magam. A nagyhangú reménytelenségben és a kályha-ezüstként sziporkázó, mindent összemaszatoló szürkeségben. Igaz, annak a nyomasztó légkörnek is voltak felemelő pillanatai...

Életem egyik ilyen pillanata kilencünk antológiájának, az *Elérhetetlen földnek* a megjelenése... Három évi hercehurca után. 1970. március 13-án mutatták be az Egyetemi Színpadon – tisztelgésül a két nappal későbbi ünnep előtt is. Zsúfolt nézőtér... Ez persze szóra se érdemes. Akkoriban minden költői esten szét kellett tolni a betonfalakat is. Péntek volt, de számunkra boldog nap. A verseket Berek Katin kívül diáktársaink mondták. És hagyományt teremtvé Halmos Béla és Sebő Ferenc népdalai keretették a műsort. Az estet Csoóri Sándor vezette be. Nagy Lászlót és őt tekintettük példaképünknek. Csoóri Sándor akkor a hatvanas években egymásra torlódott költőnemzedékek front-áttörő katonáinak nevezett bennünket, akik elsőként ugrottak ki rohamra a lövészárokból... Ki-ki mérleget készíthet, hová jutott... És „a szegény adózó népen” kívül ki mit áldozott... a hazáért.

Kovács István

Kovács István: <i>Áldozatkészség</i>	1
LÁTHATÁR	
Csoóri Sándor: <i>És a világé leszünk újra; A pokol könyöklőjén</i> (versek).....	3
Sneé Péter: <i>Suhog a zászlós tűz a vérben</i>	4
Dobai Péter: <i>Mária egy régi fényképét elnézve félőn, merengőn</i> (vers).....	6
Papp Endre: <i>Küszöb után forgóajtó</i> (Kulcsár Szabó Ernő: Szöveg, medialitás, filológia).....	7
Bogdán László: <i>A Bikácsi Daniella Képtár</i> (vers).....	11
Krusovszky Dénes: <i>Egy könnyű mosoly; Kavics vagy angyal</i> (versek).....	12
Kontra Ferenc: <i>A tél képe</i>	13
Németh András: <i>Az embertől?; Hűség, falupillanat</i> (versek).....	16
Csender Levente: <i>A rézthen gyermekei</i>	17
Kiss Zsófia: <i>Álmatlanság</i> (vers).....	19
Lehóczky Ágnes: <i>Szobai jegyzetek</i> (vers).....	20
Pallag Zoltán: <i>Szeptember, avagy nem felejték</i> (vers).....	21
Ábrahám Barna: <i>A régi Szepesség képe a magyar történetírásban 1945 előtt</i>	22
Sturm László: <i>A szepességi kisváros Krúdy Gyula világában</i>	27
NYITOTT MŰHELY	
Ködöböcz Gábor: <i>A nyelv nékem a hazám</i> (Beszélgetés Ferenczes Istvánnal).....	32
Ferenczes István: <i>Télikék</i> (vers).....	40
<i>Rex megmenti Pannóniát</i>	41
OLVASÓI JEGYZET	
Bíró Zoltán: <i>A XX. század tanúja, Gombos Gyula</i>	43
KÖNYVSZEMLE	
Gergely András: <i>A Széchenyi-kép revíziója</i> (Pletl Rita: A döblingi Széchenyi eszmevilága és stílusa).....	45
Papp István Géza: <i>Irodalmunk szabadságharcáról</i> (Vasy Géza: „Hol zsarnokság van” – Az ötvenes évek és a magyar irodalom).....	48
N. Pál József: <i>A radikális nemzetszemlélet tükré – versekben</i> (A magyarokhoz; szerk.: Medvigy Endre).....	51
MAGYAR ÉGTÁJAK	
O. J.: <i>Székelyföld</i>	56
VILÁGIRODALMI FIGYELŐ	
<i>Kárpáti cigányok – amerikai szemmel</i> (Zsille Gábor válogatása)	
Zsille Gábor: <i>Joanne Lowery versei elé</i> (jegyzet).....	57
Joanne Lowery: <i>A cigány lelkekről</i> (kisesszé); <i>Antal, a cigányprimás a hallgatóságához</i> ; <i>Cigány túlvilág</i> ; <i>Cigány halálmadár</i> ; <i>Nomádok</i> ; <i>Kitta szerelmi bájitala</i> ; <i>Tinka balsorsa</i> ; <i>Terkari kitanulja a lókereskedést</i> ; <i>Miért félnek a cigányok a víztől</i> ; <i>Mariann a jóslásról</i> ; <i>Ahol egy nyári éjjel táboroznak</i> (versek, Zsille Gábor fordításai).....	58

Világirodalmi Figyelő rovatunk megjelenését
az Amerikai Egyesült Államok budapesti
nagykövetsége támogatta.

CSÓÓRI SÁNDOR

És a világé leszünk újra

*Mi maradt nekünk megint az évből?
Semmi, csupán egy szemvillanásnyi nyár
s két bokros domb között
egy zümmögő mező.*

*És séták és kutyák és fácánok, ahogy
eltűnnek szemünk elől
a vállig érő fűben,
és két-három parázsló naplemente,
amelytől megpörkölődik
a rétihéják tolla.*

*De néha, amikor a Nagykevély mögül
megkondul egy-egy sóvárgó harang,
szemünk láttára*

*székesegyházak bújnak elő a földből,
mint titáni csigák,
foszforeszkáló szarvaikkal.*

*És máris csillagok ereszkednek le sárgán
elhomályosult városokra,
és susogni kezdenek északon, fön az erdők,
s jeltelen sírjából váratlanul Mozart lép elé,
leomló parókája: lidérces vízesés.*

*És a világé leszünk újra,
sok-sok világé az elvadult mezőn.
Egy gólya szárnyal lassan a bécsi dóm felé,
szárnyain virágpör száll
s a tóból néhány vízcsepp.*

A pokol könyöklőjén

Csonka szonett

*Ilyen lesz az életünk vége is?
Hullong majd ránk a templomvakolat?
mandulahéj? szemét az égből?
sarokvas-rozsda s vörös alkonyat,*

*mint Arles lány mezőire Van Gogh
szakállszőre? És ki tudhatná még,
micsoda műhold-agyak, fémtokok
s darabokra tört szaturnusz-kerék*

*küllői hullnak majd velük, egy
fölrobbantott édeni raktár
tárlóiból? Isten szobra sehol sem áll,*

*hogyan körbejárhasd. Zöld lesz a háttér,
s a zöld háttérben egy halott sétál,
akit már árnyéka sem kísér.*

SNEÉ PÉTER

Suhog a zászlós tűz a vérben

1971-ben begyűjtik a bölcsész és a jogi kar hallgatóit. Egy évre rá a műszakisokat. A Magvető megtette kötelességét, beérett az „Új Termés”. Illetékes helyen nem ülnek a költészet rajongói, és ha ismerik, akkor sem kedvelik a *Zúg Márciust*. Még hogy *Talpra Petőfi! Sirodat rázom: / Szólj még egyszer a Szabadságról!*?

Semmi szükség az ilyen kódolt üzenetekre! Utassy fölforgató elem vagy sültbolond. Egyetlen szavának visszhangjával, inkább sejtelmével mégis diákok százait igézi az Agyrém térre! A rendezvény fő színtere pedig másutt van: a Múzeumkertben, melynek Pollack Mihály téri oldala már kora reggeltől szürkellik a teherautókról lekászálódó munkásör zubbonyoktól. Látra egyenruhás rendőrök biztosítják az ünnepi beszédet tartók testi épségét, de az üzemekből és a megbízható iskolákból kivezényelt KISZ-es vagy éppen ifjúgárdista hallgatóság gyér csoportozatai körül több az operatív tiszt, mint a civil érdeklődő. Indulókat bömbölnék a rácsra és külön lábazatra szerelt honvédségi hangszórók, kezdődik a műsor.

A Nemzeti Múzeum bejárati lépcsősora elé eszkalált mini szobortalapzaton – honnét e minta? – protokolláris rendben sorakoznak a díszvendégek. A hangadó eligazítja vaskos papírköteget és megköszöri torkát. Mintha fogóval csípték volna el az elektromos kábeleket, vége a pattogó-sercegő muzsikának! A szónok krákogása betölti a teret, és maga felé fordítja a kihült, ásító arcokat. Könnyes, szélfúttá szemek bámulnak a vörös drapériás pulpitus hátterében emelkedő átdíszlemezett oszlopos portikuszra: timpanonjának megannyi támaszát kétharmad részben vörös, egyharmad részben nemzetiszín szalaggal tekerescelték be, odafentről pedig az előző este daruval felerősített óriási vörös tábláról hatalmas fehér betűkkel a nap jelmondata csüng alá.

Vörös zászlókat csapkod a szél.

Véget érni nem akaró nyikorgás-recsegést követően egy buzdítással zárul a mondóka: viszontlátásra a Forradalmi Ifjúsági Napok következő rendezvényén, március 21-én, a Tanácsköztársaság kikiáltásának évfordulóján! Máris fölzendül a soros mozgalmi nóta. Ébresztő föl, az ünnepségnek vége, indulás haza! A tényéreként összevert tömeg engedelmesen oszlik, néhány bajkeverő diák azonban lusta ahhoz, hogy el-

takarodjék. Söröskorsóba kimért fél liter kakaóját eddig a tejbárban hörpölgette kifli vagy szelet kenyér mellé, és úgy nyámmogott az istenadta, mintha nem is hozzá szólna ez a sok intellektus. Most pedig mintegy vezényszóra – vajon ki vezényelhet? – az Astoria felé poroszkál, hogy a Kossuth Lajos utcának fordulva igyekezzék a Duna-partra. A tüntetőket az operatív állomány tisztjei kísérik. Észrevétlen vegyülnek a járókelők közé. Hármával mennek, kigyúrt, izomagyú fickók, hajtókájukon fröccsöntött, '71-es mintájú műanyag kokárda, nehogy elpüföljék őket megint, mint először tették a nekieszult verőlegények. Egyenzakójuk alatt – hónaljban – ólomdarabok csivitelnek:

– Itt Sas, itt Sas! Kaméleon jelentkezz, vétel!

A Felszabadulás tér sarkán végre megkezdik a gyanús egyének kiemelését. Hosszú hajú, bőrkabátos fiúkra vadásznak – nyilván azért öltöztek föl így, hogy óvják magukat az ütlegektől. Aljas provokátorok, majd megtanítunk titeket a legközelebbi kapualjban, hogy máskor ne a testeteket, hanem a fejeteket védjétek!

Aki baj nélkül túljut az egyetem tömbjén, és keresztülvág a római romok körül sertepertélők fürkész tekintetén is, eléri az Apáczai Csere János utca sarkát, miközben a hivatali épület ablakaiból már le is fényképezték. Szemben vele egy kis füves parkban emeli égnek szabóizmú karját a színpadra álmódott költő rémisztően modoros bronzalakja. A jó ízlés nevében rendőrök sorakoznak elé. Közöttük áttetszik az óvodások sok kis nemzetiszínű papírzászlócskája. Hátrébb a szakszolgálat akusztikai kocsija dolgozik. Kurta ünnepség következik, majd ötödször is elhangzik a figyelemztetés: a megemlékezésnek vége!

Senki se mocsan.

Mire várnak, tapsra, szabadságra?

Megkapják.

Ha úgy tetszik, akár koporsóban is. Előbb-utóbb mindnyájan szabadulnak azért Baracskáról, vagy más-honnét. A megafonok – síp, dob zene, harsogjon harsóna – nem tudják elnyomni az éneküket. A kordon is meghátrál, futárok rohagnak az URH-s autók és tancstalan parancsnokok között. A Régi Posta utcánál „kocsiról le!”-t vezényelnek a munkásöröknek. Egy Trabantból zászlót lengetnek.

Taps.

Amint produkciójának ismétlésére visszafordul, lemeszelik a kocsit. Igazoltatás, a közlekedés rendjét veszélyeztető, államellenes izgatásra alkalmas nemzeti lobogóját bevonják, a sofőrt elviszik.

Fütyy.

A talapat körül megnyílt térben ezalatt buzgó kezek egyelik a zászlókat, kigyomlálván az odatévedt vöröseket. Azután rendszerint előáll egy ismeretlen lány vagy fiú és a kötelező iskolai tananyagból szavalni kezd. A második versnél már elviszik.

Rossz volt az előadás?

Helyesbítésre nincs ideje, tovább tanulni sem lesz módja. A szocializmust építő ifjúsághoz méltatlanul viselkedett, kizárják tehát az ország összes középiskolájából, vagy kicsapják egyeteméről.

Telnek a negyedórák. Gyarapodik a tömeg is. Csak áll, énekel, hallgat. A Kerepesi út felől szirénázva közeledik a rohamrendőrség konvoja. Ellenirányban, a Mosonyi és a Tolnai Lajos utca felé rabszállítók camognak, viszik a friss húst, legyen mit a falhoz csapni újra.

Azután meglódnak az élen állók. A többiek nyomukban, énekszóval kanyarog a menet a Vigadó tér felé. Útját járőrököszi biztosítja, odabentről szakadatlanul telefonálnak.

Első tüntetések a MUK óta. Pontos az időzítés! Hogyne éledezne tehát a jó kondíciójú emlékezet! Egyszeriben felélénkülsz te is. Érzed a pillanatot és figyelsz. Megragad a váltig gáncsolt, öntudatlan naivságában ártatlan képpel somolygó, mégis színre lépő, visszatántoríthatatlan ifjúság. A forradalom leverésekor megtört, „eltaknyolt” gerincűeket követő új generáció, a megalkuvástól vonakodó.

Mindenütt felbukkantok Vanek barátoddal. Hoffmann Vladimír alhadnagy elképedésére ott vagytok még a szobornál is.

– Hát semmitől sem tartanak?

Figyelnek, követnek, és magad is figyelsz, követsz. Hamarosan már azt jelentik rólad, hogy a szervezkedő ellenséges banda feje vagy a nacionalista izgatás miatt elítélt Szalai Miklóssal együtt. Tündökletes pálya, gyors karrier.

A lázadás szelleme – ahogy szerényen nevezed – nem csak a Petőfi-szobornál ösztökéli az internacionalizmusukat négerszálámmal demonstráló rendbiztosokat, amint a Kossuth tér felé halad a tömeg, méterről méterre növekszik a félelem kábítószereitől ajzottak elszántsága. Parancsra szívják föl magukat, vagy gyógyszer hatása alatt cselekednek? Amikor oszlatásra vezénylik őket, vérben forgó szemmel, üvöltve támadnak, és az ütlegelés szadista gyönyörébe elveszítetten többé nem látnak, nem hallanak. Szétszórják az utcán találtakat, legyenek bár nézői csupán a fölvo-nulásnak, kapualjakba rugdalják, véresre verik őket.

Ez az attak többször ismétlődik és alkalomról alkalomra keményebb. Vértől foltosak a járdák, a házfelügyelők nem győzik felmosni a sötétebb beugrókat. Vetélkedik a belvárosi mézszárszékkal a túlparti is. Vernek a Batthyány tér környékén, vernek a Várban, hová beszorítják az esti sétálókat, ekként teremtvé hagyományt a szabadság-áldozatból. Évente újra kezdődik a csata. '73-ban külön határozatra kényszerül a Politikai Bizottság, és megállapítja, hogy az ünnepi hangulatot, a felfokozott hazafias érzéseket, a fiatalok éretlenségét kihasználva Budapesten nacionalista, szovjetellenes, rendszerellenes tüntetést szerveztek. A főkomposokat persze lefűleli a belügy, de a leggondosabb vizsgálat ellenére sem tudják földeríteni, hol szervezik a megmozdulásokat. Hiába rémisztgetik, püfölik és záratják ki csicskáik révén – mint amilyen a nemzeti filmpanteon serény pillangója még pondró korában – az elfogottakat mindenünnen, egész életükre megbélyegezve és tönkretéve őket. Az országot bejáró kísértet illékony, megfoghatatlan. Akárhány ifjat csukjanak is kóterba, bármint készüljenek, a kokárdások rendre fölbukkannak megint, és makacsul éneklük dalaikat. Mi ez a fölfordulás?

Hogyne nyugtalankodnék egy világforradalmasító eszmék jegyében fogant hatalom? Ahol csoportosulást lát, menten lecsap, legyen az bár trikoloros vagy vörös szalagos, mint a szélsőbalos ellentüntetést szervezőé, a későbbiekben újra piros betűs nemzeti ünneppé magasztosuló nap őrző-védő szolgálatokkal agyonbiztosított leendő szónokáé. Letépi a nemzetközi munkásmozgalom pironkodó kis csíkjait is: csönd legyen!

A jóltájékozottak sem értenek semmit. Zavartan kérdezzetik:

– Mi van itt?

– Mi lenne? Március idusa.

– Ja.

Alulfogalmazol. Többé már nem egy-egy fejét rázó ellendrukkerrel teremtessz kontaktust, hanem újra bekapcsolódsz – amint ekkoriban mondják – a kor áramába, amiből oly határozattan szakítottak ki. Pedig az önzetlen, baráti segítségnyújtás után, a Vencel téri, majd a Nemzeti Múzeum lépcsőjén kigyúló fálya fényében józan fővel miben bizakodhatsz? Ellen-tanúsítványok sora cáfol reményeidre, és a Gazda baljósan összehúzott, vaskos szemöldöke: példát statuálunk! Halálesetek sora, vég nélküli temetési menetek, cenzúrázott gyászbeszéd, és még gyászosabb hallgatások.

DOBAI PÉTER

Mária egy régi fényképét elnézve félőn, merengőn

1.

*Milyen régen elmúltak azok a fák,
amelyeknek árnyéka súlytalanná tette
lendülő alakod nyilazó sugarát - - -
Igen, a tér a régi helyén van. Az időket közben el ki vette?*

2.

*A fényképeken háttal állunk az időben:
arcunkon mosolyunkban nincsen félelem,
nem, nem vesszük észre, hogy a papíros fényképeken
is múlik az idő, de az már nem a mienk - - -*

3.

*Lassan felfogom: egyetlen fénykép sem emlék!
Minden fénykép **most van**, mint egy gondolat,
mint a remény, sőt, a fénykép mindig csak **lesz még**,
hiába, hogy régen, egy másik életben exponáltad!*

PAPP ENDRE

Küszöb után forgóajtó**Kulcsár Szabó Ernő:
Szöveg, medialitás, filológia**

A német hermeneutika háza táján pezseg az élet. Kiváló betekintést kapunk erről Kulcsár Szabó Ernő 2004-ben az Akadémia Kiadónál megjelent kötetéből, az ezredforduló éveiben írt tanulmányainak gyűjteményéből. A tudós maga is aktív részese a megújuló vitáknak, melyek a bölcséletet az interpretációs tudománymodell elméleti kidolgozásának feladatára sarkallják. Az áttérés a tudatfilozófiáról a nyelvfilozófiára, a teóriának az életvilág gyakorlata fölé emelése, a metafizikakritika – az igazság logocentrikus struktúrában való megragadhatóságának elvi tagadása – ugyanis magával hozta a tudományos gondolkodás eltérő modelljeinek kialakulását. A történetiség elvét hangoztató, a hagyományozott jelentéstartalmak elsajátítását vizsgáló, az értelemmegértés problémájára fókuszáló hermeneutikai elméletnek az analitikus-pozitivisták tudományos módszertantól és igazságfogalomtól való távolságtartása, az empirikus scientizmusból való idegenkedése központi témája a szerző írásainak is.

Így jellemezhető felülnézetből a legáltalánosabban a fentiekhez ezer szállal kötődő, tulajdonképpen annak látásmódját közvetítő munka. A kötet alcíme – *Költészettörténet és kulturalitás a modernségben* – is mutatja a kettős fókuszálást: a szemléletet megalapozó elméleti eszmefuttatások és a magyar líra avantgárd és későmodern poétikai változatainak hermeneutikai nézőpontból való feldolgozásai olvashatók az összeállításban. Érdemes Kulcsár Szabó Ernő teoretikus rendszerének három sarokkövét megvizsgálni, hogy képet kaphassunk állításainak sajátos ellentmondásosságairól, melyek a tudományos módszertan határán egyensúlyozva afféle meta-tudományos narratívát vezetnek elő. A három sarokkő: az igazságfogalom diszkurzív szituálása, az irodalomtudomány – önmagát felszámolva megőrző – apológiája, illetve az identitás mediális létmódjának a hirdetése.

Összegezzük az elméleti alapokat!

Ennek a gondolkodási formának a lényege a nietzschei felismerés, miszerint a létező elválasztandó az igazságtól. A „mi az igazság?” felvetése helyett a „mi a létező?” kérdése lett a módszertani kiindulópont. A közvetlenül hozzáférhetetlen dolgok és nyelvi létmódjuk közötti viszony „stabilizálhatatlansága” áll a válaszkísérletek mögött. A nyelvi – dialogikus – létmód felértékelődését hozta mindez magával. A kijelentés performatív és referenciális megjelenési módjainak ismétlődő

összjátéka – a hermeneutika állítása szerint – felszámolja a jelentésképzés „homo- és monocentrikus eredetét”. A jelentkező elvi ellentmondásokat immár nem szükséges meghaladni, éppen ellenkezőleg, az apóriákban való rögzítés meghaladhatatlansága a végső belátás.

Nem lehet a nyelv mögé kerülni és nem lehet uralni sem, ezért a kérdező mindig önmaga közvetítettségében értelmezhet. A megértendőhöz a hagyományfolyamat részeseként mindig odatarozik a megértő is. Éppen ezért nem valamiféle objektum-szubjektum viszonyban gondolkodik immár, hanem egy új identitás keletkezését vizionálja, amely az őt feltételező tradíció reflexiójában ébred ömmagára. A szubjektumon mint médiumon keresztül válik láthatóvá önmaga „előállítotttsága”. A szubjektum egy lezárhatatlan folyamat részesévé lesz. A tudat elsődleges meghatározója saját mediális feltételezettsége.

Kulcsár Szabó Ernő írásainak szemlélete a tőle vett idézettel magyarázható legjobban: „A mű személyhez, önmagának elégséges, szolitáris tudathoz tartozásának életrajz-filológiai premisszái helyett inkább arra irányuló kérdések határozzák meg itt az értelmezés műveleteit, hogy miként viselkedik az értelemstabilizáció performatív ellehetetlenülésének tudatában lévő költői nyelv az új kultúrtechnikák befolyása alatt. Illetve, hogy milyen esztétikai tapasztalatot tesz lehetővé az a nyelvhasználat, amelynek beszéde nem valamely »utánaalkotó« szubjektivitást, hanem antropológiailag hozzárendelhetetlen és azonosíthatatlan hangot, nyelvi-vagy szövegpozíciót reprezentál (...)” Elemzés tárgyává válik tehát az irodalom kettős medialitása – a kommunikációban megvalósuló anyagtalansága, illetve leírt formában való „anyagisága” –, továbbá a hermeneutikai aspektusból újraértett – a korábbi felfogásnak tulajdonképpen tagadását képező – esztétikai tapasztalat egyedül álló sajátossága, miszerint kizárólag benne van szétbonthatatlanul jelen a jelentés és a mediális materialitás összetartozása. Az irodalom, a könyv tanulsága szerint, elkülönül a művészetek közösségéből, hiszen mindig előzetes nyelvi tapasztalatot megszólaltatva képes csak betölteni értelemközvetítő státuszát. S mivel nem lehet kívülre kerülni a nyelven, ezért a szöveg alakzatainak stabilizálhatatlan retorikai mozgásából származó meghatározhatatlanság azt eredményezi, hogy „a szubjektum éppen ugyanezért nem veheti uralom alá az ember nyelvi konstitúcióját”. Azaz az értelmezői pozíció is „mediális” helyzetű, a nietzschei gondolkodás eszméjének, a köztes létnek a megtestesülését mutatja be. Vállalkozása végpont nélküli, önmaga nyelvi közvetítettségében, a maga időbeliségében lezárhatatlan folyamat. Ennek megértése az esztétikai tapasztalat mindenkorai tétje, figyelmeztet a könyv szerzője.

Ez utóbbi állítás ellentmondásossága nyilvánvaló. Egyrésztől lezárhatatlan értelmezési folyamatról van szó, másrésztől a „mindenkori tétől” esik említés. A temporális létmód ütközik az ezen kívül eső hatályú, időtlen „téttel”. Magyarul az igazság létesítésének tagadása, helyette az igazság „szituálásának” kizárólagos lehetőségével való élés elfogadása a kívánalom, ugyanakkor az is az elvárás szintjén fogalmazódik meg, hogy ez a negatív bizonyosság maga a végső bizonyosság. Egyszerre marad üresen tehát az igazság helye és töltődik be önmaga viszonylagosításával. Az igazság helyett a módszer kerül előtérbe, majd a módszertől (pseudo-)igazság válik. Az okfejtés a létező létmódjának kérdésétől visszakanyarodik az igazság tételezéséhez – a maga paradox mivoltában. Ezek szerint az időtlen „tét” az önellentmondásában verifikálható igazság és identitás fogalom mindenkori bizonyítása lenne? Igen, az! Minden olvasat egyetlen célt szolgál ezután, a teória igazolását? Kulcsár Szabó Ernő szerint: igen! A „szép” mibenléte immár könnyen megválaszolható: nem az – tegyük fel példaként –, ami érdek nélkül tetszik, ezentúl érdektelen e felvetés, sokkal fontosabb, hogy a nyelvi jelenség hatástörténetileg célszerű legyen. Miben áll ekképpen az irodalomértelmezés sajátossága vagy önállósága?

A válasz ekképp foglalható össze: „A hivatalos irodalomértelmezés egyfelől tehát a látható nyelv par excellence tudománya marad, mégpedig meglehetősen – s ebből a nézetből érthető – kritikai implikációkkal minden olyan módszertani megfontolás iránt, amely antropológiai kérdésirányokat próbál érvényesíteni az irodalomban. A diszkurzív tudományi érdekelttség következtében azonban az antropológiai kérdésirányok mégiscsak visszajutnak egy kultúratudományként funkcionáló irodalomértelmezés terébe.” Ennek következtében diszciplínákra egyedi lehetőség mosolyog rá: „csak az ő számára nyílik meg annak a lehetősége, hogy az antropológiai érdekelttség megszüntethetetlen terhé az antropológián túlról: a nyelv és szövegiség dezantropomorf működésének tapasztalatával ellensúlyozza”. Az irodalomértelmezés tehát a „negatív” antropológia módszerévé válik: az antropológiai kérdésirányokat önmaguk dekonstrukciójában erősíti meg. Helyzete a tudományok rendszerében rögzíthetetlen, valójában a „meta” szinten érdemes keresni.

Hasonlóan ellentmondásos a helyzet a professzor identitásfelfogásában. A mindig keletkezésben levő, a saját és az idegen örökös összjátékában létező identitás tapasztalatából, illetve a képződés dialogikus mibenlétéből az következik, hogy minden kultúra mindig valamely „másikhoz képest mutat fel identitásjegyeket” – írja Kulcsár Szabó Ernő. Azaz hamisíthatatlanul kultúra-közi képződmény, önmagában értelmezhetetlen. Máshol – az irodalom különleges hatástörténeti helyzetéhez fű-

ződően – persze azt is papírra veti, hogy a megértendőhöz való odatarozás olyan hatástörténeti eseményt feltételez, melyben a szubjektivitáson keresztül folytatódik minden tradíció újraelakítása. A továbbiakban idézzük magát Kulcsár Szabó Ernőt! „A szubjektivitás nélkülözhetetlen hozzájárulása itt abban a teljesítményben ragadható meg, amelyet a tradícióhoz való odatarozás reflektált fölismerése tesz lehetővé a számára. Mert csak az előzetes megértés megkerülhetlenségének így fölismerert tapasztalatában jut érvényre minden új megértés szabadsága. (...) épp a hagyományban való benne állás kölcsönözta tudás az, ami előzetes megértésként teszi lehetővé a valamiként már tudottak másként-értését.” Helyénvaló tehát a kérdés: identitásunk alapja, saját kulturális hagyományunk nem azonos-e ezzel az előzetes megértéssel? Márpedig ha azonos – és azonos! –, akkor a másik, idegen kultúrával való találkozáskor már eleve adott, nem kizárólag akkor képződik – s „mutat fel identitásjegyeket” –, hiszen ha nem lenne így, akkor lehetlenné válna az idegen kultúra másként való felismerése, a saját tudat újraértése nemkülönben.

Ezek az ellentmondások azonban nem zavarják a hermeneutika képviselőjét, hiszen ebben a köztes pozícióban érzi jól magát. Az igazságra való vonatkozás elvi elutasítása éppúgy megfér világgképében, mint a circulus vitiosus, az apóriák végső igazságának hirdetése, a „temporális” identitás hirdetése az azonosságtudat mindenkori instabilitásának és rögzíthetlenségének tételével. Az irodalomtudományról egyszerre állítja, hogy egyedül álló hatástörténeti helyzetben van, s azt, hogy valójában sem a tárgyát – mi az irodalom? – nem tudja biztonságosan körülhatárolni, sem jellegzetes módszerét – e kettő önálló diszciplínává avatja a tudományok között – nem képes megjelölni. (Nincsenek az irodalmiságnak kitüntetett retorikai jegyei, nincs azonosítható stílusa vagy műfaji elvárásrendszere. A filológiai pozitívizmus, az esztétikai észlelés közvetlenségének naiv elképzelése pedig önmagában anakronisztikus és elégtelen.) A metafizikusként, logocentrikusként, ideologikusként leleplezett fogalmakat elbizonytalanítja, kiüresíti, majd ellentétükbe fordítja azokat, s visszaállítja eredeti pozícióiba az immár „megtisztított” mutációikat. Felmászik a metafizika létráján, majd kirúgja maga alól. Nota bene, Kulcsár Szabó Ernő a létra helyett más képi kifejezőmódot keresett: *Küszöb és forgóajtó* címmel írt bevezetőt a kötetéhez. Találó metaforák. Magam is úgy látom a tudóst, mint aki küszöböt emel a tudomány épülete elé, s aki azt átlépi, annak egy forgóajtóba való belépés lehetőségét kínálja fel, s onnan se ki, se be, csak örökösen körbe-körbe...

Mi pedig csodálattal nézzük a mutatóványt? Hiszen a német hermeneutika szellemileg sokakat megtermékenyít-

tő ereje továbbra is hat idehaza. Milyen eredménnyel? Játsszunk el a gondolattal, s képzeljük el, hogy a „miről van szó?” kérdést tesszük föl az alábbi szöveg kapcsán, mondjuk, ötven középiskolai magyartanárnak, illetve ötven gyakorló magyar költőnek. „(...) a lélekállapot és a természeti kép posztromantikus összhangjában megalapozott, organikus kód lassú feladása (...), a szimbólumnak a természet avantgarde szétszerelése nyomán bekövetkező hanyatlása (...), a reprezentációs poétikák térbeli szemioziszt elutasító allegorikus időbeliség felértékelődése (...), a vallomásosság episztemológiai lehetetlenségének retorikai belátása, s ebből következően: az önmagát a szubjektivitás felől megértő lírai én poetológiai kudarcai (...), az ember nyelvi mivoltának fölfedezése, az eredetiség poétikai-irodalmi mibenlétének horizontváltásai, s legvégül, stabilizálhatatlan beszédhelyzetté változtatása annak a diszkurzív nyelvi helynek, amely hagyományosan – üres deixisként is – a vallomástevő lírai szubjektum önkifejezése számára volt fönntartva”. Vajon hány százalékkuk adná meg a megközelítően pontos választ, amely így hangzana: a fenti töredékmondat a „modern magyar vers” történetének miniatürizált vázlata? Fontos lenne ismerni az eredményt, hiszen ezzel többé-kevésbé „reprezentatíván” mérhetnénk, hová jutott az irodalomról való gondolkodásunk teljes átforgalmazását célul kitűző, immár jó két évtizedes törekvése Kulcsár Szabó Ernőnek. Tudnák-e a megkérdezettek, hogy „minden, ami ebben a folyamatban szerephez jut, csak identitása elvi destabilizálhatósága árán válik alakítójává saját irodalmi valóságának”? Tisztában lennének-e vele, hogy a 90-es évek lírája komoly nyereséget könyvelhet el, „amennyiben az igazság és a valóság érzékletességi összhangjának esztétikai dilemmái helyét a költői nyelv diszjunkciói töltik be, érvénytelenítve a dolgok »igaz« horizontban való összebékítésének parancsát”? Belátták-e végre, hogy „a költészet – mivel éppúgy a nyelv kiszámíthatatlan hatalma alatt áll, mint minden, nyelv konstituálta szubjektivitás – nem tudja »megmondani« az igazat”? Attól tartok, a professzor nem lenne elégedett az eredménnyel. Lehet, hogy azt kérdeznék tőle: a történelmen kívül, valamiféle elvont időben és térben zajlott le a fenti folyamat, no és a teória születése? Az irodalom társadalmisága, közösségi vonatkozásai, a nemzeti sorstapasztalat kifejezésformái nem részei az esztétikai tapasztalatnak? Kinek-minek kell már megint megfeleltetni a magyar művelődést?

Irodalomtörténetünknek már a felvilágosodás időszakájában meghatározó jelensége volt a konfliktusos hagyomány- és értékválasztás. Fordítás vagy eredeti mű, külföldi minta követése vagy a nemzeti önállóság megteremtése – ekképpen merült fel élére állítva a kérdés akkoriban. S több mint kétszáz év múltán sem szabadulhatunk a

probléma lényegétől. Kizárólag akkor bírnak-e értékkel a magyar művelődés jelenségei, ha idegen modellekkel összevethetőek, más kultúráktól visszaigazolást kapnak, vagy elképzelhető-e a nemzeti öncélúság ezen a téren? Itt van ugye Kulcsár Szabó Ernő, az európai horizontú tudós, aki aktív résztvevője a nemzetközi tudományos vitáknak, a magyar irodalomtudomány képviselője idegenben, a tudományos minősítőrendszer oszlopa idehaza. Személye lenne a példa arra, hogy álproblémával van dolgunk? Könyve is árukkodó foglalatja annak a különös tapasztalatnak, amely a mindenkor követendő modellnek állított gondolkodói magatartást a felületes szemlélő számára megtestesítő tudós munkálkodásában alapvető összeütközést mutat rendszerének kultúráváltást előrevetítő tartalma és a kulturális gyakorlatban való részvétele között.

Jó ideje már, hogy nálunk is hozzáférhetőek az interpretációs tudománymodell külföldi alapművei, meghatározó intézményi pozíciókat hódítottak el a posztmodern tudományosság legújabb irányzatainak követői. Újraformálták huszadik századi irodalmi kánonunkat, megváltoztatták az irodalomról szóló beszédet, kitágították a szellemi látóhatárt. Teljesen más lett a status quo, mint, mondjuk, húsz évvel ezelőtt. S mégsem akar bekövetkezni a teljes áttörés. Az irodalmi praxis szereplőinek többsége továbbra sem akarja átlépni a „küszöböt”. De miért is volt szükség a magyar irodalomértelmezés gyökeres megújítására, a nemzeti hagyományfelfogás radikális felülvizsgálatára az elmúlt évtizedekben? A válasz kézenfekvő: a hiánytudat miatt. Az elméleti szinten jelentkező kulturális krízisérzékelés – a világ-, az ön- és nyelv szemlélet radikális átalakulása – volt az oka, melynek részese a nietzschei kultúrakritika ösvényén járó Kulcsár Szabó Ernő is. Meglátása szerint irodalomértésünk nem teoretikus jellegű, anakronisztikus jeleket mutat, ideologikus színezetű esztétizálásba süllyed. Literatúránknak azon jelenségeit preferálja, melyek a nyugati világ világnézeti fordulópontján még „innen” vannak: metafizikai struktúrában, a szubjektivitás spontán hozzáférhetőségében és problémátlanságában gondolkodnak, nincsenek tudatában nyelvi megelőzöttségüknek, romantikus közösségi képviselőben, naiv valóságra vonatkozásban látják az alkotás értelmét. Szemben a maga nyelviségében és időbeliségében stabilizálhatatlan én-felfogással, a világot az összemérhetetlen narratívák rögzíthetetlen egymásmellettségében szemlélő új magatartásideállal.

Ami szembeszökő: a Kulcsár Szabó-féle felfogás következetesen szakmai-tudományos kérdésként látatja a kulturális gondot, illetve feloldja a szakmaiság határait az általános hermeneutikai módszerben. A hermeneutikai horizont ekképpen maradéktalanul magába foglalja a kulturális látóhatárt is. Elméleti vetületben kijelenthető, hogy a

módszer felülírja az ismeretelméleti és tapasztalati igazságot, a módszer ebben a vetületben is az igazság helyébe lép. Betölti annak helyét a kulturális legitimitásban és normaállításban. Vagyis az a jelenség tarthat – szerinte – igényt kulturális elfogadásra, melyet igazol a teória. A kulturális érintkezésben megtapasztalható igazság- és helyességfogalom, csakúgy, mint a szépség mibenlétét firtató érdeklődés helyébe egy olyan negatív előjelű „igazság” lép, amely kicseréli a korábbi eligazodást biztosító művelődési kereteket és feltételrendszert, s folytonosan ütközik a szociális gyakorlat normájával. A teória előtérbe állított értékei nem kívánnak megfelelni olyan, a társadalmi működés elemi feltételeihez tartozó elvárásoknak sem, mint például a kulturális és nyelvi önmegőrzés, a közösségi azonosságtudat kívánalma, a szocializáció, a nevelés elengedhetetlensége vagy a társadalmi életvilág mindennapi gyakorlatában érvényesülő ésszerűség nélkülözhetetlensége. Tanulás, véletlen, spontaneitás – nélkülözhetetlen összetevői olyan önszerveződő rendszereknek, mint a társadalom és az individualitás. Szóba sem kerülnek. Helyette az elmélet képviselői az esztétikai célú nyelvi cselekvésnek a referencialitás alóli felszabadulását hangoztatják, a hatalmi érdekeket szolgáló ideologikus torzulásoktól való mentesítést ünneplik, s mindenféle identitást csak az önmagától való kiküszöbölhetetlen elkülönözésben hajlandóak elfogadni. Céljuk a társadalmi normák reflexív felülvizsgálata, az életstratégiát irányító értékek relativitásának bebizonyítása. Az ellentét a teória szemszögéből kivetítve annyira éles, hogy elméletileg kizárásos viszonyt feltételez! S mivel a kulturális praxisban ez a „kopernikuszi fordulatot” vizionáló filozófiát színre vivő magatartás csupán mint alternativitás, mint a sokféleség egyik alkotórésze jelenik meg – ráadásul hazánkban, minden erőfeszítése dacára, továbbra is kisebbségi pozícióban –, ezért a teória stratégiai célokat kezd el követni, s mint hatalmat ambicionáló szereplő lép elő. Felülvizsgál, átír, újraszituál. Szakértői kultúráként lép fel, mely az ismeretelméletbeli otthonosságára alapozza saját elismertetését. A mediátor, a gondolkodásminta-közvetítő szerep irodalmunkban elitpozícióba jutott. Nem elégszik meg azonban a kivívott szakmai tekintéllyel, döntési helyzetbe kíván kerülni a kulturális irányításban. De nem csak ott. Kritikája óhatatlanul érinti az erkölcs dimenzióját is, ezzel végső soron az élet egész területét. A kulturális válságtudat tehát a saját akarat érvényesítésének nehézségeit hozza felszínre. Filozófiai gondból így lesz hatalmi kérdés. Miért téved erre a tévútra? Azért, mert a nemzeti művelődés intézményi keretei tartják fenn a magyar irodalom emlékezetét és az emlékezés szervezett feltételrendszerét. Ilyen kondíciókkal kell boldogulni, még akkor is, ha a kifejtett gondolatiság alapjaiban kérdőjelezi meg az öt életben tartó struktúrát.

A legtágabb értelemben vett művelődés feloldása a teoretikus módszertanban tehát létrehozza az ambicionált szellemiség és a gyakorlati cselekvés összeütközését. Éppen az antropologizmusokon való felülemelkedést idealizálja az elmélet, annak belátását – Nietzsche-re hivatkozva idézi Paul de Mant a könyv szerzője –, hogy a „kitüntetett instanciaként értett individuáció és emberi szubjektivitás pusztá metafora, amellyel saját jelentésnélküliségét óvja az ember, miközben saját világtérképét kényszeríti rá az egész univerzumra, s így egy – hiúságának hízelgő – antropocentrikus jelentésszerkezetet tesz egy olyan jelentésszerkezet helyére, amely a kozmikus rendben őt csupán futó véletlenre redukálja”. A szubjektum fenti lefokozása és viszonylagosítása sokkal inkább feltételezné – párhuzamot keresve –, mondjuk, egy zen-buddhista bölcselő világtól való elfordulását megvalósító gyakorlati magatartását, mint a kulturális gyakorlatot presszió alá helyező szándékot. Bár nem árt megfontolni, hogy míg egyrészt Nietzsche teljes joggal mentik fel a gondolatait félremagyarázó pusztító hatalmi törekvések szellemi háttérének vádjá alól, másrészt az igazság és az erkölcs teljes viszonylagosításával akaratlanul is eltakarított minden morális-lelki-elméleti korlátozó akadályt a nyers erődemonstráció útjából.

Figyeljük meg a stratégiai célú cselekvés önlegitimációját! „Bárhogy alakuljon is azonban a diszkurzív tudománymodell hatástörténete, a maga szöveghez kötöttségében legitimált irodalomtudomány már csak azért sem illeszkedik problémátlanul a társadalomtudományok világába mert – az irodalmi szövegek fenomenológiája felől tekintve – az uralhatatlan és stabilizálhatatlan nyelviség tapasztalata bizalmatlanná teszi minden olyan hatalmi diszkurzus iránt, amely kánonalkotó erőkre vagy értelmező közösségekre bizza a jelentésképzés eseményét. Ugyanakkor azt is be kellett látnia, hogy az érvényesebb olvasat vagy a jobbik érv kényszermentes felülemelkedésének arisztotelianus hagyományát eddig egyetlen hermeneutika sem tudta megóvni az értelemegész elvi kisajátíthatóságának fenyegetésétől.” A gyakorlati benyomások szerint önmagát sem. Hiszen éppen Kulcsár Szabó Ernő alapozta meg azt az értelmező közösséget, amely kánonalkotó erővel kérte számon saját elképzeléseit a magyar irodalmon: tekintsen saját tradíciójára úgy, mint egymással összeegyeztethetetlen hagyományok és szokásrendek hierarchikus rendszerére. S ebben a rendszerben az azonosság és a kohézió száműzendő fogalmakká váltak. A fenti véleményt a praktikus tapasztalat megkérdőjelezi mint elvi álláspontot, viszont leleplezi mint akaratlan, céltévesztett önjellemzést!

BOGDÁN LÁSZLÓ

A Bikácsi Daniella Képtár

„a lét dadog!” (József Attila)

1. Kis lépcsők

*Ezek a lépcsők hova vezetnek?
Tíz vagy tizenegy fehér lépcsőfok.
Balra őrzöngő, smaragdzöld foltok.
A fokok között agresszív, eretnek
fűszálak jelzik: vége a meccsnek!
Robban a zöld és ismét győzni fog!
Ezek a lépcsők hova vezetnek?
Tíz vagy tizenegy fehér lépcsőfok?
Sunyin, átláthatatlan feketednek
jobbra a semmit jelképező foltok.
Piros szalag segít a képzeletnek.
Lépcsőn lengedez. Lehet, hogy boldog?
Ezek a lépcsők hova vezetnek?*

2. Vízköpő

*Vízköpő szörny köpi a zöld vizet,
széles sugárban, fáradhatatlan.
Körötte kék ég. Fehér fellegek.
Vízköpő szörny köpi a zöld vizet.
Tükre az ég. Hát belenézeget.
Önmagát látja száz meg száz alakban.
Vízköpő szörny köpi a zöld vizet,
széles sugárban, fáradhatatlan.*

3. Szökőkút

*Szökőkút fehér kelyhe hívogat.
Ég felé tör a kéklő, tiszta víz.
Körötte smaragd bokrok. (Falak?)
Szökőkút fehér kelyhe hívogat.
Egy barna gyík fölfelé mutogat.
Magával ragad. Emel. Odavisz.
Szökőkút fehér kelyhe hívogat.
Ég felé tör a kéklő, tiszta víz.*

4. Dupla lépcsők

*Hát akkor merre? Jobbra vagy balra?
Lépcsők várják, hogy végre megindulj.
Hogy rájuk taposs. Vissza ne fordulj!
Dönts már és válassz! Erre vagy arra?
Biztat a méla, teknőc-Kasszandra.
Ne is nézzél szét. A látvány feldül.
Hát akkor merre? Jobbra vagy balra?
Lépcsők várják, hogy végre megindulj.
Balra egy hal lóg? Rém? Szalamandra?
Jobbra szürke gömb. Meg ne bolondulj.
Ne nézz csőrökre, karmokra, varangyra.
Rád vár a világ. Ne kérj. Ne koldulj.
Hát akkor merre? Jobbra vagy balra?*

Bikácsi Daniella: Körlepcsős medence

KRUSOVSZKY DÉNES

Egy könnyű mosoly

Miféle ház az, amiből nem lehet kijutni? „Az utolsó játék túl jól sikerült, mióta elblijtatók, senkit sem találok, és ha egyet lépek, felsír a parketta.”

Most nem vagyok fáradt, csak táncolnom ne kelljen, mert két szomorú láb az, amin állok, és ma még nem láttam egy könnyű mosolyt sem.

Lehet, hogy nagy eső közeleg, lehet, hogy nagy ébredés.

Kavics vagy angyal

Mi repül utánam, kavics vagy angyal? Legkönnyebb kérdésemre ma sem hallok választ, és hiába indulnék már, lerúgott cipőmbe egy szórtan gyerek vetette meg ágyát. Még nem aludtam el, de szemem már zárva van, egy apró dalt dúdolsz nekem, és kialszanak a világítótornyok, „magányos fa volt, aminek a koronájába ültem, de erdő nőtt körém”.

Fáklyához szokott kezemnek most egy gyufaszál is elég, te se aggódj tovább: „hiába épít odakint mindenki gátat, bennem így is megárad egy folyó”.

KONTRA FERENC A tél képe

Dróthálót feszítettek a vörös sziklatestre, kövek és göröngyök heverték rakásban a túlsó oldalon, ahonnan rálátás nyílt a völgy ködére. Felfelé az úton kettévált az erdő. A fák között a csendre új szint terítettem egyetlen fordulattal, fehérek lettek a hófedte vízszintesek, a függőlegesek pedig feketék, aztán megint újra néztem, előbukkannak-e a kör közepén a hegylakók, akikre elszántan lestem, mint egy vadorzó; tenyerembe simult a henger, mint a puska féme, óvatosan emeltem szemmagasságba, megtöröltem a lensét szarvasbőrrel, hátha a pára nem engedi látni a részleteket. Csikorogva tekerődött a film, nem bírta a tempót, a táncban benne az élet, nem mehettem közel, mert meglátják nálam a gépet, a szíjat, és elrontja a mozdulatot az előítélet, mert nem szabad látnia senkinek, hogyan lesz táncszerű mozgás a mozdulatokból. Aki tiltja, hogy lencsevégre kerüljenek, ellenére van a kérdés: miért ne mártózhatna meg bárki porcukorban, olyan hamvas lenne a bőre, mint a régi szobroké, de akik láthatatlanoknak gondolják magukat, nem azért bújnak és menekülnek előlem, hogy arcuk felderengjen a hívótálban, mozdulataikat kioldja a papír felületéből a vegyszer, mert a szemük érzékeny a vörös fényre. Ahogy előjönnek egy-egy fatörzs mögül, olyan valószerűtlenül soványak, mintha nem is az erdőt lakták, hanem az üvegpolcokat, ahova egyenként helyezték őket, hogy épségüket megőrizzék, most mégis mintha azt mondanák, hogy nem, nem vagyunk törekenyek, meg tudjuk magunkat védeni a betolakodók ellen, elüldözzük, aki ránk talál, bebizonyítjuk, hogy azért is lehet.

Fényképész vagyok régies felszereléssel, széttárom a karom, magyarázkodom nekik, hogy szomorú képeket szerettem volna készíteni, őszintéket, mert mindenkit elárul a tánc, és ennél szomorúbbat még sohasem láttam. Az egész csak véletlen, mint minden, ami a filmre kerül, akár ezek az egymásra rakott rönkök vagy oda-fent az angyalok. Látni akarjátok a kezem? Miért éppen a kezem? Mert elárul, ezért nem szóltok semmit. Nincs lélek a gépben, gyertek elő, nem akarok tagadni! Itt csak fák vannak, ez csak egy erdő, egyszer mindenkit becsapnak.

Odalent a város bűnrészes, és színtelenül hallgat. Előbb a foga fehérségét, aztán tiszta lesz, mint a tükör. Letépvén félíg a térképet, kigombolt kabátban léptem előre, mintha semmi sem tartott volna vissza. Végig gondoltam, mit tehetnék, kivel oszthatnám meg, amit

láttam. A temetést kell végigkövetnem, mert ezt fizetik. A részvét nagyüzeme idegen maradt, csak a közeledő léptek tűntek ismerősnek. „Legyen ez az első, aztán jönnek még mások, felveszik, összehajtogatják. Egyszerre kettőt szoktam venni.”

Lehúzta a gyűrűjét, és a halott ujjára erőltette, csak a feléig, mert nem ment tovább, ami azt jelentette, hogy örökre elváltak. Arra gondolt közben, hogy holtában is vele marad. „Mi lesz az utolsó szöggel? Elfelejtettem megmondani, melyikük öröklí a mesterségedet.” Tenyerében végignyújtóztatta a csontokat az özvegy, már nem volt rajtuk semmi hús. Aztán elsötétült a kép, az ujjak helyén csak a hiány megfoghatatlan érzése maradt. „Ahogy térdel a síneken, nem törődik semmivel, szemecské. A másik ugyanott áll előtte, karját széttárja, pontosan derékszögben, mint a kereszten, oldalra néz, ahonnan érkeznek a vonatok.”

Ne csorgasd a kezemre a citromlevet, olyan, mintha sósav lenne! Elszürkül tőle a kanál, mert ez nem akármilyen anyagból van. „A kisfiú már tud járni, és a homloka éppen olyan, kicsit befelé horpadt, mint a tiéd, mintha ott maradt volna rajta egy másik fej nyoma. A kisfiú már olyan önálló, hogy odakuporodik az ágy végébe, és elalszik, ha megunja a rajzfilmet. Ha tudnám, mit örököl tőlem, akkor sem lennék nyugodtabb.”

„Hiszen idegenek, nem tudják, hogy holnap jövünk. Most mi jövünk, ti már úgymint voltatok eleget!”

Mintha tolmács kellene minden második mondat-hoz, aztán elmennek. Látszik rajtuk a makacsság, pedig magukkal akarták vinni a hírt, a bizonyosságot, hogy nem hiába őrzik, mert eljön újra valaki utánuk.

Örökké fehér a tisztás. Nincs felrajzolva a térképre, pedig azon el lehetne igazodni: az utcák, a terek, ahogyan egy anatómiai atlaszban a testrészek, vagy csak a falra függesztett szarvasmarha vázlatos rajza, testén a kontinensekkel, ahogyan szétdarabolható, lóg a nagy szíve a kampón, vére szárad a koszos csempén. Nem válaszolt senki a hívásra, beszóltam újra a raktárba, ahonnan a zaj jött. Tócsában állt a tej, legalább negyedliternyi, hívni kellene egy macskát, gondoltam magamban, és az apám jutott az eszembe, aki mindig kivárta, amíg a gáztűzhely mélyedésében kihűlt a tej, aztán feltette a macskát, dorombolva felnyalta a kifutott tejet az utolsó cseppig. A fehérségtől végigfutott a hátamon a hideg, mintha adós maradtam volna. Megszakadt a vonal, a hang helyén szabályos időközönként elismételte egy hang: „Elolvad a tenyeremben. Így nem tudom megállapítani. Elveszett. Vagy nem is volt az enyém soha a kanál, anélkül pedig nem ér semmit a mesterség.”

„Mégis mikor ér rá?”

„Az is létezik, amit nem mondasz ki sohasem, az is látható valójában, amiről azt hiszed, hogy senki nem látja. Ezek olyan általánosságok. Azt mondd meg, hogy miért tartják számon, ki honnan jött? Miért annyira fontos egy elfelejtett tisztáson?” Végigpásztáztam a sötét folyosót a zseblámpával. Megakadt a fénykör a tűzoltókészüléken, ki volt biztosítva, ahogy a lámpa fénye lejjebb vándorolt, láttam, hogy az ólomplombát valaki letépte, a fal mellett hevert. Egyre sűrűbb lett a füst. Egyre inkább hasonlított a kifutott tej szagára. „Mire vége lesz, láthatod a holdat a fák között és a párák csillagokat az üvegen. Közben lassú beszéddel elmondja valaki, hogy megértsd, mit kell tenned. Járnak az ösvényeken, pedig sár van. Erre mennek a híd felé, mert közelebb. Csak sétálnak. Ott vannak a csontok a domb mögött.”

A csövön felhallatszottak a hangfoszlányok, aki a fülét odanyomta, megértette, miről beszélnek, a gyerekek különösen a veszekedéseket szerették kihallgatni. Éhesek voltak, mint általában fél nyolc tájban. Valamit kerestek, evőeszközök csörömpöltek, mintha két kézzel szórták volna őket a földre. Nem tudhatták, hogy ránézésre az a kanál is éppen olyan, mint a többi. Az apjuk szidta őket, hogy indulnunk kellene, de sehohol sem találják. „Mint tizenévesen, amikor csak az számított. Az, hogy nincs tovább a világ, annyira kell szeretni.”

Csak vonogattam a vállam és vártam. „Akkor most úgy folytasd, ahogyan én kezdtem el. Mintha csókot lehelnél bele a fehérbe, egyetlen cseppjéből lesz itt az élet. Ismételd újra, mert nemsokára egyedül kell végigcsinálnod!” De a legidősebb fiú még nem értette ezt.

„Nem hagyok üzenetet, mert arra készülök, hogy hosszan nézem a háztetőt szemben, és ne legyen senki más, aki ugyanabba a pontba néz, mert az az én pontom. Ahogyan a fényképész nézőpontja a gépén át vezet. Ott nem mozdul a hó egészen tavaszig.”

Mondtam, hogy elindulhatnánk végre. „Csak le akartam valamennyit faragni ebből a mélységes melankóliából, mert ez csak belőled van, és azt hiszem, nincs is köze senkihez. Nem azért vagy idegen, mert a homlokodra írták, hanem mert úgy érzed, hogy ezt olvassák le onnan. Belőled vannak a betűk is.” Nem is akartam válaszolni, csak kikecmeregni ebből a mélységes délutánból, amelynek nem is a délelőtt volt a kezdete, hanem valami távoli fényes pont, az alvás előtti állapot. Amikor az ihlet jön, ami éppen olyan, mint az elalvás pillanata, olyan várakozás előzi meg, és annyira körülhatárolatlan. De éhesen nem megy.

„Odaviszlek. Biztosan én is ugyanilyen lennék, ha

el kellene szakadnom innen. Van egy fa valahol az északi és a déli erdők határán, amíg él, folyamatosan termeli maga körül az évgyűrűket befelé, közben igyekszik felfelé, hogy egyre magasabb legyen, belássa maga körül az erdőt, amelyben ő az egyetlen örökzöld, kifelé pedig folyamatosan termeli a lepergő fahéjat, amit gyűjtenek és fűszerként használnak az emberek. Aztán a fa lassan halni kezd, napról napra vékonyodik a törzse, és összeroskad hirtelen, mert – nem tudni, mitől – egyszer csak belülről pergeti önmagát, nem termel a szervezete a felületén újabb kérget. Megérik ezt az erdőlakók, fűszerét babonásan elkerülik, meg sem kóstolja senki.”

Néztem a semmibe. Aminek íze sincsen, mint a hónak, amit úgy kínálnak, hogy magamnak is ezt adnám, amire nem ütötték rá a szavatossági időt, hogy sokáig eladható legyen, amit még az illető ország sem vállalt, amin nem merték folytatni azt a közlést, hogy MADE IN, amit nem lehet leadni sehova, mert azt mondhatják rá, hogy ez nem ruhatár, és ami kihordatlan, megemésztetlen, abból sosem lesz rendes szar. „Az utolsó szöveget. Mert annak hívják. Amikor nem esik sokáig eső, és elhullanak a marhák, a nyájak, a fák, akkor ki kell ásni az utolsó holtat. Csak a deszkáig. Ki kell húzni belőle az utolsó szöveget, amit beleverték, aztán vissza kell temetni. Akkor beérik a termés, akkor előkerül minden, ami elveszett. Akkor a bajoknak vége szakad.”

A kanálon foltokban kékllett a rozsdá, gyors mozdulatokkal tisztogatta. Összeválogatta a legszükségesebb holmiját, mint aki vissza sem térne legszívesebben, mint aki meg akarna szabadulni attól az egyetlen dologtól is, ami a saját örökségéhez köti, mint az ugatás nélküli kutya, úgy osont el otthonról, mintha folyton szegyenkeznie kellett volna az apja mestersége miatt. „Nekem nem sokat jelentettek a képek. Volt egy. Születésnap. Kétfelől álltak, de csak az egyik kezüket tették a vállamra, mert a másikban a kanál volt.”

Magam sohasem találtam volna oda. „Segíteni fognak rajtad, mindig arra gondold, hogy az embereknek nem is lehet más a szándékuk veled. Nem is gondold, hogy mennyien lakják az erdőt, ott senki sem veszi őket nyilvántartásba, egyszerűen ott élnek, és egy idő után ez lesz a természetes számukra. Hallgasd csak, hogyan beszélnek? Talán nincsenek is tudatában annak, hogy megőrizték azt a tájszólást, ahonnan jöttek. Itt érzik jól magukat. Azért tartják ezeket a rövid lábú lovakat, hogy sárban-esőben is tudjanak közlekedni. Őrzik azt a tisztást, ahova nem léphet senki, ahova sohasem süt nap. A hóevőre várnak.”

Nem értettem a hosszas készülődés, a feszültség

okát, vártam a pillanatot a géppel. „Elmúlt, hallod, elmúlt! Csak hallgatsz, és remeg a kezed, az erdőlakók a kanalat figyelik, ha elejted, már nem lesz jó semmire.” Ezt már önmagának mondta. Feltette előbb a szemüvegét, hogy alaposan megnézzé a felületét, hűmmögött közben, megtörölte az üveget, a szeméből mintha forróság áradt volna, amitől gyorsan bepárasodott, ilyenkor a matt üveg mögül egyformán homályosnak tűnik minden csapadék. Aztán levette a kesztyűjét, hogy tapintásával vizsgálja meg a hó állagát. A zsebébe nyúlt, és váratlanul villant elő legfontosabb szerszáma, a kanál, amely kifényezve olyan, mint a tükör, fókuszába gyűjti a fényt, portrét nyomtattak a nyelébe, félig már lekopott a dombormű annyi emberöltő alatt. „Csak a vér szerinti örökösök vihetik tovább annak a tudományát, akit ábrázol. A lényeg mégis az, hogy soha ne hagyj magad befolyásolni! Rajtad múlik, hogy megérezd-e, milyen a hó.”

Egy darab szűz területet keresett, amibe még nem tapostak bele, elkerülték a vadak, és nem szálltak el fölötte a madarak sem, megőrizte érintetlen fehérségét. A kanálban szemcsésen kristálylott a csapadék, akárha só vagy cukor lenne, persze sokkal puhább, anyagszerűtlenebb. A hóévó a szájához emelte, hogy megszagolja, és megállapítsa a korát, mióta szitált le, mikoriak a rétegei, mert az ízük eltérő, és ha jobban szemügyre veszi őket, meglátja a különbségeket fehér és fehér között. Hasznos tapasztalatokhoz juthat, ha csak a nyelve hegyét siklatja végig előbb a kanálon, mert az olvadáspont azt is megmondja, milyen töménységű volt a hó, és milyen a pelyhek kristályszerkezete. „A tél mélységének esszenciáit hordozza a torokban érzett enyhe keserűség, az igazat mondja, aztán lefelé haladva már csak a hólé lúgos síkossága nyújt rutinszerű élményt, amiből sejteni lehet a csapadék hullósebességét. A hóévónek sosincs székrekedése.”

A portrén fürkésző tekintetet látni, a kanálban a hólevet, melynek felületén a tél tükröződik vissza, képe kanálnyivá sűrűsödik, és aki látja, visszahőköl, mert nem ilyenek képzelte önmagát.

Miért festette meg Roulin postás arcképét? Miért nem a hóévó portróját akasztotta a tükör mellé? Összehasonlíthatta volna a szemét a sajátjával, vagy inkább csak a fülét, mert felfelé ível mindkét széle, ez nem lehet véletlen. „Emlékezz vissza, amikor az apaságot vizsgálják, akkor a fület tartják az első számú antropológiai jegyek!”

Jöttünk le a hegyről, és már nem volt mit mondani egymásnak. „Nekem ne hagyj itt ezt a cédulát, a viláigért se, sohasem fogom kiváltani a képeket, mit

képzelsz, majd rakosgatom utánad az emlékeimet, de-hogy adnék egy vasat is értük, vidd magaddal, aztán legfeljebb fogod az ollót, és levágsz róluk engem, a maradék papír még így is jó lesz valamire. Nem akarom összehasonlítani a két arcot a tükörben, hiába várnak rám, nekem nem érnek semmit ezek a ködös bizonyítékok, minék alapján lehetnék éppen én a hóévó örököse? Csak olyan szeretnék lenni, mint ő. Mert végignéz előbb rajtunk, és ebből tudom, hogy nagy baj sohasem lehet. »Majd szólok, ha eljön az ideje! Megtudjátok, mit kell tennetek.« Akkora baj soha nincs, hogy tartanom kelljen a döntésétől. Tizenhét éves korában nősült, mert a háború után kevés volt a férfi.”

Elindultam a mészárszék felé, mert tudtam, hogy éhes lesz majd este fél nyolc körül, és akkor már hiába hámozza idegesen a krumplit, már késő lesz. „Majdnem megfeledkeztem róla, hány éves lettem. Délután, amikor hazafelé mentem, felnéztem a faszor fölé, és láttam, hogy hóból vannak az égen a felhők. Megálltam egy pillanatra. Mögöttem is álltak néhányan, hallottam, ahogy csoszszannak a lábak az egyenetlen járdán, mint akik a helyüket keresik, hogy jobban lássanak, vagy éppen jobban látsszanak. Aztán amikor rájuk pillantottam, csak zavartan mosolyogtam, mert teljesen elvakítottak a felhők, nem is láttam az arcukat. Így álltak az ellenfényben, hogy csak a körvonalaik rajzolódottak ki, mintha a vaku egy családot rögzített volna egy réges-régi üveglapon. Lehet, hogy ott álltam közöttük. Szedtem a lábam, ahogy csak tudtam, mert mégis emlékeztem egyikükre. Nem mertem visszanézni, hátha ott látom a kezében a kanalat.”

Megígértem neki, hogy viszek valami ennivalót. Ha hosszabb lenne a sor, végiggondolnám még egyszer. De nincs hozzá recept. Az a felsál túl sötét, de az is lehet, hogy a marhacomb alsó részéből való, hiszen nem látszik rendesen, a csont eltakarja. A falon lógó marhatérképen azonosíthatatlan a darab, egy egész tartomány hiányzik róla, a betűkből nem derül ki, mi lehet a terület neve, hol a határa. Sok lett az átfedés, itt már semmit nem úgy hívnak. A csont is kellene, olyan formás. Miféle állat ez? Még ha lenne is recept, honnan venném hozzá a fűszereket, a fák összeroskadtak sorban az erdőben, nem ingyenceknek való ez a hely, errefelé mindent rostos sütnék. Sima sóval, ami olyan íztelen, mint a hó. Csak végig kellett nézni a pulton: csupa véres kéznyom, csőre töltött velős csontok sorakoztak a hűtőárókban. A hentes mélyen lenyúlt, aztán mintha maga is meglepődött volna, hogy mi akadt a kezébe, olyan volt, mint egy ember füle. A fényképésznek ezt kell megörökítenie.

NÉMETH ANDRÁS
Az embertől?

I.

Fogadd a télért!

*Merre? Az égre se, szempár?
Hisz odafönt, aki most jár
úttalan úton, az ér le
hóval a földre, sötétbe,
ha kicsi, karcos erő, jég
fényt mar az éjbe, mi nemrég
arcba kapott, s nyomorultul
verte ki tűzbogarunk.*

Túl

*mély sebet ütne a bámész
testen a fagy, amikor ész
vedli az álca magányt?*

Kéz

*ujjai közt zuhanunk halk
szikraesőben. A csillag,
s érte a megmaradtak.*

II.

Fogadd a nyárért!

*Mintha nekünk végtisztelességet adna,
de magában is elnyugodva,
megbékélve, tárt kiskapunkba
állna be még ez egyszer és utolszor
a nap, felmutatja színét, por
verte sugarait, s aranykor
szép igézetében élhet, ámít
időt, bár helyet sem kevésbé,
hogyan legyen valami a testé,
útravalóul, s az elveszett hit
talán így térne meg az emberéhez,
mert amit most látsz, abból remény lesz,
hiszen rádsimulna újra, újra,
otthonként, ahogy mindig szeretné,
akár halottaidra itt a gyepsor.*

Hűség, falupillanat

*Csutkagörccs udvarért nem csipog
kötősmag, s nem szóra vár idő,
tér száján morzsolt némaság.*

*Jelre. S ólnál szedett husáng
roppan a csendbe, s a konyhakő
vetheti a szikrát. Kikotort*

*hamura fény hull, a régmeleg
gyerekkorból rojtos sugarak,
a nap rongyai, s jobb híján csatak,
futóhomok ette lábbelik, s remeg*

*a délibáb, visszajön a szem
igézte messzi út, s gondolat
veszik belé, ha az már sír alatt,
kinek nyoma s hite ad tüzet. Ma lenn,*

*égek közelben nincsen más,
gyújtani meg most kellene,
s fáját, imáit elhordani*

*egyedül erőtlen keze
csak főz, mégis, s férje megmaradt
tányérját csordultig szedi tele.*

CSENDER LEVENTE A réztehen gyermekei

„Beszélni kell, másképpen
sohase fogy el a szó.”

Föstetve fut végig a gügyü a favályún, bele a tartályba, ahogy az megtelik, kicsordul a tetején, bele a patakba. A jeges víz elviszi a lefőtt szilva rozsdaszín húsát, a magok a kövek közé rakódnak, ahonnan a major disznai egész nap ropogtathatják. Reggel van még, a házak tejéig leereszkedett a köd. Az inni kihajtott csikók és tehének körbeállják a pálinkafőzde melletti tartályt, s eszik a barna gügyüt, míg értük nem megy a gazda, vagy jól nem laknak, s maguktól el nem indulnak hazafelé. A főzdeből kihallatszik a duruzsolás, Miklós lefőzte a pálinkáját, elbúcsúzik és fáradtan kilép a főzde ajtaján. Alig megy el az egyik szekér a főzde mellől a pálinkával teli bidonokkal, már fordul is be a másik. A lovak nyugodtan várják, míg kiöntik csebrekbe a főzésre beérett leves szilvát, aztán felmerik az üstbe. A főzés biccent, s vastagra hasogatott száraz fenyővel a rézüstök alá gyűjtanak, melyek még ki se hültek, s elindul az új főzés. Benn a főzdeben elkezd keveregni a beérett gyümölcs savanyédes illata. Így megy ez éjjel-nappal, egész télen, ha jó volt a gyümölcstermés. Megállás nélkül fejk a réztehenet, ahogy a réz pálinkásüstöt arrafelé nevezik. Akkor érik meg rendesen a szilva, amikor már a pohárba töltik – mondják.

*

A faluban beszélni kezdtek egy gyilkosságról. Pálinka miatt volt. Sokan forgatták a szavakat az esetről, találgatták, hogyan és miért is történhetett. Voltak, akik a szemtanúkra hivatkoztak: Füstös M. ezt mondta, Görnye János, akit behívott Miklós, a tettes az eset előtt egy pohár pálinkára a főzdebe, azt vallotta, hogy már elejtett egy-két szót, amiből csak utólag lehetett gondolni, hogy mire készül. Az erdőlők, akik közül nem egyet kínálga-tott a főzde előtt, míg a lovaik ittak a vályún, csak azt látták rajta, hogy sokat ivott, és tudták róla, hogy ha iszik, akkor kerülni kell, mert olyankor beszámíthatatlan. Miklós magas, jó kiállású erős férfi volt, sötét, nyugtalan szemű és nyugtalan természetű. A felesége és a gyermekei is tudták előre, ha Miklós részegen megy haza, menekülniük kell otthonról. Aznap este is, mint sokszor, a szomszéd ház üres pajtájának jászolában húzták meg magukat éjszakára.

*

Gyemekkorom óta ismertem Miklóst. Akkor még nem gondoltam róla, hogy egyszer embert fog ölni. Abban az évben, mikor Nyúládban pásztorok voltak, nyár derekán Nagy Sándor bá', Miklós nagyapja meghalt. Természetes halállal.

Nyári házunk közelében volt az esztenájuk, ahol pásztorokdakt. Szegényesen, néhány heverésző kutyával. Sokan voltak, de kellettnek is annyian; nagy csordát őriztek. Mivel én mentem fel az erdőre aznap, én lettem a hírnök. Gondolkoztam, hogyan mondjam el a hírt, ki-nek szóljak először, hogy meghalt az öreg. Akkorra már nem voltunk olyan jóban. Egy ideig a mi teheneinket is őrizték, de Miklós, aki egyszer kővel hajigálta meg a marhákra rárontó medvét, bicskájával leszúrta a fakó tehenünket. A tehén nem pusztult el, mert a sebét betömökötte ronggyal, és begyógyult, de nagyapám aztán már nem bízta rájuk az őrzést. Őrizték csak a kollektív tinóit, tegyenek azokban kárt – mondta egyszer. Imre bá', Miklós apja sokat ivott. Felesége ritkán nézett feléjük. A legelőket összejárta gombáért, de a férjével s a gyermekeivel nem törődött. Ha egyszer-kétszer fel is vetődött az erdőre, a vége az lett, hogy Imre bá' jól meg-rakta, és ő futólépésben hagyta el az esztenát. A gye-rekek ruhái évekre visszamenőleg álltak gúlában az udvaron a kút mellett, mint valami színes rongypiramis. Valamiért nem mosott.

Bementem az esztenába a halálhírrrel, de nem volt ki-nek elmondani. Áporodott tejszag, savóbűz csapott meg, a padlót ellepő légyraj feketén emelkedett fel a linóle-umról a kánikulai melegben, fenn a gerendák közt nagy pókháló feszült, melynek közepén elhízott keresztspók csomagolta a legyeket. Az asztalon egy üres pálinkás-üveg állt, mellette egy pohár. Imre bá' a heverőn végig-dölve aludt. Az ablak talpán özlábgombák száradtak – egész nyáron gombán éltek, meg tejen s puliszkán. Nem ébresztettem föl az öreget. Még nem volt délidő, úgy-hogy kimentem az erdő alá megkeresni a gyerekek vala-melyikét, hogy elmondjam a tragikus hírt. Miklós épp egy fenyőfa alatt üldögélt, körülötte levetett gumicsiz-mái, színes ruhái. Korcs kutyái vakkantottak néhányat, aztán visszafeküdtek azok is a szőrűbe. A tehének béké-sen legelésztek a mocsárban. Jó száz méterre az öccse, a laposfejű Pétör támasztotta a botját, szemben a dombon Robi üldögélt, a legkisebb fiú, amelyiket az apja rádob-ta a kályhára kiskorában, és megégett.

– Meghalt nagyapád – mondtam Miklósnak, miután lekezeltünk.

– Mit törődök én vele... – várt egy kicsit, nézett ma-ga elé, aztán elmosolyodott, kivillantak fehér fogai – ...legalább húst eszünk.

*

Miklós története nagyapja halálával jó húsz éve esett meg, és újra lábra kapott egy halálhír. Káposztás Lacit megölték. A tettest is elfogták. Miklóst.

– Egy jó munkásembört kivettek a kezünk közül – mondta az öreg Árpád bácsi, a gazda, ahol Káposztás Laci cseléd volt abban az évben. Nézett maga elé az öreg nagy ráncos arcából, hogy immár senkijük se maradt, és azt sajnálta, hogy Káposztás Laci buletinjét oda kell adja a rendőrségnek. Úgy gondolta, hogy addig az övé, amíg nem törlik a nyilvántartásból. Nagyon számított rá a következő nyárra. Az évben is háromszor kaszálta meg kézzel a nagy kertet egyedül, azt mondta, hogy ne hívjanak senkit mellé, ő nem akar senki helyett dolgozni. Csak Laci volt az öregeknek. Pénzt se kért a munkáért, csak egyetlenegyszer vonatjegyre, amikor Poiánára ment, hogy elhozza a munkakönyvét abból a hotelből, ahol raktáros volt tíz évig. A nyugdíját akarta elintézni. Megkérdezte egyszer az öreget, hogy adna-e neki egy esztenányi helyet a kert laposában, ahol kaszálni szokott, mert összeütné ott egy faházat, ha nyugdíjas lesz, s abban leélné, ami még hátravan. Azt kérte, hogy ott lehessen, mert haza nem mert menni a saját házába, amióta Miklósék odaköltöztek a szomszédjába. Télen is ott aludt sokszor az öregéknél, megvolt az ágya lenn a konyhában, az öregasszony enni adott neki, többet nem is kért. Nem is evett sokat. Senki nem gondolta, hogy megölik.

*

Laci egyetlen ellensége Miklós volt, akit ráadásul rokonának is tudhatott. Miklós megjárta Pestet is, dolgozott építkezéseken, elmondása szerint vállalkozó is volt, de üres zsebbel ment haza, s miután hazakerült, semmit nem tudott felmutatni. Két évig meddúpásztor volt, térengette a juhokat, de egy esztenát képtelen volt magának összeütni. Beköltözött a nagyapja kicsi házába, de az öccsével, mikor hazament szabadságra a katonaságtól, összeverekedtek, s az öccse azt ígérte, ha leszerelése után még mindig ott lesz, rágyújtja a házat. Miklós megnősült, elvett egy zetelaki lányt, aztán csak jöttek a bubák, s a szikra kislányával, amelyik már menni tudott, három-négy negyedesüveg pálinkát hozatott a főzdéből naponta. A baj igazán akkor kezdődött, mikor el kellett költöznie a nagyapja kicsi házából, és házat foglalt, mint a kakukk. Szomszédok lettek Káposztás Lacival. Az sem volt végleges otthon, s a rokoni szálon elkezdett igényt tartani Káposztás Laci házára.

*

Arról beszélnek, hogy Laci háza kellett volna neki, de senki se gondolt előre arra, ami történt. Nem

sokkal a gyilkosság előtt, mikor a szekérral szénát hoztak a hegyről, s Laci ott ült a szekér hátulján, odament Miklós, míg a ló ivott a vályún, megcsavarta Laci mellén a göncöt, levette a szekérről, és azt mondta neki:

– Elsarvallak, elsózlak.

Aztán elengedte. Az öreg Árpád bácsi kérdezte, hogy ezt miért csinálta vele, de Laci nem tudta megmondani. Aztán később sem mert hazamenni, pedig az előző télen jó nagy anyadisznót vágott, s volt még abból hét kiló zsírja, nyolc kiló szalonnája otthon, de ő inkább vett a boltban. A békesség miatt.

*

Utolsó reggelén is az öregtől indult el. Aznapi reggelén Sanyi pálinkát főzött, a hegyiek azt beszéltek, a kerítésen át összeszólkóztak, aztán átment, leverte a földre a gyermekei szeme láttára Lacit, s ostornyéllal megdolgozta, de mondják azt is, hogy fejszével verte szét a fejét, harapófogóval levagdosta az ujjait, a ló után kötötte, a karját kitepette, s aztán kihúzatta a bokrok közé, s otthagya. Azt is mondják, hogy evett is belőle. Utána három napig éjjel-nappal részeg volt, amíg el nem vittek. Jöttek a nyomozók Bukarestből, minden embert kihallgattak, aki kapcsolatban volt a egyikkel vagy másikkal. Az egyik helyi vállalkozó, aki dzsipjével helyszíni szemlére vitte ki a nyomozókat és Miklóst, azt mondta, hogy Lacit már nem lehetett megismerni, a vadak rájártak, az arcát s a végtagjait is megmocsolták.

*

Miklós szikrányi gyerekeit is kihallgatták a rendőrök az esettel kapcsolatban. Azt beszéltek, hogy az óvodában az egyik gyerek, miközben fakockákkal békésen játszadozott a többi gyerekekkel az udvaron, egyszer csak fogott egy ágat, elkezdte csapkodni a földet, és közben kiabálta:

– Kelj fel, Laci! Állj fel, Laci! – ahogyan azt az apjától látta.

*

Miklós sokáig be lesz zárva, kannibalizmus vádjával ítélték el; tizenhét évet kapott. Lesz ideje, hogy számot vessen magával. De a gyerekei soha nem felejtik el, amit láttak: az apjuk hogyan öl. Még beszélnek az esetről a faluban, ahogy ez lenni szokott, megrágnak minden oldalát, aztán szép lassan elfelejtődik a történet, elfogynak a szavak, melyek erre az esetre gyűltek egybe. A rézthen tovább adja tejét, majd jönnek más esetek, s azokra jönnek majd más szavak.

KISS ZSÓFIA

Álmatlanság

Lágyan ringat a szél
függönyt, tárt lepedőt,
csíjja, csi-csíjja, csitít
bölcst, kis csecsemőt.

– Aludj el, aludj el, kicsiny kis bogár!
Kipi-kopi Karcsi, ha ébren talál,
eljön érted, elvisz, vissza sose hoz,
vászonzsákba zárva tőlem elkoboz. –

Feljebb fújja a szél
a függönyt, ágytakarót,
csíjja, csi-csíjja, csi-csíjja:
álmom a zsáknak a szíja.

– Aludj el, aludj el, kicsi tünemény!
Kipi-kopi Karcsi rögvést ideér.
Eljön érted, elvisz, hármát se kopog,
helyetted én senkit, senkit nem kapok. –

Fújja, rázza a szél
a függönyt, ablakokat,
feljebb ráz a vihar,
fölfele nyílik a föld,
csíjja csi-csí, csíjja csi-csí!
Kipi-kopi Karcsi,
megijed a Marcsi...
Hu!

...
Kipp-kopp

...
Beszorul a torkom...
– Biztos a szél! –
Paplan alatt már
rémület él.

– Kipi-kopi Karcsi! –
Fojt ez a szó.
Összegubancol,
hátha való!

...
Kipp-kopp

...
Fejemen a párna,
görcs a kezem,
paplan alatt is
csukva szemem.

– Ki lehet az éjjel?
Biztos az ágy.
Reccsen a deszka,
nincs kopogás. –

...
Kipp-kopp

...
Sikítani tudnék,
nyitva szemem.
Hátha csak éppen
cseng a fülem.

Beszorul a torkom,
nincs levegő,
kattan a zár, jaj,
nem lehet Ó!

...
Kipp-kopp

...
– Ébredj fel, ébredj fel, nyisd ki kis szemed,
Kipi-kopi Karcsi új helyre vezet.
Fáradt takarócskád minek markolod?
Álomvilág lesz majd örök otthonod.

Éjjel más a világ;
asztal, szék és a föld,
folt és színtelen árny:
minden arcokat ölt!
Jöjj, gyere, jöjj, gyere, jöjj! –

– Üldöz a Karcsi,
elkap a Karcsi,
nem jön a herceg,
jaj, mama, ments meg! –

Lázás a gyermek, s benne a félsz.
– Csíjja-csicíjja, félrebeszél! –

Hol van a gyermek?
Benne a zsákban,
Kipi-kopi Karcsinak országában...

...
lágyan ringat a szél
függönyt, ágytakarót.
Lassan ébred a nap.
Kipi-kopi...
Jaj, sose volt!

...
Kipp-kopp

...

LEHÓCZKY ÁGNES
Szobai jegyzetek

*Vannak napok
 amik nem huszonnégy órából hanem
 olykor többlől vagy kevesebblől állnak attól függően
 mennyire boldog vagy boldogtalan az ember.
 E stachurai mondat foglalkoztatott egész idő alatt
 hogy a márciusi influenza levert a lábamról
 és három napja lázasan a szél föl-le szaladgálását
 hallgattam
 amint megszállottan rugdalta a focilabdát a betonfalnak
 palántákat vödörket kerti avart
 mindent felkavarva*

*fémrostok játékát hallgatom
 védő maszkja mögött mint Lancelot harcol a szomszéd
 a vas elemekkel
 szikrát ver virtuóz csatájuk
 miközben a kerítést hegeszti*

*dohányszagú öreg Mercédeszben döcögünk
 a zivatar rámászik a szélvédőre
 mint elcsapott erdei vad ránk lapul*

*északi akcentussal mesél olajos keze a kormányon
 megmosolygom kissé fölényesen
 vándorkocsis perpetuum mobile
 mert ha éppen úgy találja kedve
 Glasgowból akár Budapestre is átgurulhat, háza a hátán
 ...különös...
 bár szerinte legalább éppen ilyen különös zuhogó
 esőben a tengert venni célul defektes biciklivel*

*a világ éntőlem most feláldozhatja életét az alkimiáért
 itt a takaró alatt biztonságos*

*azután a léggömbös utazások
 a szavannák szívében illetve szíve felett
 hirtelen elpattanok a szúrós fücsomóktól
 mezítláb elrúgom a fonott kosarat
 és egyszerre mindent meglátok
 a majomkenyérfa két dimenziós koronáját
 a föld száraz tenyerei szomjas gesztusai
 zebracsíkok hullámvázát mint a tengert
 rubin flamingókat (vannak ott biztos flamingók)
 transzparens vércseppek
 száradt kérges elefánttesteket
 ezeréves titkokat tárnak fel utódaiknak,
 homokszemekben mély kutakat*

az öregek a városról mindent tudnak
feltérképezett emlékezetek ők
fellángol hamu-szemük rejtett sikátorok leírásakor
izgalommal és szenvedéllyel adnak útbaigazítást
az idegennek

Brighton Anglia Szent Péter tere
a galambok kegyvesztett szerepét a sirályok töltik be
hatalmas testük esetlen koldul a forgalomban

én és egy jelentéktelen színű labda farkasszemet
néztünk egymással a tengerparton
legyőzhetetlen vágy tört rám
hogy nekifutásból belerúgjak
abba a rúgásba mindent beleöltem volna

de visszafogtam magam érthetetlenül

PALLAG ZOLTÁN

Szeptember, avagy nem felejték

volt utószezon után Tihanyban
egy szombat délután a parton
szeptember kétezeralahányban
délben ha jól emlékszem vagy pardon

a füredi busz már reggel felvitt
az apátságához jaj dühös voltál
pedig az idő és a táj meghitt
sétát kívánt volna kigomboltál

egy gombot én mondtam szép időnk van
mászáltunk is de az nem séta volt
kanossza mondjad mondtad időnk van
de én kanosszát járó dzsontravolt

csak hallgattam amikor a parthoz
értünk csak akkor kérdeztem meg hogy
ennél-e valamit ez magamhoz
képest locsogásnak számít meg hogy

igyunk kávé a semmitmondáshoz
igazán értek mondtad akkor is
nem kérek kávé de a mólóhoz
menjünk ki a szád jégkrémtől csokis

és mintha minden rendben lenne mi
kifeküdtünk és két cipő között
pont elfért egy hajó hát lenne mit
megbeszélni szemedbe könny szökött

egy csikket az őszi tóba dobtam
igen szeptember volt nem felejték
az a szombat néha elémtoppan
ha a hídról egy csikket leejtek

ÁBRAHÁM BARNA
**A régi Szepesség képe a magyar
 történetírásban 1945 előtt**

Az 1945 előtti magyar történetírás középkori–koraújkori Szepesség-képével kapcsolatban olyan szerzőket szólaltat meg, akik vagy ott éltek és közéleti szerepet vállaltak a megyében, vagy onnan kerültek Budapestre – akár az államfordulat előtt, akár utána –, tehát egyrészt ismerték a viszonyokat, másrészt a millenniumi századfordulónak vagy a Horthy-korszaknak a szellemiségét képviselték. 1945, de legkésőbb a kommunista fordulat e szempontból többrétű határvonalat jelent, hiszen kötelezővé vált az osztályharcos szemlélet és a proletár internacionalizmus érvényesítése, másrészt egyre kopott a magyarhoni idők emléke.

Szakmai részletkérdésekkel nem foglalkozva csupán a művek ideologikus, tendenciózus elemeire szeretnék rámutatni. Ez a viszonylag kis régió a Kárpát-medence egyik legjobban kutatott és ismertetett vidéke, a róla szóló irodalom, akár az összefoglaló művek fejezetei akár a helytörténeti irodalom áttekinthetetlenül gazdag,¹ most tehát csak a XIX–XX. század fordulóján, illetve néhány, a két világháború között keletkezett munkával foglalkozom.

A Szepesség német jellege. A szerzők többsége elsőrendűen német vidéknek látja a Szepességet, a németekhez köti annak szellemét, virágzását. Sváby Frigyes vármegyei levéltáros azt örökölte meg „hogyan éltek idegenből ide szakadt elődeink, mint küzdöttek régente, mennyit szenvedtek ezen a földön, melyet számunkra lakhatóvá véres verejtékkel csak ők tettek, és melyet így művelve, drága kincsül ők hagytak reánk, hálás örökösökre.”² A németek pusztulásáról könyvet író Forberger Béla úgy vélte, a Szepességen a legerősebb társadalmi osztály a legutóbbi időkig nem a nemesség, hanem a városok németajkú polgársága volt, és „könnyű belátni, hogy egykoron Szepesvármegye területén, ahol csak némi kultúra derengett, mindenütt német elem volt megtelepedve”.³ A kor legismertebb Szepesség-szakértőjének, Bruckner Győzőnek a szászokról írott monográfiája⁴ az őserdő kiirtását, a fejlettebb mezőgazdasági technika elterjesztését, a városiasodást s végül a protestantizmus meghonosodását egyaránt a németeknek tulajdonítja. Későbbi művében egyenesen így fogalmaz: „Amióta a szepesi németek, az ún. cipszerek csak megjelentek a Szepességen, lankadatlan kultúr-munkásai voltak ennek a területnek. A cipszer soltészek

kiirtották a Szepességen elterülő őserdőt és keresztény műveltséget honosítottak meg.”⁵

Ez ellen a leszűkítő szemlélet ellen lépett föl immár a két világháború között Fekete Nagy Antal, aki az addig született Szepesség-irodalmat nemcsak dilettánsnak minősítette, hanem hibájául róta föl, hogy kizárólag a német városok múltjával foglalkozott, ráadásul „megtévesztő beállításokat” alkalmaz: a szászok II. Géza alatti, semmivel sem bizonyított bevándorlása, a huszonnégy város közösségének és a királyi plébánosok fraternitásának visszavetítése a XIII. századba stb.⁶ Emlékeztet arra, hogy a németekről okleveles adatokkal csak a tatárjárás utánról rendelkezünk, bár elismeri, hogy jóval előtte jöhettek, mert már az első források kiváltságolt népekként említik őket, autonómiájuk tehát már az 1271-es kiváltságlevél előtt létezett,⁷ de leszögezi, hogy az első oklevelek keletkezésének idején már a három etnikum (magyar, szláv, német) lakta a területet.⁸

A korábbi kutatók közül Demkó Kálmán (a Szepes megyei Történelmi Társulat titkára) egyenesen kiemeli a terület hagyományosan multietnikus jellegét: „Hazánkban sehol sem érvényesült erősebben a szent királynak vendégszeretetre intő szava, mint a Szepességen” (utalva Szent István *Intelmeire*). Ezután megjegyzi, hogy a terület már a magyarok bejövetele előtt is lakott volt. A terület összetett etnikai és jogi fejlődésének kapcsán hangsúlyozza, hogy: „Ezen ezredéves múltnak története olyan változatos képet mutat, aminő hazánk egyetlen vármegyéjében sem volt.”⁹ Az említett Sváby Frigyes a németek szerepe mellett is föltételezi, hogy az őslakosság szláv volt, sőt úgy véli, hogy a terület a Nagymorva („morva-tót”) Birodalomhoz tartozott. Ám a szlávok nyelvi tagolódása (szlovák, lengyel, rutén) jelzi, hogy kevert népesség, őseik különböző helyekről érkeztek. A német betelepődéssel párhuzamosan kitér az olasz/latin hospesekre, sőt román betelepülést sem zár ki (Szepesi német neve *Moldau*).¹⁰

A magyar etnikum kérdése. Az itteni magyarság múltját, jelentőségét a millenniumi idők légkörében és az előrehaladó magyarosodás körülményei között minden kutató kiemelte. Demkó Kálmán „magyar őseinkről” szól, a határőrség megszervezéséről és a tíz lándzsások székéről, azaz a „Kis megyéről”, majd a várispánság felállításáról, azaz a „Nagy megye” kezdeteiről, s csak ezután szól a szászok XII. századra tett betelepüléséről.¹¹ Sváby Frigyes sem hallgatja el, hogy a szászok találtak itt magyarokat, amit a sok hegy-, víz- és növény-név bizonyít. Utal rá, hogy a lándzsások 1243-as kiváltságlevele *régi nemesekről* szól, ezért szerinte Jordán, a XXIV város első ismert grófja is magyar lehetett.¹²

Saját koruk magyarosodási folyamatát egyébként a szerzők üdvözlik, sőt nem tartják elég gyorsnak, tömegesnek.¹³

Fekete Nagy Antal viszont úgy ítélte meg, a Szepességéről addig keletkezett munkákban teljesen elsikkad a magyarok szerepe. Aláhúzza, hogy a XI. század első felében letelepedő magyarság a gyér szláv lakosság mellett sokáig egyedül lakta a területet, amit az általa magyarnak tekintett névadás (Poprád, Hernád, Szepesség, Szemenye-Löcsei-hegység) és a Gömör-öröknek, a lánzdzás nemesek őseinek a kiváltságolt helyzete bizonyít.¹⁴ Őket kabaroknak tekinti, mivel besenyő, kun, székely jellegű kiváltságokkal rendelkeztek.¹⁵ Fekete külön hangsúlyozza, hogy a németek „a Szepesség magyar, katonáskodó lakossága által biztosított védelem és oltalom alatt” válhattak meg katonai kötelezettségeiket, indulhattak el a polgárosodás útján.¹⁶

A szláv lakosság megítélése. Miként a XIX. századi történeti munkákra jellemző, a vizsgált művekben nem a multikulturalitás eszméje, az interetnikus kapcsolatok pozitív megítélése uralkodik.¹⁷ A szlovákokhoz és lengyelekhez szinte kizárólag negatívumok kötődnek.

A *lengyelek* egyrészt konkurensként jelennek meg, akik az Árpád-kor idején maguk akarják betelepíteni, megszerezni a Szepességet. Fekete Nagy Antal kategorikusan elutasítja a lengyel szakirodalom azon tételét, miszerint a magyar uralom csak a XII. század elejétől bizonyítható.¹⁸ Elismeri azonban, hogy a XIII. század elején a vidék Lengyelországhoz tartozott,¹⁹ sőt, hogy a lengyel városok (Podolin, Gnédza, Lubló) csak a XIV. század elején kerültek Magyarhonhoz, ám ebből szerinte nem következik, hogy az *egész Szepesség* lengyel uralom alatt állott volna.²⁰

Másrészt az elzálogosítás háromszázhatvan éve – főként a XVII–XVIII. század – jelent egyre súlyosabb terhet. Bruckner Lubomirszky Szaniszlóhoz köti az ellenreformáció megindítását. A következőkben látja a sztároszta döntésének indítékait: el akarta vágni az Esztergomhoz fűződő szálakat, véget kívánt vetni a magyar király, a nádor, a megye stb. beavatkozásának, végleg a lengyel nemzet tagjává szerette volna tenni az elzálogosított városokat. Ezért csatolta 1616-ban Podolin és Lubló környékét a tarnóvi püspökséghez – kivonván a szepesi prépost fennhatósága alól. További célja volt Bruckner szerint a többi város papjait „vallásukból és németségükből kivetköztetni”, s így a polgárságot katolikussá és lengyellé tenni. A piaristákkal tudott meg egyezni, nekik alapított rendházat Podolinban 1642-ben. Nekik a közkedvelt késmárki, löcsei, iglói tanintézeteket kellett ellensúlyozniuk. Bruckner markáns etni-

kai indíttatású hátsó szándékokat sejt az alapítás mögött: rámutat, hogy a morva, horvát, szlovák szerzetesek mellett a néhány német alárendelt szerepet játszott. „A cél tehát világos volt: a szlávizmus terjesztésével óhajtottak a piaristák a németség lutheránizmusához férközni, amennyiben már akkor is a német és a lutheránus fogalom azonos volt.”²¹ Részletezi Lubomirszky Tivadar erőszakoskodásait, törvénytelen adóztatását és hogy bevezette a lengyel hivatalos nyelvet. A XVIII. század derekán állandósult lengyel trónviszályok romboló hatását is hangsúlyozza.²²

A *szlovákok* minden esetben alacsonyabb állású népekként jelennek meg, az elszlovákosodás jogi és kulturális süllyedést jelent.

A német polgárság XVI–XVII. századi elzárkózó magatartását emeli ki Sváby Frigyes: „Mert habár már kétszáz esztendő óta egy szláv birodalom (azaz Lengyelország – Á. B.) tartozékai valának, és habár akkor a mai értelemben vett nemzetiségi kérdés nem létezett, mégis tény, hogy a tóteredetűekkel való érintkezés elől lehetőleg elzárkóztak, s nem egy céhszabály egyenesen el is tiltja a tótoknak mesterinasokul felvételét, mint-hogy akkor, mint később is a mezőgazdasági cselédek nagy része a környékbeli tót falvak lakóiból került a városokba, ezeket alacsonyabb műveltségük és állásuk miatt a német polgárok lenézték.”²³

Bruckner Győző a Szapolyaiak, Thurzók, Csákyak alávétési törekvéseiből két, egyformán negatív következményt vezet le: „A szepesi szász nép a jobbágyi kötelékbe nem tudván már beletörödni, a régebben virágzó városkák vagy kipusztultak teljesen vagy eltótosodtak.” Más vonatkozásban Podolint úgy jellemzi, mint „nem tiszta szepesi szász, hanem lengyel és tót keveredés”, emberei „nem közülünk valók”.²⁴

Ugyancsak elzárkózó Forberger Béla álláspontja, aki szerint „Szepesség alatt helyesen Szepesvármegyének csupán a német elemtől lakott része értendő”, a lengyel-szlovák lakosságú Magura nem tartozik oda. Figyelmeztet rá, hogy „a német elem térvesztéségeivel arányban egyre terjeszkedik és növekszik a tót elem.” Jellemző, hogy a folyamatot például Lőcse esetében romboló tényezőkhöz köti: háborúk, járványok és a nemesek birokszerzési joga (1645), minek következtében „a tótok jöttek, és felszaporodott a mai köznepet alkotó tótság”.²⁵

Ugyanakkor mindhárom szerző etnikai megtartó szerepet tulajdonít a protestantizmusnak. Sváby szerint „leginkább a lényegében teljesen német ágostai hitvallás általános elfogadása, meg a Németországból meghívott sok lelkész óvták a XIII városiakat oly soká és sikeresen az eltótosodás veszélyétől, melynek azonnal jobban ki voltak téve, midőn egy részük visszatért a

katholikus egyház kebelébe.²²⁶ Bruckner szerint a reformáció győzelme után „a nyelv mellett ezentúl a vallás is elválasztja a tótoktól a szepesi szászokat, és szinte áthidalhatatlan űrt támaszt közöttük, mely jelenleg is megvan.”²²⁷ Ám az elzalogosított városokban szerinte visszafordíthatatlan etnikai folyamatok indultak be: a hitéhez ragaszkodó szász népesség inkább kivándorolt, „és helyét elfoglalta a beszivárgó katolikus tótság, amely a szepesi sztarosztia nagyobbfokú rekatholizálását biztosította, és ez volt a Lubomirszky-család valáspolitikájának logikus következménye.”²²⁸ Forberger is leszögezi: „A protestáns hitű városok a protestáns egyház szervezetében fekvő okoknál fogva sikeresebben állottak ellen a tót elem beözönlésének, nagyobb beolvasztó erővel bírtak és jobban őrizték meg német eredetüket, mint a katolikus vagy rekatholizált városok.”²²⁹ A magyarországi németiség múltjával, irodalmával behatóan foglalkozó Pukánszky Béla ugyancsak hangsúlyozza – általában a felföldi városokra vonatkoztatva – a szlovákok fölhasználását az ellenreformáció érdekében („a német városok belső egységének megbontása katolikus tótoknak adott betelepedési engedélyekkel”), majd ugyanitt a Szepességről megjegyzi, hogy „a katolizálással együttjár a németiség elszlávosítása”.³⁰

Ugyanakkor meg kell jegyeznünk, hogy Fekete Nagy Antal a források hiánya ellenére is valószínűsíti, hogy az Árpád-korban az itteni országos nemesek között szlávok is vannak.³¹

A szászok paraszti eredete, mezőgazdasági ismeretei. A vizsgált szerzők hangsúlyozzák, hogy a szászok agrárnépességként érkeztek, s csak hosszú évtizedek kemény munkája után kezdtek fölemelkedni. Sváby Frigyes leszögezi, hogy az első települések nem ipari városok, hanem földművelő és marhatenyésztő helységek voltak.³² Bruckner Győző szerint „a szepesi szászok tehát egyszerű erdőirtók, földművesek, akiket csak a mezőgazdaság termékeinek helyes és ésszerű értékesítése tett iparosokká.”³³ Egy későbbi tanulmányában az erdőirtás mellett a betelepülőknél tulajdonítja a rozs-, a komló-, a lentermelés, a juh- és marhatenyésztés, a tejtermékek készítésének kezdeteit.³⁴

A szász városiasodás és az ipar, a kereskedelem, a művelődés méltatása. Szerzőinknél a szászok természetesen inkább városalapító város lakó, tehát iparos, kereskedő népességként jelennek meg.³⁵ Sváby Frigyes szerint a későbbi érkezők között már kézművesek, esetleg művészek és főleg papok is jöttek, akiknek köszönhetően gyorsan fölépültek az első templomok, kolostorok.³⁶ Bruckner ugyancsak a betelepülő szászok-

hoz köti a vászonszövés, a bőrcserzés, a malomipar, a sörfőzés kezdeteit, „így az ipar terén is a soltészek a Szepesség tanítómesterei”.³⁷ Oszvald György miniszteri tanácsos a hosszú folyamatra mutat rá: „természetesen hosszú volt a szellemi fejlődésnek az útja, amely az egyszerű földműves ősapától iparos és kereskedő nemzedékeken át a tudományokban járatos késő unokákhoz vezetett.”³⁸ A városok politikai jelentőségét emeli ki Forberger Béla: „A szepesi városok fejlett iparuk és kereskedelmüknél fogva kiváltságos helyzetre tettek szert, s háttérbe szorították az ország más megyéiben politikailag oly kizárólagosan érvényesülő nemességet is.”³⁹ A polgári életmód méltatása azonban nem kritikátlanul történt: Demkó Kálmán rámutatott, hogy a városok magisztrátusai szigorúan szabályozták az élet minden területét, a magánviszonyokat, a lakberendezést, a táplálkozást és a ruházkodást, mi által biztosították a tömegek anyagi jólétét, de meg is akadályozták az egyén kiemelkedését.⁴⁰ Pukánszky Béla a korábbi virágzást elismerve a XVII. századról már azt állapítja meg, hogy „a szepesi németiség irodalmi termelése csak mennyiségben gazdag, értékbeli kiemelkedéseket alig találunk az alkalmi beszédek és költemények végtelen tömegében.”⁴¹

Az elmúlt századok dinamikus fejlődésével ellentétben a maguk korát a szerzők az enerváltság, a hanyatlás idejeként élik meg.⁴²

A szászok és a protestantizmus szoros kapcsolata.

Pukánszky Béla három tényezővel magyarázta a reformáció gyors térhódítását a Szepességen: könnyen kapcsolatot tarthattak Németországgal (sic!), a bécsi udvar nem tudott közvetlen ellenlépéseket tenni, mint a nyugati országrészben, s végül a török veszély nem volt közvetlen. Ennek köszönhetően „a szepesi németiség a XVI. században szellemi fejlettségben és irodalmi termelésben messze felülmúlja mind az erdélyi szászokat, mind pedig a nyugatmagyarországi németiséget.”⁴³ A szerzők egyszerre hangsúlyozzák a szászok buzgó valóságát és sorsdöntő választásukat, a protestantizmus elfogadását. Bruckner rámutat a katolicizmus XVI. századi erkölcsi süllyedésére, a „ledér világszemlélet” romboló hatásaira, hogy annál inkább méltathassa a vallási megújulás jelentőségét: „A szepesi szász nép kivétel nélkül csatlakozott a reformációnak lutheri irányzatához, és ez lesz ezentúl nemzeti vallásuk, mert teljesen megfelel racionális jellemének és természetének, úgyhogy a lutheranizmus és a szászság egymástól úgyszólván elválaszthatatlan fogalmakká forrtak össze.” Láttuk, hogy Bruckner szerint a protestantizmus nemcsak belső tartást adott a közösségnek, hanem a szlovákok ellenében etnikai különállásukat is biztosította.⁴⁴

Az ellenreformáció megítélésében Bruckner tárgyilagosa, a podolini piarista kolostorról is csak annyit ír, hogy „papokat nevelt a katolikus egyháznak, akik csakhamar megkezdték a katolikus restaurációt a Szepességen”. Ám protestáns elkötelezettsége nyilvánvaló az evangélikus lelkészek 1674-es száműzésének leírásakor: „A szepesi szász nép azonban papjaitól megfosztva is a legerősebben ragaszkodott hitvallásához, sokat túrt, szenvedett, de evangélikus vallásától nem tántorodott el.”⁷⁴⁵ Éppen a protestáns hit közös védelméért álltak Thököly Imre zászlai alá, holott addig ellenséges volt a viszony a szászok és a Thököly-család között. Szintén ezért sereglettek a katolikus, de a vallásszabadságért küzdő Rákóczi Ferenc táborába.⁴⁶

A szászok hazafiassága, azonosulásuk Magyarhon ügyével. A Rákóczi-szabadságharc kapcsán Bruckner Győző kiemeli a késmárki városi jegyő, Kray Jakab érdemeit (diplomáciai közvetítés, beszerzések, szállítások), majd az ő és két társa mártíriumát.⁴⁷ Később, amikor a magyar ügyviteli nyelv bevezetéséről szól (1845), megjegyzi: „A szepesi szász nép, mérlegelvén azokat a fontos kiváltságokat és jótéteményeket, melyekben őt a magyar királyok állandóan részesítették, ha nem is nyelvre, de érzésre nézve magyarrá lett. A magyar nemzetnek a szászok hasznos, derék, megbízható és hazafiasan gondolkodó tagjaivá váltak s a magyar nemzeti állam eszméjének lelkes apostolaivá.”⁷⁴⁸ A szerző a kuruc kor ábrázolásához hasonlóan méltatja a szászok 1848–49-es, a honvédseregben szerzett katonai érdemeit. Végül a közjogi különállás, a Provincia 1876-os megszüntetése kapcsán leszögezi, hogy arra „tényleg már semmi szükség sem volt, amióta e nép a magyar jogra helyezkedve, a magyar hazának becsületes, derék, *édes gyermekévé* lett.”⁷⁴⁹ Haberern J. Pál, a Budapesten működött Szepesi Egyesület elnöke még a két világháború között is azt üzentte a Csehszlovákiához került otthoniaknak, hogy „800 évig ide volt kapcsolva népünk, hogy az utolsó száz év folyamán innen tápálkozott kultúrájuk, innen áradt ki irodalmuk fénye. Sok tanult főt adott kis népünk a magyar hazának, és sok földinknek adott kenyeret a magyar róna.”⁷⁵⁰ Ugyanitt Oszvald György miniszteri tanácsos rámutat, hogy a középkori jogkönyvben (Zipser Willkür) található magyar hatások azt bizonyítják, hogy „a szepességi németek már kezdettől fogva nem állottak a magyarsággal szemben a szellemi elzárkózásnak azon a merev álláspontján, amely például az erdélyi szászokra annyira jellemző. Majd Fényes Eleket idézve leszögezi, hogy „kevés vagy talán egy vármegye sem adott hazánkban annyi jeles férjfiakat, mint Szepes.” Tanulmánya végén a szerző tételesen is megragadja a terület művelődé-

sének, kulturális örökségének lényegét: „A Szepesség ezért (ti. a jó iskoláknak és a cseregyermek-rendszernek köszönhetően) tudott kettős feladatának: a magyar kultúra táplálásának és a külfölddel megismertetésének oly fényesen eleget tenni, mert nem volt idegen előtte azoknak a gondolat- és lelkivilága, akiknek szellemi kincseit gazdagította, hogy azután sajátos szepesi kultúrártékeinek gyarapítására maga is merítsen belőlük.”⁷⁵¹

Végül zárásként idézzünk egy nem történész hozzászólót! A szepességi németek tökéletes integrációját talán Jókai Mór fogalmazta meg a leghatásosabban. *A löcsei fehér asszony* című regényében az 1710 szilveszterén zajló vásár kapcsán fontosnak tartja megjegyezni: „S ez a sok mindenféle tarkabarka nép, ami külső viseletére nézve Árpád és Tuhutum ivadékaikhoz hasonlít, csupa merő német. Még az első magyar keresztyén királyok alatt telepedtek ide. A nyelvüket megtartották, minden más egyébben magyarokká lettek. (...) Annyi viszontagságos századok során át ezek a német magyarok mindig a legtántoríthatatlanabb hívei voltak a nemzeti szabadság ügyének. Nem hajlongtak soha se a török császár, se a német császár előtt.” A szabadságharcot vezető Rákóczi meg is becsüli a várost, egész kuruc dandár őrzí, de a katonák nem magyarul beszélnek. „Ezek itt Czelder Orbán hajdúi, szepességi fiúk, mecenzéfi huszárok ..., német kurucok, Rákóczy Ferenc legjobb katonái.”⁷⁵²

- 1 A két világháború közének monográfusa, Fekete Nagy Antal ideális kutatási területnek minősíti: „A Szepesség a maga aránylag kis területével, a területnek a vármegyei szervezet, a lándzsások széke, a szászok egyeteme, a lengyel városok és a Gölnicbánya környéki bányavárosok közigazgatási hatóságai közötti megosztottságában is önálló fejlődésű, monografikus szempontból ideális egység.” Fekete Nagy Antal: A Szepesség területi és társadalmi kialakulása. Bp. 1934. 5.
- 2 Sváby Frigyes: A Lengyelországnak elzalogosított XIII szepesi város története. Lőcse, 1895. 6.
- 3 Forberger Béla: A szepesi német elem pusztulásáról. Igló, 1909. 7–8.
- 4 Bruckner Győző: A szepesi szász nép. Bp. 1913.
- 5 Bruckner Győző: A reformáció és ellenreformáció története a Szepességen. I. (1520–1745-ig). Bp. 1922. VII.
- 6 A Szepesség területi és társadalmi kialakulása, 3, 39–40.
- 7 Uo., 42, 333.
- 8 Uo., 35.
- 9 Demkó Kálmán: Bevezetés és a „Szepesmegyei Történelmi Társulat” 12 évi működésének ismertetése. Lőcse, 1895. 5.
- 10 A Lengyelországnak elzalogosított XIII szepesi város története, 19–22.
- 11 Demkó Kálmán: Bevezetés, 7.
- 12 A Lengyelországnak elzalogosított XIII szepesi város története, 14.
- 13 Sváby Frigyes „örvendetes, de nem kielégítő magyarosodásról” beszél. A Lengyelországnak elzalogosított XIII szepesi város története, 328. Mással elégedetten nyugtázza, hogy a fiatalabb nemzedék számára már természetes, Lőcsén, úgymond, a jobb ruházatú sétáló

- közönség szinte kizárólag magyarul beszél. A Szepesség lakosságának sociologiai viszonyai a XVIII. és XIX. században. Lőcse, 1901. 84–85.
- 14 Bruckner Győző A Szepesség múltja és mai lakói című tanulmányát említi, továbbá Pajdussák Máté egy művét, akinél a Szepessümege környéki magyar nevű letelepülők is németként, lengyelként vagy szlovákként szerepelnek. A Szepesség területi és társadalmi kialakulása, 3–4, 36–38.
- 15 Uo., 253.
- 16 Uo., 343.
- 17 Utólagosan megszépíti a XIX. század interetnikus viszonyait Farakas Győző, a budapesti Szepesi Egyesület titkára: „Ő, meséljetelek a szepesi iskolák lelkéről, amely faj, felekezeti különbséget sohasem ismert, amely magához ölelt mindenkit szeretettel.” Zipser lelkünk haza száll. In: Loisch János (szerk.): A Szepesség. Emlékkönyv a „Szepesi Egyesület Budapesten” fennállásának 50. évfordulójára. Bp. 1926. 5.
- 18 Fekete elveti a lengyel Boguchval XIII. századi „meséjét”, miszerint a Szepességet Ferdeszájú Boleszló adta lányának, a Kálmán király fiához adott Juditnak hozományba, így került Magyarhoz. Fekete elismeri, hogy a terület a XIII. században IV. Béla lányának, Boleszló krakkói és szandomiri herceg feleségének a birtoka, de nyilvánvalónak tekinti, hogy Kunigunda (Kinga) azt apjától kapta hozományba, hiszen halála után természetes módon visszazsárolta a koronára. A Szepesség területi és társadalmi kialakulása, 20–21.
- 19 Hivatkozik a „szláv” városnevekre (Podolin, Lubló, Gnězda), a lengyel telepítések gyakorlatára, arra, hogy a terület a XIII. század végéig a krakkói püspök joghatósága alá tartozott, hogy a magyar gyepű, országkapu csak Podolinig mutatható ki, s hogy Kunigunda halála után Vencel cseh király mint a szandomiri hercegség birtokosa igényt tartott rá, sőt el is adományozta. Uo.
- 20 Uo., 22, 244–245. Fekete itt rámutat, hogy az újabb lengyel irodalom (Zachorowski Szaniszló egy 1910-es tanulmánya) már földalta ezt a tételt. Zachorowski eszerint elismeri, hogy a magyarok gyorsabban telepítettek, előbb érték el a Dunajecet, és telepeik körülveték, elszakították Podolint és környékét.
- 21 A reformáció és ellenreformáció története I., 245–248.
- 22 A szepesi szász nép, 32, 36–37.
- 23 A Lengyelországnak elzálogosított XIII szepesi város története, 181.
- 24 A szepesi szász nép, 22, 160. Későbbi írásában hasonlóképpen fogalmaz. Eszerint az 1412 után megmaradt tizenegy város jobbágy-sorba süllyedt, a németiség kivándorolt „átadva atyái telkét a szaporra tótságának”. A Szepesség múltja és mai lakói. In: Loisch János (szerk.): A Szepesség. Emlékkönyv a „Szepesi Egyesület Budapesten” fennállásának 50. évfordulójára. Bp. 1926. 15.
- 25 A szepesi német elem pusztulásáról, 7–9. Forberger összegzése ugyanitt igen borúlátó. Szerinte a folyamat a XIX. század utolsó évtizedeiben fölgyorsult (addig „legfeljebb a cselédség volt tót, de ez is elsajátította a német nyelvet”), eljött tehát a cselekvés utolsó órája. „Ha nem vagyunk képesek feltartóztatni ezt a káros hanyatlási processust, a Szepesség fogalma nemsokára a történelmi múlté lesz. A tótság fogja ellepni nemcsak szűkebb hazánknak, de az egész ország haladására és művelődésére századokon keresztül oly előnyös befolyást gyakorló kultúrvároskáinkat, s hogy cserébe mit hozhat és adhat, arra egyelőre jobb nem felelni.”
- 26 A Lengyelországnak elzálogosított XIII szepesi város története, 181. Saját korát és a jövőt viszont igen pesszimistán ítéli meg. Az Amerikából hazatérő szlovákok földet vesznek, és Szepesbélá, Szepesolász, Gnezda, Szepesváralja hamarosan elszlovákosodik, pedig „ezelőtt 40–50 évvel néhány cséplőn kívül alig volt tót.” Uo., 327–328.
- 27 A szepesi szász nép, 26.
- 28 A reformáció és ellenreformáció története I., 480.
- 29 A szepesi német elem pusztulásáról, 9.
- 30 Pukánszky Béla: A magyarországi német irodalom története (a legrégibb időkől 1848-ig). Bp. 1926. 224–225.
- 31 A Szepesség területi és társadalmi kialakulása, 312.
- 32 A Lengyelországnak elzálogosított XIII szepesi város története, 23.
- 33 A szepesi szász nép, 8.
- 34 A Szepesség múltja és mai lakói. In: Loisch János (szerk.): A Szepesség. Emlékkönyv a „Szepesi Egyesület Budapesten” fennállásának 50. évfordulójára. Bp. 1926. 11.
- 35 Demkó Kálmán a felső-magyarországi korai újkori városi élet tanulmányozását kora számára is tanulságosnak tartotta, mivel az államoknak, úgymond, egyik legszükségesebb tényezője a művelt vagyonos polgári középosztály. A Felső-Magyarországi városok életéről a XV–XVII. században. Bp. 1890. I.
- 36 A Lengyelországnak elzálogosított XIII szepesi város története, 30.
- 37 A Szepesség múltja és mai lakói, 11. Másból bővebben így fogalmaz: „Az erdőirtó soltészektől idők folyamán iskolázott földművesek, művelt iparosok, világlátott kereskedők, képzett, lelkiismeretes tisztviselők, jeles tudósok, kiváló művészek, kitűnő hadvezérek és jó diplomaták kerültek ki.” A reformáció és ellenreformáció története a Szepességen. I., VII.
- 38 A Szepesség kulturális hivatása. In: Loisch János (szerk.): A Szepesség. Emlékkönyv a „Szepesi Egyesület Budapesten” fennállásának 50. évfordulójára. Bp. 1926. 170.
- 39 A szepesi német elem pusztulásáról, 7.
- 40 Polgári családélet és háztartás Lőcsén a XVI. és XVII. században. Lőcse, 1882. 77.
- 41 A magyarországi német irodalom története, 222.
- 42 Sváby szerint hiányzik a vállalkozó szellem, ezért vissza kell térni a munkához, a takarékosághoz és az összetartáshoz. A Lengyelországnak elzálogosított XIII szepesi város története, 332. Forberger Béla munkája pedig – mint már érzékeltettük – eleve azért jelent meg, hogy rámutasson a hanyatlás tüneteire: kivándorlás, alkoholizmus, az élénkebb közszellem és a birtokos középosztály hiánya. A szepesi német elem pusztulása, 21.
- 43 A magyarországi német irodalom története, 129.
- 44 A szepesi szász nép, 26. Későbbi megfogalmazása szerint: „A cipszer magán- és közélet a reformáció befogadásától fogva teljesen evangélikus légkörben mozog. Az új hit racionalizmusa és a cipszer alap karakter jellegzetes tulajdonságai egymásra találtak, és ezért forrott annyira össze a Szepesség németisége a lutheranizmus fogalmával.” A reformáció és ellenreformáció története I., VII.
- 45 A szepesi szász nép, 32.
- 46 Uo. A militáns felekezetiesség a XIX. század végén természetesen már sokkal kevésbé mutatható ki. A Szepesmegyei Történelmi Társulat éppenséggel megírta a prépostság, tehát a meghatározó katolikus intézmény történetét. Sváby Frigyes ideiglenes titkár a szigorú objektivitást, az osztály, az eredet, a felekezeti érzékenység kímélését hangsúlyozta, miközben természetesnek tartotta, hogy a könyv szelleme és irányzata határozottan katolikus. Pirhalla Márton: A szepesi prépostság vázlatos története. Lőcse, 1899. VI. Később Bruckner Győző ugyancsak a történeti nézőpont egyedül célravezető jellegét hangsúlyozza: a teológus szemlélet alkalmat adna a szubjektív, tendenciózus tárgyalásra. A reformáció és ellenreformáció története I., VIII.
- 47 A szepesi szász nép, 33.
- 48 A szepesi szász nép, 40–41.
- 49 A szepesi szász nép, 41–42. Sváby is abban látja a szászág jövőjét, hogy a különállás megszüntével „egygye legyünk magyar hazánk minden tagjával”. A Lengyelországnak elzálogosított XIII szepesi város története, 332.
- 50 Loisch János (szerk.): A Szepesség. Emlékkönyv a „Szepesi Egyesület Budapesten” fennállásának 50. évfordulójára. Bp. 1926. 3.
- 51 A Szepesség kulturális hivatása. In: Loisch János (szerk.): A Szepesség. Emlékkönyv a „Szepesi Egyesület Budapesten” fennállásának 50. évfordulójára. Bp. 1926. 169–170, 173.
- 52 Jókai Mór: A lőcsei fehér asszony. Révai testvérek, Bp. 1909. 7–9.

STURM LÁSZLÓ
A szepességi kisváros
Krúdy Gyula világában

A hetvenéves Käfer Istvánnak

A Felföld, azon belül pedig elsősorban a Szepesség Krúdy műveinek egyik leggyakoribb és legkedveltebb helyszíne. A régi Magyarországnak ezt a soknyelvű, nagy hagyományú tájegységét mint emberi életteret az ódon kisvárosok határozzák meg, természetesen elválaszthatatlan egységben a környező változatos, ám leginkább hegységek uralta vidékkel. Krúdy vonzódásának életrajzi háttere van – a podolini diákévek és későbbi utazgatásai –, de az író kapcsolódik a magyar irodalmi hagyományhoz is, mindenekelőtt Jókai és Mikszáth felvidékképéhez. (Az utóbbi különböző műveit például magában *A podolini kísértet*ben legalább fél tucat motívum-átvétel, illetve -egyezés idézi föl: a külön figurák előtérbe állítása, Jarinkó legendája, az álkísértet alakja, a kastélynak átkeresztelt vár megmentése a felrobbantástól, az árvalány látszólag zord helyre kerülése stb.)

E tájegység és e várostípus kapcsán bemutatható, hogy Krúdy rendkívül széleskörű és mélységű valóságismerete hogyan válik egy fiktív világ részévé, az írói világszemlélet egyik lehetséges kifejezőjévé. (A hatalmas tárgyismeret és az ezt sokszor eltakaró erőteljes írói látomás egysége Jókai és Mikszáth írásaira is jellemző, ezt szokták a tankönyvek úgy megfogalmazni, hogy romantika és realizmus között állnak.) Elsősorban a hosszú XIX. században játszódó szepességi témájú művek kisváros-képét érdemes vizsgálni, figyelembe véve a „középkori” történeteket is, amennyiben az ott leírt jellegzetességek maradandónak bizonyulnak.

Mielőtt az értelmezés lényegi részére sort kerítenék, szükségesnek látszik a téma néhány leltárszerűen megközelíthető vonatkozásának a rövid ismertetése, még ha ez önmagában elég érdektelennek is látszik.

Az általam vizsgált írásokban a következő foglalkozások szerepelnek: tanár és tanítónő, polgármester, tűzoltó(parancsnok), szolgabíró, írnok, hajdú, pap, kántor, katonatiszt, postamester és postáskisasszony, orvos, borbély, kovács, suszter, kéményseprő, patikus, fogadós, cukrász, boltos(né), kékfestő, takács, borovicska-főző, erdész, bányatanácsos, fuvaros, éjjeliőr, cseléd, táncmester, vándormuzsikus és vándorszínész.

A megemlített közterek és középületek közül a fontosabbak: a piac, a kolostor, a templom, a sétatér (promenáda), a városfal, a temető, a városháza, a patika, a

borbélyműhely, a különböző boltok, a kocsmák, a kávéházak, a vendéglők, a tánciskola, a kúria. Az egyes lakóházak jellegét meghatározzák a keskeny homlokzat, a hátra nyúló, bekerített udvarok, a fatáblás, vasrácsos ablakok, a szinte mindig alapincézett és emeletes épületek. Belül, a homályos bolthajtások alatt kemence adja a meleget, „ócska olajnyomat”, illetve „dagadt ágyak és ócska családi fotográfiák” tűnnek az elbeszélő szemébe. Végül a környező tájat meghatározzák a sokszor égbenyúló, sziklakkal, rétekkal vagy fenyvesekkel borított hegyek, az omladozó várak, a réteken legelésző juhnyájak, a sebes folyású patakok és folyók, elsősorban a „hűtlen” Poprád a maga fahídjaival és vízből fel-felbukkanó pisztrángjaival, a városok határában a gyümölcsösök és zöldségeskertek.

Már talán a pusztasorsolásokból is látszik, hogy Krúdy írásaiban rendkívül tágas ismeretanyag van egybehalmozva. Az olvasó ezt sokszor ugyan nem tudatosítja, mivel nem a leíró vagy értekező ismertetés áll a történetek előtérben, a tárgyismeret bősége csak egy-egy utalásban, futó észrevételben nyilatkozik meg. Általában csak sokára és a figyelmes olvasó számára derül ki, hogy az elszórt megjegyzések egy nagyon mélyen megragadott életforma pontosan összeillő mozaikjává egészítik ki egymást.

Mikor az ember arra gyanakodna, hogy Krúdy valami esetlegeset emel ki tipikusként, akkor is kiderül, hogy az író tudatosan jár el. Például a Szepességet nem ismerő olvasó hajlandó lenne kételkedni abban, hogy az északi tájon valóban olyan fontos szerepet kaphat a gyümölcsstermesztés, mint ahogy például a következő idézet sejteti: „A kolostor mellvédei lassan elmaradtak, sárga és piros színben csillámló gyümölcsfák húzódtak tova, a zöldséges kertben Privánka tanár gyomlált csizmában és feltűrt reverendában”.¹ A kétely ellen azonban elég beleolvasni Szalatnai Rezső *Utazás a Szepességen* című esszéjébe: „Ne gondoljanak tehát a régi földrajz-könyvek nyomán arra, hogy a Szepesség csak a krumpoli és zab zord kárpáti vidéke, ahol állandóan fúj a szél. (...) A folyók völgyében minden megterem. A hűvös éghajlat révén a kender és a len, de még a kajszibarack is, amelyikre a kert végén viharfigyelő fenyőfa vigyáz. A városok sora az alma és a körte határa (...) De Lőcsén szeptember elején a hegyoldalban termett szőlőt is láthatod. A magaslati nap érleli a sajátos, ízes szepesi gyümölcsöt”.² Nézzük meg tehát alaposabban a fenti leltárakból kirajzolódó valóságkép néhány mozzanatát!

A foglalkozások felölelik a korabeli városi élet szinte minden jellemző területét a hivatalnokoktól és az egyházi emberektől a talán szakértelmiséginek nevezhető rétegig, a kézművesektől és kereskedőktől a – mai szóval –

szolgáltatóiparnak mondható területen dolgozóikig. A vándorszínészek sajátos szerepet töltenek be ebben a társadalomban, a szorosban a városhoz kötődő foglalkozások meghatározottságával és tekintélyével szemben az ő helyzetük az egyszerre irigyelt és lenézett kívülállóé. Krúdy nem tér ki arra, hogy a szepességi városok hagyományos, fő megélhetési forrása a bányászat, az erdőfeldolgozás, a textilipar és a nagyrészt ezekhez kapcsolódó kereskedelem és szállítás. A takácsok, kékfestők, erdészek, bányatanácsosok, fuvarosok gyakori említése, illetve szerepeltetése azonban közvetetten – a háttérben – felidéri a táj gazdaságának meghatározó vonatkozásait is. A tanárok – akiknek egy része egyben szerzetes is – az elbeszélői életpasztyát és a korabeli életmód egy másik rétegéhez tartoznak. A szepességi városok iskolaváros-jellege nyilatkozik meg általuk, illetve tanítványaik gyakori feltűnése révén. Az iskolavárosok egy sajátos funkciója kerül előtérbe a gyerekcsere, a német szóra adás témájában. Mint ismeretes, a korban szokás volt az alföldi gyerekeket pár évre felvidéki iskolákba járattatni, hogy az alapvetően német nyelvű környezetben megtanuljanak németül.

A fenti felsorolásból az is nyilvánvaló, hogy a nők előtt, amennyiben belül akartak maradni a társadalmon – tehát nem váltak például színésznővé – kevés pálya nyílt meg. Eladóként dolgozhattak, postáskisasszonyként és tanítónőként. (A cselédség nem tekinthető polgári foglalkozásnak, és a cselédek Krúdy írásai szerint általában a vidékről kerültek ki és többnyire szlovákok voltak.) A dolgozó nő ezeken a területeken is újkeletű jelenségnek számított, nehezen illeszkedett a hagyományos felfogásba és társadalomba, helyzete ezért gyakran kétes és kiszolgáltatott volt. A *December, öregember* című elbeszélés tanítónője, vagyis az önálló nő alakja egyrészt elriasztja a férfiakat, másrészt erőszakos közeledésre ingerli. Nem meglepő, hogy ilyen körülmények között a lányok fő ambíciója a férjhezmenés és a háziasszonyi élet. Ennek a félig választott, félig kényszerű háztartásba szorulásnak az eredménye a sok ábrándozás, a megőrzött naivitás és az az „ártatlan, kisvárosias kacérság” (*A podolini takácsné*), amely inkább tetszeni akar, mint hódítani.

A helyszínek leírása is jóval túlmutat a cselekmény kereteinek pusztá kijelölésén. A városok fő sajátossága régiségük: itt még épségben vannak a magyar gótika és reneszánsz emlékei, „Löcsén, a királyi gimnáziumban magyar történelmet tanulni könnyű volt, hiszen ott állottak a piactéren még azok a házak, amelyekről a történelem megemlékezik”.³ A városok középkori arculatának megmaradásában közrejátszott az, hogy az elzálogosított területeket se a zálogba adó, se a lengyelek

nem látták érdemesnek fejleszteni, és a török hódítás a Szepességet elkerülte. A magyar szabadságharcok – elsősorban a kuruc kor, de ’48 is – jelentős száakkal, hagyományt teremtő erővel, gyakran mitizálódva kötődtek ide. A házak szűk homlokzata tehát nemcsak a hegyek által behatárolt terület szűkösségét idézi fel, hanem a középkori város összefűző zárttságát is. Az adott helyzetben csak fölfelé lehetett terjeszkedni, ennek megvalósulása, az emeletráépítések viszont az egykori jómódot is jelzik. A város zárttságát és terjeszkedésének korlátait láttatják a legtöbb helyen még a XX. század elején is többé-kevésbé épen megmaradt és az írásokban szinte mindig szerepet kapó városfalak is. A főtéren álló templom és a műhelyek fölött megmaradt régi cégek szintén a múltat idézik. A pincék emlegetése a tokaji bor gyakori szerepeltetésével párosulva eszünkbe juttathatja, hogy Hegyalja nedűjének az egyik legfontosabb piaca Lengyelország volt, az egyik legnagyobb kereskedelmi útvonala a Szepességen keresztül vezetett, és a helyi lakosság is kivette a részét nemcsak a bor szállításából, kereskedelméből és tárolásából, hanem az élvezetéből is. (Emlékezetes ebből a szempontból *A podolini kísértet Merre jár Riminszky?* című fejezete.)

Az ablakokon lévő vastag fatáblák és vasrácsok az otthonok zárttságát és szentségét jelzik. De az elmúlt évszázadokban a lelkekbe ivódott fenyegetettség is ragaszkodik a bezárkózás vélt vagy valós védettségéhez: „Mintha örökösen attól rettegetek volna a lakosok, hogy valamelyik órában ellenséges hadak csapnak le a városra, és kirabolják a házat. Legalábbis akkora vasrácsok voltak az ablakon, mintha hosszú ostromra volnának berendezkedve”.⁴ A háztartáson túlnyúló közösségi élet helyszínei a hivatalok, a borbélyműhely, a kocsmák és a vendéglő, a „polgári lövölde”, a boltok, a piac, a tánciskola, a templom, a sétatér és a különböző ünnepek (Krúdy szoboravatást és majálist említ), valamint a szórakozás (elsősorban a kuglizás). Ezek közül némelyik csak a férfiak számára állt nyitva. Sajátos helyet foglal el – szószerinti értelemben is – a kúria. Ha akarom, kívül, ha akarom, belül van a városon a *December, öregember* című elbeszélésben: „Egyetlen kúria volt a városkában, kívül, az országúton, ahol régi időben az urak laktak, akik nem akarták érezni a parasztnak szagát, sem hallgatni a polgárok fecsegését”.⁵

A tájleírásokat uraló fenséges hegyek és rajtuk az egykori rablólovagok omladozó várai sugallják azt a vadságot, a természet és az ember részéről fenyegető veszélyt, amellyel szemben a kisvárosok óvni igyekeztek polgáraikat és a csendes munkálkodás körét. A két világ azonban ki is egészíti egymást: a kisváros a külvilág nélkül unalmassá válhat, a táj városi közösség nél-

kül embertelenné. Az eseményeket irányítani képes szereplők – Riminszky és a „kísértet” *A podolini kísértetben*, „Krisztus takácsa” a középkori novellák füzérében – mind a kettőben otthonosan mozognak. Nem véletlen, hogy a külső veszélyek vélt vagy valós megfékezésével egy időben a kisvárosok hagyományos szerepe is válságba kerül. A természet (és esetleg az übermensch-szerű lovagok?) fensége nem mindig fenyegető, van amikor az emberi világ kicsinyességein fölülálló, bölcs elfogulatlanságot képviseli: „Arra megyünk, amerre a zordon, keselyűszakállú, saskedvű lovagok, fel, a hegyek közé, ahol nem panaszkodik minden kő a lábunk alatt (...) A hegyek pipázgatnak, mintha már külön dolgokat is láttak volna. (...) És maga a halhatatlan ősz, a hegyvidék emlékezetes farsangja, amikor minden a legszebb ruhájában jelenik meg a természet körmene-tében, ő sem igen veszi tudomásul, hogy az emberek megint bélpoklosok lettek, mint századokkal ezelőtt”.⁶

A fent leírtak mellett van még Krúdy szepességi városainak néhány gyakran említett jellemzője. Az egyik a nemzetiségi keveredés: a városok alapvetően német nyelvűek, de egyre inkább teret engednek a magyar és a szlovák nyelvnek, illetve őrzik még a lengyel jelleget is. A városképet mindenképpen a városalapítók hagyománya határozza meg: „A Szepességben járunk, és sorban elmaradoznak a régi városok: Lőcse, a magyar Nürnberg, majd Késmárk, a fennsík Heidelbergje, az enyhén emelkedő hegyek alatt pedig Igló, a szepesi Wartburg. Még manapság is egy darab középkori némettség zománcozza be e városok külső képét. A háztetők, tornyok, ablakok és kapuzárak mását megtalálhatni a középkori német városokban. Talán még az emberek szorgalma, tisztessége és maradisága is másforma itt, mint Magyarország egyéb tájain”.⁷

A *csend*, szó szerinti értelemben és a kisvárosi élet eseménytelenségének kifejezőjeként, szintén gyakori szó.

A határ közelsége ugyancsak rányomja a bélyegét a városkák életére.

Végül az is feltűnő, hogy a vizsgált történetek nagy része télen játszódik. Az északibb, eleve hűvösebb terület hosszabb, zordabb tele talán jobban meghatározza itt az életmódot, mint – a Krúdy írásaiban sokszor összehasonlítási alapul szolgáló – alföldi részeken. Az írónak is több tapasztalata lehetett erről az évszokról, hiszen csak a tanéveket töltötte Podolinban. Fábri Anna megfigyelése szerint azonban a tél nem csak a szepességi történetek uralkodó évszaka: „Feltűnően sok a téli város- és utcakép a Krúdy-művekben, s tanúságuk szerint a télnek (és különösen a havazásnak) erőteljes izoláló hatása van, s nemegyszer mesebeli hangulatokat kelt”. A jelenség további értelmezése még számos olyan vonatko-

zásra hívja föl a figyelmet, ami a szepességi írások elemzését is megkönnyíti: „a megállt vagy megállítani kívánt idő problematikája hangsúlyozottan téli környezetben jelenik meg” számos regényben, „a tél határozottabban különíti el a külső és belső tereket, mint a nyár (...) Télen minden távolibbnak, nyáron minden közelebbinek látszik (...) Nyáron inkább az életben élnek az emberek, míg télen valamiféle, önmagukról és az életről szőtt álomban”.⁸ Mindez az általános vonás egy sajátosan szepességi funkcióval egészíthető ki: a tél a városkák múltba dermedését is kifejezi, a középkor konzerválódását. A megállított időnek tehát egy különleges, történelmi és közösségi léptékű esete valósul itt meg. Végül a nagy telekben a házleírások esetlegesnek tűnő részlete, a mintegy csak melleleg említett kemence is jelentőséget nyer. A benne lobogó tűz az otthon, a kisvárosi rend őrzője: „még abból a korszakból való, midőn mindenszentek napján bezárták a kapukat, begyújtották az öles kemencébe, és a polgár elkezdte téli pihenését és bőséges táplálkozását”.⁹

Az említett fontosabb jellemzők szinte mindegyike felbukkan valamilyen formában *A podolini kísértet* első négy-öt oldalán. Érdemes egy keveset idézni, hogy lássuk, mindössze négy mondatba belefér a városok kicsiségének, ódonságának, határközelségének, táji meghatározóinak, lengyel múltjának és a modernizáció elmaradása ellenére még élő kereskedelmi kapcsolatainak a bemutatása: „Közel a határszélhez, a Kárpátok alatt, mély völgyben feküdt a városka, és vasútnak híre-hamva se volt messzi vidéken. Ám a városka mégis útjába esett annak a nagy országútnak, amely keresztülvezet a határon, és így nem volt teljesen elzárva a külvilágtól. A furmányos szekerek nagy csörömpöléssel döcögtek a városka kövezetén, amely még a középkorból maradt itten. Messzi földről jött vásárosok megpihentek az egyetlen vendégfogadóban, a Rókában, ahol az ivó sötét falain százesztendő felírások hirdetik, hogy itt valamikor lengyel hercegek mulatoztak”.¹⁰ Érdemes megemlíteni, hogy a vasút hiányának Krúdy egy másik írásában jelentést ad, a civilizáció rombolásainak elkerülését jelzi ott ez a mozzanat, amennyiben „a vasút, a civilizációval járó megélhetési gondok és a környéken s a városban elszaporodó takarékpénztárak és bankok kiölik az emberekből a kedélyt és a gondtalan jókedvet...”.¹¹ Ugyancsak a regény elején nyer magyarázatot a Krúdy egész életművét átszövő, de a szepességi művekben talán a legnagyobb jelentőséget kapó Rip van Winkle motívum: „A zálogban töltött száz évek tehát úgy múltak el a városka felett, mintha valami dermedt álomban töltötték volna. Mária Terézia idejében egyszerre fölébredtek az emberek hosszú álmukból (...) A regebe-

li Rip van Winkle ébredt fel itt a mély völgyben, csak-hogy hús esztendő helyett századokat aludt”.¹² Mint látható, Krúdy átgondolt és átfogó képet ad a Szepességről. A fő kérdés azonban az, hogyan válik ez a kép művei szerves tartozékává, az írói világszemlélet megnyilvánulásává. A válasz röviden: azáltal, hogy minden fontosabb jelenségben meglátja és meglátatja az író az ellentétes pólusok jelenlétét, így a lényegi vonások állandósága mellett is lehetősége nyílik a változatos hangulatok, értékek, beállítottságok kifejezésére. A különböző mozzanatok hol szebbik, nosztalgikus érzéseket keltő oldalukat mutatják, hol pedig az iróniát kihívó elértéktelenedésüket. Legtöbbször azonban ez a kétő, ha különböző arányokban is, de keveredik. A továbbiakban tekintsük át az egyes jelenségeken belüli ellentétek néhány esetét. Fontos tudatosítani, hogy ezek az ellentétek nem egymást kizáróak, hanem inkább egy köztes teret határoznak meg.

A városok régies jellegének a kétarcúsága egyrészt mint ódonosság, mívésség, egy történelmi életforma szépségének a felidéződése, másrészt pedig mint ócskaság, elmaradottság nyilvánul meg.

A határ közelsége virágzó kereskedelmet eredményez, de periféria jellegűvé is teszi a vidéket. Az utóbbira vall, hogy sok szereplő folytat kettős életet (például a városkában köztisztviselőként álló „Krisztus takácsa” háremet rendez be az egyik elhagyatott várban), a szerzetes-tanárokat büntetésből helyezik ide („Mi ebben a kolostorban büntetésül vagyunk, uram. A rend ide, a határszélre azokat helyezi, akiket valamilyen okból meg akar büntetni”¹³), a nők naivitása és kiszolgáltatottsága pedig gyakran elzüllesztésükhöz vezet, mint a *December, öregember* és a *Szindbád titka* című elbeszélésekben.

A nemzetek és nyelvek együttélése az identitás gyengeségét és elbizonytalanodását okozhatja, viszont fel is fokozhatja a nemzeti elkötelezettséget, amely sokszor őrzi még a hagyományos hungarus öntudatot is. Krúdy sokszor hangsúlyozza a szepességiek szabadság- és hazaszeretetét: „A papok, tanárok, ifjak a határszélek csendességében egy új, szabad Magyarországról álmodtak (...) A Szepesség némely részében, ahol az öregek még nem tudtak magyarul és a Szepesi Lapokat csak az ifjúság olvasta: furcsa, vad, néha groteszk sovíniszta-magyarország volt divatban. A kinstár messze kiterjedő erdősegeinek hivatalnokai, a táblabírók szolgabírák, a jókedvű körjegyzők otthon még tótul beszélgetnek a feleségükkel, de künn az életben hangosan, szinte diadalmasan hirdetik magyar voltukat. Itt még büszkék voltak az emberek, hogy magyarok, hogy Rákóczi és Kossuth a rokonuk, hogy függetlenségi a követjük... Hogy magyarul tudtak beszélni, érezni, énekelni! Ez

volt az élet büszkesége”,¹⁴ „Sehol olyan büszkék nem voltak a magyarok az államra, a címerre, a nemzeti történelemre, mint ezeken a helyeken. Minden ember büszkén verte magyarságáért a mellét”,¹⁵ „mily rajongása és földöntúli tisztelete volt itt a magyarságnak. Nemzetet a végeken még nem imádtak úgy magyar hozzátartozói, mint itt, hideg, hosszútélű, havas északon imádták a magyarságot szerény, félig-meddig mostoha fiai, a szepességiek”,¹⁶ „Hej, a szepességieket hiába fenyegette az ellenség, hogy lerombolja városait, és megöldösi az otthon maradtakat, a szepességiek fegyvert fogtak, és elmentek Rákóczival harcolni. Pedig ennek a népnek még ma se magyar a nyelve, de a szíve és a lelke az magyar, tiszta magyar. 1848-ban is kitettek magukért a szepességiek”.¹⁷

A kisvárosok eseménytelen csendessége nyugalmas, megállapodott életre szoktatja az embereket: „A felvidéki szolgabírákban semmi sincs alföldi kartársaik hetykeségéből: derék és szolid emberek, nagy családot alapítanak, segítenek otthon a favágásnál és a gyertyaöntésnél, és csak akkor haragusznak meg, ha kozmás lett a leves”.¹⁸ Ez a csendesség többször menedékkül szolgál a nagyváros forgatagával szemben: „Szindbád, aki az unalom és idegesség elől, a ragyogó estéjű Budapestről e nagy téli időben elutazott, ilyenformán érkezett meg egy napon a határszéli városkába”,¹⁹ „azt gondolták, hogy női szíveket szurkálni jött a felvidéki városkába a romlott és utálatos Budapestről”.²⁰ Az eseménytelenség azonban a tetterőt is letörheti. A szepességi írások tele vannak félbe maradt életű, önpusztító vagy különcsébe dermedt alakokkal. Főleg az ital pótolja az életfeladat és a szórakozás hiányát: „Az ördög vinné el, nekünk itt semmi szórakozásunk sincs. (Ezért nem lehet Ferencet többé megmenteni az italtól, sem az ’öreget’...) Nincs kaszinónk, nincs színházunk, nincs semmi, semmi szórakozásunk...”²¹ A *Szerenád* című elbeszélés ritka töménységgel összegzi a negatív vonásokat: „A padok felett álldogáló ákácok oly soványak és kétségbeesettek, mint egy-egy elhibázott élet, amely a végén tüdősorvadásban múlik el. (...) mindenféle szomorúságokra gondoltam. Szegény kisvárosi nőkre, akik frufrut viselnek, többet sírnak, mint nevetnek. Szomorúság férfiakra, akik a kuglizóban feljegyzik hőstetteiket, és hiába nevelik hosszúra kisujjukon a fényes körmöt – a hercegnő soha el nem jön. Esti beszélgetésekre az elárvult asztalnál és kényelmetlen ágyban: kinek mennyi pénze van a városban? (...) És a férjek nemegyszer tudják, hogy feleségeiknek szeretője van. Búskomor, kenyérhajszagú kisvárosi élet, ahol a korzón hangosan kacagnak, de nem vacsoráznak!”²² A sok nyomorúság között a fiatalok nehezen tudnak ellenállni a nagyváros

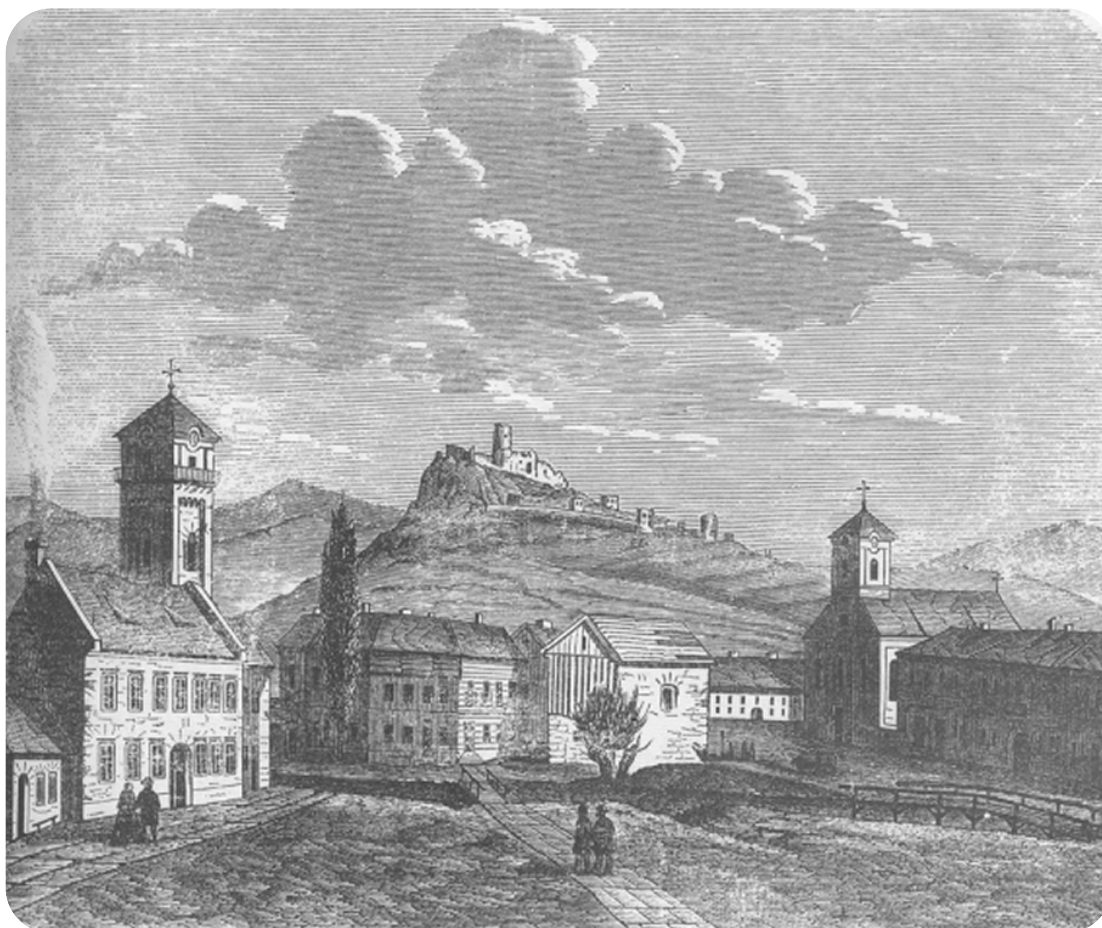
vélt vagy valós izgalmainak, és ezzel gyakran visszaélnék a szélhámosok, mint az elbeszélő a *Szindbád titka* című novellában. Viszont a kisvárosi rend pozitív oldalait érzékelő szereplők szilárdak maradnak a csábítással szemben, példa erre a *Püder* menyasszonya. A kisváros tehát hiába ellenképe sokban a bűnösnek felfogott nagyvárosnak, nem lehet idilli ellenvilág, mivel számos területen a nagyváros biztosít jobb lehetőségeket.

Könnyű belátni, hogy a kisvárosi alakokra oly jellemző ábrándozás is hathat építően és rombolóan egyaránt. Egyeseknek kitágítja az életlehetőségeit, kiegészíti és megszépíti a tevékenységét, mások álmodozásait összetévesztik a lehetőségeikkel, és tévútra siklanak, illúziókat kergetnek.

Elmondhatjuk, hogy a szepességi valóság elmélyült ismerete és az olvasóval való megismertetése nem gátolta, hanem elősegítette az írói képzelet és világszemlélet kiteljesülését. Krúdy világlátásának leginkább az ábrándos, emlékező, erkölcskritikai és történelmi távlatú vetületei találtak keretet ebben a közegben a maguk kifejeződéséhez. Érdekes további feladat annak a kérdésnek a megvizsgálása, hogyan illeszkedik mindez a szerző többi irodalmi tájélménye közé, elsősorban a másik két leggyakoribb helyszín, a Nyírség és Budapest világához.

JEGYZETEK

- 1 Ifjú évek. In: Krúdy Gyula: Utazás a Szepességben. Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 1998. 14.
- 2 In: A tölgyerdőre épült város. Felföldi tájak, városok. Vál., öáll. Filep Tamás Gusztáv – Szőke Edit. Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 1996. 42–43.
- 3 Cím nélkül, in: K. Gy.: Utazás a Szepességben, 5.
- 4 K. Gy.: A podolini kísértet. Bp., 1964. 9.
- 5 K. Gy.: Utazás a Szepességben, 18.
- 6 A tékozló fiú. In: A tölgyerdőre épült város, 37–38.
- 7 K. Gy.: A samárfejű Szaniszló. In: K. Gy.: Utazás a Szepességben, 36.
- 8 Fábri Anna: „Mit lehet írni Pestről?” Budapesti Negyed 34. sz., 2001 Tél. 46–47.
- 9 K. Gy.: A tékozló fiú. In: A tölgyerdőre épült város, 37.
- 10 K. Gy.: A podolini kísértet, 5.
- 11 K. Gy.: A rózsza és a muskátli. In: A fehér lábú Gaálné II. Bp., 1959. 452.
- 12 K. Gy.: A podolini kísértet, 7.
- 13 K. Gy.: Szindbád, a hajós. In: Utazás a Szepességben, 130.
- 14 K. Gy.: Határszéli Podolin boldog évei. In: Pest 1916. Békéscsaba, 1997, 124–126.
- 15 Cím nélkül. In: Utazás a Szepességben, 5.
- 16 K. Gy.: Ének a végekről. In: Utazás a Szepességben, 223.
- 17 K. Gy.: Utazás a Szepességben. In: A cirkuszkirály. Bp., 1982. 337.
- 18 K. Gy.: Ifjú évek. In: Utazás a Szepességben, 11.
- 19 K. Gy.: Szindbád, a hajós. In: Utazás a Szepességben, 126.
- 20 K. Gy.: Kisvárosi álmok hőse. In: Szerenád. Bp., 1979. 307.
- 21 K. Gy.: Szindbád, a hajós. In: K. Gy.: Utazás a Szepességben, 130.
- 22 in: K. Gy.: Szerenád, 225.

Szepesváralja főtere

A nyelv nékem a hazám

Beszélgetés Ferenczes Istvánnal

Ferenczes István, a Csíkszeredában élő József Attila-díjas költő több mint három évtizedes alkotói pályára tekinthet vissza. Műveinek élmény- és témavilága – mintegy a szülőföldhöz való hűség és ragaszkodás reprezentációjaként – a lehető legszorosabban kötődik a tájhaza múltjához és jelenéhez. Korábbi és újabb kötetei is a létrontással és létabszurditással viaskodó, értékóvó, sorsvállaló, gondúzó író pozíciójában mutatják föl Ferenczes Istvánt. A versek partitúráját nagyobb részt uraló elégikusság az otthontalanság, az idegenség, a hazátlanság és védtelenség élményéből kiindulva végső soron az ezredvégi ember fogódzók nélküli létbe vetettségét, kozmikus árvaságát, totális kisemmizettségét is kifejezi. Az archaikustól a posztmodernig ívelő asszimilációs törekvés, az ősi folklórtól Nagy Lászlóig és Kányádi Sándorig, a jokulátor-énekektől Szilágyi Domokosig és Kovács András Ferencig terjedő szintézisteremtő igény Ferenczes István sokszínű és sokszólamú költészetének talán legszembeötlőbb sajátossága. A kritika is úgy tartja, hogy egy szokatlanul erős sodrású, sokféle forrásból táplálkozó, elementárisan tiszta líravilágot hozott létre. Ami leginkább egyénivé és eredetivé teszi őt, az a látás- és kifejezésmódbeli összetettség, a jelentésrétegeket tágitó és távlatosító intertextuális lelemény, valamint az alapvetően komor létélményt ellenpontozó nyelvi humor és csillámló játékoság. Az egzisztenciálisan és közösségként elszenvedett sorsrontó borzalmakat, tragikus sugallatokat oldani képes transzszilván derű és mélységes létbizalom Arany Jánosra és Mikes Kelemenre valló bölcsesége Ferenczes István költészetétől (és prózájától) sem idegen.

– *Gálfalvi Györggyel folytatott 1987-es beszélgetéséből és a közelmúltban Elek Tibor által készített interjúból (Hitel, 2005/3) egyaránt kiderül, hogy az összes iratában Ferencz Salamon István Imre néven szerepel. Első két kötete (Nyári vándorlások, 1972, Utolsó kenyér, 1978) még Ferencz S. István, a harmadik (Ki virággal megveretett, 1984) viszont már Ferenczes István néven jelent meg. Kérem, avassa be az olvasókat a névadás történetébe, illetve abba, hogy ez a radikálisnak tetsző névrövidülés miként ment végbe?*

– Írói nevem eredetét megmagyarázandó vissza kell menni a huszadik század elejére, de talán a tizenkilencedik század végére. A pontos időpontot nem tudom, de ekkor, a századforduló táján adták, vették

apai nagyapámat, Salamon Lászlót örökbe. Ők hatan voltak testvérek, három lány, három fiú. A lányok férjhez mentek, szétszóródtak, még Brailába is jutott belőlük (ezt egy fényképről tudom, amelynek a hátára rá van írva – sajnos nevek nélkül –, hogy a brailai rokonok, tehát a mi családunkból is elnyelt egy ágat a Regát), a fiúk közül nagyapám volt a legkisebb, őt vették örökbe a gyermektelen nagynénje és férje, nevezett Ferencz István, nemcsak a birtok öröklése miatt, hanem azért is, mert nagyapám ropant jó kedélyű legény volt, akinek híre volt az egész Közép-Csíksban. Így lett hivatalosan a neve: Ferencz Salamon László. Vér szerint tehát Salamonok vagyunk. A bajok azután kezdődtek, miután megnősült,

feleségül vette Csíkszentkirályról drága, kicsi nagyanyámat, Balló Juliannát, és jöttek a gyermekek. Nagyanyám hat gyermeket szült, három már csecsemő korában elhalt, hanem nagyapám mámoros állapotától függően, hol Salamon, hol Ferencz vezetéknevvel anyakönyvezettette gyermekeit. Nagynénem és nagybátyám Salamon vezetéknevet kapott, apám pedig legnagyobbként a Ferencz Salamon Imre néven íratott be a nagy könyvbe. Tehát 1944 karácsonyának másodnapján, amikor megszülettem, szinte természetes volt, hogy a szülőfalunkban honos névadási szokások szerint ezt a nevet kapom. Csak ez a karácsony másodnap feltett egy kérdést, ugyanis Szent István napja is, azt nem lehet kihagyni, hisz ezt jelnek vélték: hoztam magammal nevetem! És Szent István, és az első magyar király! Születésem, amely a kocsmá mögötti szobában történt – nagyapám nevének volt a Hangya Szövetkezet kocsmája, anyám vitte, ott is laktak – a fáma szerint egy csapra vert hordóval hozatott a falu tudomására. Nagy esemény volt, nemcsak apám számára, nagyapám talán még jobban mulatott, hisz én voltam az első fiúunoka, aki bizton vezeteti majd szántáskor a teheneket. A László keresztnév csak azért nem került az István és Imre mellé, mert betelt a rubrika. Nem hiszem azonban, hogy a háromnapos mulatás és

a név vita miatt nem anyakönyveztek rögtön, inkább a háború végi állapotok számlájára írható, hogy születésem dátumaként nem 1944. december 26., hanem 1945. január 1. szerepel. Akár ironikusan is szemlélhetném én ezt a névadást, hisz tulajdonképpen elébe mentünk az akkor beözönlő divatnak: a népek felszabadítói ugyanis már az udvarunkon voltak, s náluk ősidők óta szokás volt a halmozott névadás. Lásd: Joszif Visszarionovics Sztalin Dzsugasvili Koba.

Engem nem zavart a sok név, legfennebb a román hivatalnokokat, rendőröket, katonatiszteket imitt-amott, de őket is nem annyira a kiejtése, inkább a hosszúsága zavarta, tessék elképzelni a Máriaradna melletti kaszárnyában az Appelplatzon a névsorolvasó őrmestert...

Írói nevemnek már egyszerűbb a története. Első két kötetem az addig hivatalosan is használt Ferencz S. István névvel jelent meg. Elég semmitmondó volt így, mintha két keresztnevet egy kötőszóval mondana ki az ember. Aztán valamikor a hetvenes években, amikor Szilágyi Domokossal először és utoljára találkoztam, ami egy csíkszeredai kocsmázásból állt és a lakásunkon egy hosszú délutáni hallgatásból, arra kért, hogy első kötetemből – ha még van –, dedikáljak egyet neki. Én ezt irulva-pirulva, megilletődötten meg is tettem, mire fel ő levette a könyvespolcra *Sajtóértekezlet* című kötetét és dedikálta: „Ferenczes haveromnak baráti szeretettel, Szisz”. Tehát ő írta le először így a nevemet. A harmadik kötetem, mint említettem, már ezzel a névvel jelent meg. Azóta ez a nevem.

– „Ahol eszmélni kezdünk: számunkra ott a szülőföld, ott a szűkebb haza. Ide szólít – ha öregszünk – az

emlék, itt a gyökér; a konok, a megtartó, bár a növekedés, a gyümölcs-termés mámorában föld és ég között kapaszkodóban ez a gyökér olykor

Édesanyja ölében

elfeledett” – írja Alakító tájak című esszéjében Jókai Anna. Hogy a szülőföld abszolút viszonyítási pontként és a létezés centrumaként él bennünk, Kányádi Sándor egyik lírai vallomásában is megfogalmazódik: „...minden más táj csak óceán / ez itt a föld / a föld nekem”. A Csikpálfalváról induló valamikori gyerekember milyen útravalókat kapott a szülői házból, miféle szellemiségnek és lelkeségnek lett az örököse és továbbvivője?

– Gyermekkoromat két végletességgel jellemezhetem. Egyik felől maga volt az éden, a már-már idillikus, a romlatlan természeti környezet, másfelől a gyehennás emberi, társadalmi viszonyok, amelyek mérhetetlen szenvedéseknek tették ki családjunkat. Már magzati élettemben veszélybe kerültem.

Negyvennégy őszén, talán szeptemberben, miután a felszabadítók áttörték a Kárpátokat, szülőfalumból is menekültek. A mi családjunk a Hargita platóján lévő Kápolnásfaluiig jutott el csupán, itt érték utol az oroszok. Apámat, akit gyomorfekélye miatt nem vitték ki a frontra, felmentették a katonai szolgálat alól, tehát ő is a családdal menekült, egy rossz elszólás miatt (a davaj cigárra nix-szel választott) németnek hitték, s máris a kivégzőosztag előtt találta magát. Egy félnapig orosz ruletteztek vele, aztán egy besszarábiai, románul tudó katonának köszönhetően valahogy kimagyarázták, hogy ő nem fasiszta, hanem csak itteni székely. Anyám szerint ekkor adtam az első életjelt, hatalmasakat rúgtam a méhében. Apám azon a délelőttön megöszült. Aztán jött a negyvenhatos hatalmas szárazság. Apám a falu megbízásából leutazott a Bánságba, ott leütötték, kirabolták, a gabona ára, a

pénz szerencsére kabátja béléséibe volt belevarrva. Hozott is a falunak gabonát, aminek a szétosztása nem kis rumlival járt, nekünk semmi sem maradt. Utólag tudtuk meg, hogy apám öccse, aki ferences szerzetes volt, úgy úszta meg Biharban a Maniu-gárdisták rémtetteit, hogy huszonnégy órát derékig állt a vízben egy hid alatt, örökre beteg lett, alig negyvennyolc évet élt. De róla később még szólok. Aztán jött negyvenkilenc. A két háború között leégett falunk temploma, új kellett volna helyébe. Építész apám vezetésével neki is kezdett a falu, '49 júniusában szentelte fel Márton Áron püspök úr, két héttel letartóztatása előtt. Ez csoda volt, azt hiszem, akkor az egész, a világ egy hatodát kitevő béketáborban ilyen nem tör-

tént. Ez apám megszállottsága mellett a székely faluközösség csodálatos életéről, az azért sem hagyni magunkat, hogy letapossanak, megalázzanak erkölcsi krédójáról is lehetne példázat. Apámnak ez a tette kihívta az osztályharc dühét. A levéltárból kivettem kulákká nyilvánításának az iratait, az egyik „ajánlásban” azt írja a csöcselékből feltűnt pártitkár, hogy „nagy papbarát és visszasírja a horti regyimet”. A végső lökést a kulákságunkhoz egy 1952 augusztusában történt kocsmai beszélgetés adta meg, amikor is apám rákérdezett a kocsmárosra, hogy miért nem veszi le a falról a vén gazembernek a képét, mert légyszaras, s különben is azt beszél, hogy megdöglött. Nekem erre mindig a Švejkbeli kocsmáros jut az eszembe, a különbség csak annyi, hogy 1952-ben nem Ferenc Jóska, hanem Sztálin képe függött a falon. Édesapámat nem vitték el rögtön, másnap érkezett meg falunkba a fekete autó, amit időben megtudott, s irány az erdő. Egészen véletlenül én édesanyámmal s anyai nagyapámmal, Gál Dezsővel akkor voltam először az erdőn. Tehénőrzés közben úgy eltévedtem, hogy este-fele találtak rám. Meg is kaptam ezért életem első verését. Már hazafele tartottunk, amikor a Várdombnál szembeállított apám azzal, hogy utána jöttek. Akkor úgy eltűnt, hogy valamikor 1955-ben került elő. Három hónapig a környéken bujkált, aztán bement Moldvába, a csángók közé, később rangrejtve, egy román mérnök jóvoltából egy Szovrompetrol nevezetű vállalatnál dolgozott, és: Sztálin halála után

sztahanovista lett! Miközben itthon továbbra is keresték. Sztálin halálakor akkora gyászjelentést ragasztottak ki a kapunkra, hogy attól kacagott a fél falu. Én pedig a gyászmisén, amelyre kiharcolták egész Csikpálfalvát, ministráltam és sírtam. Ellentétben kortársaimmal én nem a nagy vezért sirattam, hanem édesapámat, akiről azt mondták csúfandárosan a faluban, hogy elment Sztálin temetésére. Ezalatt kulákok voltunk (1,90 hektárnyi birtokkal), anyámat naponta idézték a vörösposztós asztal elé, állandóan közmunkára kényszerítették, közvécét ásattak vele a szérűn, s ráadásnak ott volt a mérhetetlen nagyságú beszolgáltatási kötelezettség. Nem is tudom, hogy éltük túl, édesanyám hogyan tudta fenntartani a háromgyermekes családot. Ettünk mi árpapuliszkát is, de ha csak egy

szem cukorkát is vagy diót, húgomnak rongybabát hozott is, a Mikulás, az Angyal mindig eljött, tehát mégis boldog volt a gyermekkorunk. Boldog volt, mert ott voltak az erdők, a mezők, a patakok, a márdárfészkek, a mesék, a népdalok, a balladák, az akkor még létező „serkék” táncháza. Anyai nagyanyám egy csoda volt. Ő még énekelte a balladákat, most így *Endre báró leányára, Fehér Lászlóra, Barna Jancsira, Júlia szép leányra* emlékszem. De a környezeténél olvasottabb is volt, a padlásokon itt-ott megtalált könyveket először ő olvasta el, mesélte el nekünk. A két háború között, amikor Szentimrei Juditék, Nagy Imréék elindították a székely népi textíliáért a mozgalmat, nagyanyám tanította a székely rakottas szövésére őket. Ő készítette a papi pályára is, a latin liturgiát – akkor az volt – ő tanította meg, hogy jó miniszter legyen belőlem. Ferenc szerzetes nagybátyám nyomán engem is a csik-somlyói barátoknak szánt. Különben a régi időben a falunkban szinte gyakorlat volt, hogy a családból egy fiút papnak szántak. A tágabb rokonság is tele volt pap bácsikkal. Öcsém keresztelőjén '49-ben még táncoltak is. Csodálatos emberek voltak. Nagybátyám kívülről tudta a Tol-dit, bizonyára a gyűjtőtábor alatt tanulta meg. Vakációim alatt, amikor nála voltam, mindig azt mondta, mondatta. De édesapám sem hagyta magát, ő tanított meg a *Talpra magyarra*, Tompa Mihály *Gólyához* és *A madár fiaihoz* című verseire, Arany János balladáira. Az utóbbiak esetében külön élmény volt

Édesapja és nagybátyja

Nagyanyja és nagybátyja

a színpadra alkalmazott változatuk előadása. Apám ugyanis nemcsak megszállott építész ember volt (ő volt többek között a Kós Károly tervezte csíksomlyói KALOT-ház építésvezetője is), hanem színjátzó is. Negyvenkilencben a templom építéskor, a tetőzet bádogmunkáira már nem jutott sehonnan pénz, erre fel édesapám betanította a falu színjátzóinak *Az obsitost*, s addig „tájaltak” a Csíki-medence falvaiban, amíg a torony befödéséhez s a bádogkeresztekre összegyűlt a pénz. De soha nem feledem Arany János *Rákócziné* balladájának a színpadi változatát sem, amelyet szintén édesapám tanított be, azt hiszem '56 telén. Elevenen él bennem a nyitókép: ülnek a kurucok a tábor-tűz körül és énekelik: *Nagy Majtényi síkon eltörött a zászló...* Napestig mesélhetnék ezekről a gyermekkori élményekről, de ennyi is elég annak illusztrálására, hogy nemcsak ingergazdag, katartikus, de varázslatos is volt... S nem az is-

kola volt a meghatározó, hanem a család, a környezet. Az tanított mindenre, el is döntötte örökre a sorsomat...

Azért válaszoltam ilyen bőbeszédűen ezekre a kérdésekre, mert tulajdonképpen tizenhárom éves koromig minden lényeges megtörtént velem. Tizenhárom éves koromban véget is ért a gyermekkor. Ekkor a csíkszeredai állomáson felültettek a gőzösre, menj fi-am, próbálj szerencsét – jelszóval. Mint kulákvfiókat ugyanis nem vettek fel a székelgyföldi középisko-

lákba, így jutottunk többben sorstársaimmal a dél-erdélyi középiskolákba, ahol gyermekhiány miatt felvették a magunkfajtákat is. A mi lugosi osztályunknak a fele székelgy volt. Azt ne tudja meg senki, hogy az első évben ötszáz kilométerre a szülőföldtől mennyi székelgy kölyök hullatta a könnyeit...

– „*A nyelv ma néktek végső menedéktek*” – írja Reményik Sándor. „*Nyelvéből kiesve: létének céljából is kiesik az ember*” – mondja Sütő András. *Az anyanyelv kiemelkedő fontosságát és pótolhatatlanságát a határok fölötti magyar irodalom számos képviselője hangsúlyozza. Közülük most álljon itt a felvidéki Rácz Olivér riadalom és reménykedés kettősségében fogant eszméltetően szép vallomása: „Nem is a nyelvet félttem: a tudatot félttem. A tudat nevében fohászok a nyelvhez, amelyet a mécsvilágnál görnyedő Bessenyei épített, Katona József lúdtollal szépített, amelyhez Berzsenyi fohászokodott (...), amelynek szár-*

nyán Ady, Kosztolányi, Radnóti a szirtek és az iszonyatok fölé emelkedett – nyelv, te megtartó és megőrző erő, ébredj, védj magad, szólalj meg!” *A nyelvnek, az irodalmi hagyománynak és a közösségnek elkötelezett alkotóemberként hogyan árnyalná, milyen tapasztalatokkal egészítené ki a fenti vallomást?*

– A nyelv nékem a hazám. Erre a kérdésre Dsida Jenő *Psalmus Hungaricus*ával tudok csak válaszolni. Ebben a kérdésben ennél többet egy Erdélyben élő magyar író nem mondhat. Nem is félttem én itten az anyanyelvünket, de még a tudatot sem. A múltkor elkövettem azt a bornírtságot, hogy elmentem egy budapesti elefánttemetőbe, egy plázába, teszkóba, vagy mi az ördögbe, negyedóra teltén jobban elfáradtam, mint az egész napi kaszálastól. Kínomban leültem egy sör mellé. Mögöttem két hölgyike beszélgetett, illetve egyfolytában maroktelefonozott, eléggé hangosan, tehát hallhattam. Ha akarnék sem tudnék beszámolni, miről szövegeltek, ugyanis egy kukkot sem értettem az egészből... Mit mondjak? Ezért döbbenek meg, amikor több mint nevesnek és óriásnak mondható politikusok a mi – vagyis a határon túliak – kettős identitásáról nyi-

Érettségizőként

latkoznak, országgyűlésileg szónokolnak. Nekem soha nem volt kettős identitásom. A felmenőimnek sem, mi több az egész szülőfalumnak s azoknak a székely-magyar falvaknak sem, amelyeket újságíróként bejártam. De még a szülőfalumban lévő hősök szobrán felsoroltak között lévő, a Bukarestben megesett székely lány fia, Kopacz Mircsea is magyarként halt hősi halált valahol a Piávénál vagy a Don-kanyarban. Kettős identitása legfennebb a egyes házasságban születetteknek lehet. Különben a melékelt írásom eléggé beszédesen magyarázza az anyanyelvhez való viszonyomat. Akár az oktalan jószág, időnként mi is belepusztulhatunk az anyanyelvbe...

– *Életvilág és értéktudat, valóságtapasztalat és Nagy László-i minőségszermény, determináló sorsélmény és József Attila-i teljesség-*

igény állandó kettőssége jellemzi Ferenczes István versvilágát. Nyilvánvaló persze, hogy ezek nem abszolút módon szembeállítható és főként nem egymást kizáró kategóriák. Érdekes és izgalmas lehet az érintkezések és kölcsönhatások problémája, vagy másképpen fogalmazva az a párbeszéd, amely a költői és tapasztalati én, a lírai alany és az emberi személyiség közötti átjárhatóságot biztosítja. A mindennapok során hogyan működik, milyen tanulságokkal szolgál és miféle haszonnal jár ez a dialógus?

– Abban, amit eddig alkottam, mindez bizonyára benne van. A Nagy László-i minőségszermény s a József Attila-i teljességigény is, hisz mindkettőjük eszményképem. Bár meg kell vallanom, hogy Nagy

Lászlót jóval első kötetem megjelenése után fedeztem fel (ez abszurdnak tűnik, de az akkori állapotokat minősíti, hogy a hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején alig ismertük az anyaországi irodalmat, legfennebb annyit, amennyit barátaink átcsempészték), József Attilát sem a középiskolai tananyag nyomán fedeztük fel, amit akkor tanítottak belőle (ötvenes évek vége, hatvanas évek eleje), azt nem lehetett szeretni. Egyáltalán, azt az irodalmat, amit nekünk tanítottak

A román tengerparton

(csak néhány cím: *Legmagasabb hőfokon, Szél fúvatlan nem indul, Hősnél többek, Egy földműves társulása, Török a parlagot, Vitézek és hősök, Foggal és körömmel, Mezt-lábas menyasszony, Dönts a tőkét, A proletárfiú verse*), azt nem lehetett szeretni, tanulni. A lugosi középiskola után ezért is választottam a biológiát. De visszatérve a kérdés lényegéhez: nem tudom a kettőt szét lehet-e választani, de őszintén szólva soha nem gondolkodtam ezeken a kérdéseken, nem vagyok én annyira tudatos szövegíró ember. Szerintem nem beszélhetünk átjárhatóságról ezek között a fogalmak között, ugyanis érzéseim szerint nincs külön költői és tapasztalati én, csak az egyetlenegy kín, a vers, amibe előbb vagy utóbb behelyül az ember.

Vagy ha léteznek ezek a kategóriák, akkor valahogy úgy, mint az egy Is-tenben a három, bármelyik érint meg: az a kegyelmi állapot. De ez sem minden, mert ettől mennybe is szállhat, vagy a sánc mélyére is kerülhet az ember. Esetleg megszólal vagy elhallgat. Talán jobb lenne időnként hallgatni. Volt idő, amikor ez volt az életformám...

– *Egymást követő kötetei (Meg-öszülsz, mint a fenyvesek, 1988, Hó hull örök vadászmezőkre, 1992, Sekler songs, 2001, Minerálnája pesznya, 2004) és ezek kritikai fogadtatása azt a véleményét erősíti bennünk, hogy Ferenczes István költészete alapvetően transzszilván beágyazottságú, bizonyos poétikai eljárásokban a posztmodernnel is érintkező, a nyelvi, történelmi, kulturális sokféleségből táplálkozó, sokirányú*

tájékozódást mutató líravilág, amelytől az experimentáló jelleg sem idegen. Az egyes recenziókban persze máshová kerülnek a hangsúlyok; némelyek például kiemelik költészetének posztmodern jegyeit, mások viszont ezt kevésbé ítélik fontosnak. Hogyan viszonyul a kritikához, miként fogadja az olvasói visszajelzéseket?

– Minden íróember autodidakta. Én többszörösen az vagyok. Annak idején, huszonéves koromban (más költők ennyi idősen már rég meghaltak), amikor rádöbentem elpusztítható voltomra, s eljöttek a kétségbeejtő szerelmek is, szóval, amikor eldöntöttem, hogy írni fogok, az első dolog, amire rájöttem, az az volt, hogy milyen rettenetesen keveset tudok abból, ami irodalom,

szakma, mesterségbeli tudás. Azaz: kiderült, hogy semmit sem tudok. Mintha az égből pottyantam volna a földre, úgy ültem nemzedéktársaim, Csiki Laci, Kenéz Feri, Vári Attila mellett. Farkasék, Király Laciék már nem voltak Kolozsváron. Érték is ezért némi frusztrációk. Gyermeki botorság kellett, hogy e tapasztalatok után csak azért is elkezdjek írni. Ömlött belőlem a tinta. Égtem, de legfőképp égettem. Rájöttem, hogy bizony itt tanulni kell. Attól a pillanattól nem is érdekelt többé a biológia. Első kötetem megjelenése után ilyen-olyan kritikák jelentek meg, amiket eléggé zokon vettem. De ezzel el is múlt minden, többé nem nagyon érdeklődtem a visszhang természetéről. Amikor Szilágyi Domokos nevet adott azon a délutánon, annyit mondott csak: haver, rá se b..., te csak az írással törődj, a lehetetlenbe is vágj bele, legfennebb belepusztulsz. Tudta ő, amit tudott, mert belepusztult. Én nem, dehát hogyan is mérhetném magam öhozá? Az olvasó sem érdekel különösebben, hisz ez az egész, amit eddig elműveltem, az én bőrömről szól, kizárólag személyes ügy. Magamat sem tudtam, hát hogyan is tudnék én bárkit, világot megváltani. Az irodalom nem is erről szól. Voltak azért csodálatos élményeim a különböző találkozásokon. Csak egyet mesélek el: valamikor a nyolcvanas években, első gyermekeknek írt könyvem megjelenésekor meghívtak Cseres Tibor szülőfalujába, Gyergyóremetére. Hatalmas tél volt, recsegett-ropogott. De akkor már este sem volt villany. Két petróleumlámpa pisláskolt a kultúrház nagytermében, vörösen izzottak a dobkályák, csak egymásnak az árnyékát láttuk. De olyan bensőséges találkozáson azóta sem voltam. Jóval elmúlt éjfél, s még mindig kérték, hogy olvassak. Na, mondja, mondja még. Aztán az-

zal vettem végét az egésznek, hogy megkértem: énekeljünk. Először halkán, aztán moderátóban, több mint egy órát énekeltem együtt a remetei székelyekkel. Olyan volt ez, mint a Kányádi-versben a fától fáig lopózkodó gyermek füttyörészése a félelem ellen. Hát ezért kell a vers, az ének. Fogságot megjárt öregek, ártatlanul bebörtönzött, kényszermunkára vitt papok és világiak mesélték, hogy az imádság mellett az ének, a vers mentette meg őket a pusztulástól. Ha másért nem, azért a gyergyóremetei éjszakáért is megérte élni.

– *Közel három évtized munkásságát bemutató válogatott versgyűjteménye (Bacchatio Transsylvania, 2002) a kisebbségi létezés szorongató gondjait, az erdélyi identitás lassú felmorzsolódását, a pusztulástudat állandósult tapasztalatát az ilhíziótlan bátorság csöndes heroizmusával, a szürkületbe takart, halovány reménység atmoszférájával állítja elénk. A determináló sorsélmény (a groteszk-tragikus kisebbségi létezés) azonban egy másfajta szemléletben, oldottabb, játékosabb partitúrában is megjelenik az ún. gyerekverseket tartalmazó kötetekben. (Mikor Csíkban járt a török, 1986, Indián a Hargitán, 1989, Pepita hangya, 1998) Az adott közeg részéről mutatózó igény (Napsugár, olvasóközönség, társadalmi megrendelés) és a belső indíttatás (kísérletező kedv, menedékkeresés, hiánypótlás) milyen módon és milyen arányban befolyásolták a gyermekversek megszületését?*

– A közeg, a társadalmi megrendelés, kísérletező kedv, hiánypótlás, mindez létezett. Valószínű azonban, hogy a gyermekhiány – feleségem korán jött, súlyos betegsége miatt – is belejátszott abba, hogy gyermekeknek, illetve szülőknek, nagyszülőknek alcímezett verseket írtam. Kenéz Ferenc barátomat idézve, én

„a világ összes romániai magyar gyermekének” írtam verseket. A nyolcvanas évek végére már a magyar helynevek beírása is tétje lett ezeknek. A *Mikor Csíkban járt a török* című kötetemben valaki megszámolta, száznál több erdélyi hely-, helységnév szerepelt. Amikor készült az *Indián a Hargitán*, hoppá, valakinek szeget ütött ez a fejébe, leszóltak főntről, hogy nem megy: a helyneveket csak románul lehet megnevezni! Ki velük a könyvből! Így aztán olyan megoldásokra kényszerültem példának okáért, hogy Sáromberke helyett Járomberkét írtam. Sáromberke létezik Marosszéken, románul Dumbravioara, de olyan falu, hogy Járomberke nincs se magyarul, se románul. De már a magyar személynevek leírása is merényletnek számított. Talán ezért kezdtem el, játszva a magyar személynevekkel, írni a *Nevedet Nevemmel* című ciklust, amit aztán a kilencvenes években el is feledtem. Az elmúlt télen tisztogatás és papírégetés közben rátaláltam néhányra, rájuk is csapott az egyik csíkszeredai kiadó, szép, színesen illusztrált könyvecské sikerült belőlük. Kénytelen leszek megkeresni a többit is, esetleg továbbírni. Hisz annyi csöppség van köröttem (Csak a Székelyföld szerkesztőségének holdudvarában az utóbbi másfél évben hat kicsi született, egyik gyönyörűbb a másikonál), hogyan tudnám a legjobban szeretni őket, ha nem verssel?

– *A magyarság peremterületén élő csángók sorsa régóta foglalkoztatja versben (Csángó bölcsődal, Töredék egy csángó eposzból, Didergés) és prózában (Gyásztól gyászig, 1994, Ordások tépte tájon, 1997) egyaránt. Ráadásul a Székelyföld mellett 2000-től a Moldvai Magyarság című folyóiratot is főszerkesztőként jegyzi. A csángó sorsot szívszorító szemléletességgel ki-*

fejező Didergés című poémájából idézek: „volt voltam / izé / lett lettem ez az / talán talán / sem nem ez / sem nem az / (...) volt voltam mogyariféle / lettem lett / sem nem ilyen / sem nem olyan / egynek es másnak az széle / (...) futnák bé Bukarest / azt mond büdös oláh / ha mond mo-

vóttal, vepszével vagy egy amazónasi indián törzs nevével is. Visszatérve a csángókra: én nem féltem őket annyira, ugyanis legtöbbjüknek, a javának, vagyis azoknak, akik annak vallják magukat, nincsen kétfőtös identitásuk. Közülük még az is, aki nem beszéli az anyanyelvét, biz-

zódik. Bizonyára jól gondolom, hogy a két nagy művészleod meghátározó módon befolyásolta az ön pályáját. Milyen ösztönzéseket kapott és mi mindent tanult tőlük?

– Kettejük mellett szinte felsorolhatnám az egész magyar költők táráat, de a világirodalomból is so-

1989. december 22., Csikszereda

csok bozgor / futnák ki Budapest / hol hát lenne haza / (...) hol volna hát hazám / talán cédrus fába / talán a tengerbe”. A versbeli identitásvesztés és hazátlanság nyilvánvalóan példázatként olvasható, és mint ha az erdélyi (székelyföldi) magyarságot is fenyegető modellt látna és érzékeltetne a csángók sorsában...

– Egyik méltató szerint ez a vers népies párja Domonkos István *Kormányeltörésben* című poémájának. Ő a Nyugatra szakadtak megsemmisülését, én a Keleten maradottakét írtam meg. S ha már erről esett szó, el kell mondanom, hogy a Nyugat sokkal több magyart emésztett el, mint Kelet. De nem egyszerűsíthető le ennyire az említett vers, hisz az identitásvesztés sokkal kozmopolitább jelenség, mintsem hinni lehet. Nálunknál nagyobbak is tűntek el a süllyesztőben. De a mai világban szinte óráról órára tűnnek el a kisépek, nyelvjárások. Tehát a csángót nyugodtan behelyettesíthetem, mondjuk, a hantival, lívvel,

ton mondja ki, hogy ő nem román. Legfennebb annyit tesz még hozzá, hogy római katolikus. Náluk tehát a vallás lett az identitásképző. A fenyegető modelltől pedig már szóltam előbb. A globalizáció áldás is lehet, de átok is.

– „Amikor verset ír az ember, / mindig más volna jó, / a szárazföld helyett a tenger, / kocsi helyett hajó. / Amikor verset ír az ember, / nem írni volna jó” – olvassuk József Attila *Töredékeiben*. *Máshelyütt prózai vallomásként ugyanő írja a következőt: „Amikor verset írok, nem költészetet akarok csinálni, hanem meg akarok szabadulni attól, ami szorongat.” A Forrás 2002. július–augusztusi számában megjelent Ferenczseopus (Hiányaimnak összege) a vers mibenlétét sejtve-megragadva, a költői létforma már-már kibeszélhetetlen kínjait artikulálva úgy szól egy Nagy Lászlóval remélt találkozás elmaradásáról, hogy a „versben bujdosó” példakép mellett József Attila alakja és költészete is földé-*

rolhatnék (hirtelen Lorcát, Apollinaire-t, Arghezit, Nichita Stanescut, Jeszenyint említem), azokat, akik hatottak rám, akiktől tanultam. De visszatérve a kérdés lényegére, sok minden mellett József Attilával és Nagy Lászlóval kapcsolatban egy dolgot kiemelnék, amivel nagyon meghatározottak, tanítottak, s ez pedig nem más, mint a metafora fontossága és tisztelete. Véleményem szerint metafora nélkül nincs igaz költészet. Az átkosban nem is lehetett szerintem enélkül gondolkodni. Ana Bladianának van egy tanulmánya, amely azt mondja ki, hogy a diktatúrát csak a metafora által lehetett túlélni, mi több, kimondani. Legalábbis annak, aki még élni akart. Aki nem, az felgyújtotta vagy megöngyilkolta magát.

– A Hiányaimnak összege – *kartartikus és eszméltető jellege miatt – számomra az utóbbi tíz év egyik legnagyobb élménye. Hamisítatlan misztériumvers, amely úgy avat be a lírai személyiség privát világába és*

a költői teremtés titkaiba, hogy eközben – nyűszítő és rendre elhazudott félelmeinket, kishitűségeinket is tudatosítva – mélyebb létfilozófiai tanulságokkal is szolgál. Ráadásul mintha a versről szóló tudásunkat, illetve a vers tudásáról szóló eddigi ismereteinket is izgalmasan újszerű összefüggésekbe helyezné. Verseket elsősorban ma is azért írunk és olvasunk, mert az emberi fajhoz tartozunk, de – amint a Hiányaimnak összege is példázza – a vers tudása szükségszerűen túl is mutat a versíró tudásán. A magamfajta „holt költő” ezt a többlettudást az alkotás közbeni révületszerű, kegyelemteljes állapottal és a nyelv omnipotens jellegével hozza kapcsolatba. Kérem, erősítsen vagy cáfoljon meg ebbéli vélekedésemben...!

– Ezt az írást legjobban lenne ide másolni. Egy-két embert kivéve, az anyaországban úgysem ismerik, talán még a Nagy László-rokonok, illetve az ő büvöletében élők sem.

– „Mert a vers mámor is, a vers öröm is, a vers boldogság is. Kellene legyen. / Fékezhetetlen, önpusztító körtánca a gyönyörűségnek. Halálatáncoltató / pirosa a szerelemnek, az elragadtatásnak” – mondja a Hiányaimnak összege. Óhatatlanul Kányádi Sándor híres zetelaki tézise jut eszünkbe: „A vers állandó hiányérzetünk ébrentartója”. Ugyankor Szilágyi Domokos heveny hiányérzetekből táplálkozó, jelenlét- és emlékezetvesztéssel perlekedő versének (Ballada éjjel) emlékezetes sorai is fölidéződnek bennünk: „...Merre sodor / az idő? eljutok oda, ahol / az anyag létformája a mosoly?”. És miközben a Kányádihoz és Szilágyihoz fűződő viszonyáról és személyes élményeiről akarom kérdezni, a hiányleltár kapcsán újfent József Attila kínálja magát: „Ami hiányzik a világból, azt az ember önmagában kell, hogy megteremtse, mert máskülönben elpusztul”. Mint-

ha a Kényszerleszállás költőjének nagyszabású létkísérlete is ezt a lényegi üzenetet hordozná...

– Porból lettünk és a hiányainkból élünk, mint az adomabéli szatócs. Valóban így van, amint a József Attila-idézetben megfogalmazódik. Az ember önmagában próbálja megteremteti azt, ami hiányzik. Már amit meg tud teremteni. Itt van mindjárt a szabadság kérdése. Kívülálló vagy messziről jött valaki úgy gondolhatta, úgy hihette, hogy a diktatúra éveiben – na jó, a kilencvenes években is némiképp – itt Erdélyben én nem voltam szabad. Fizikai értelemben véve, életkörülményeinket nézve valóban így néz ki, hisz számlálhatatlan volt korlátainknak az összege. Például nem szabadott egy hónapban, csak két csirkét venni. Szabadságomban állt viszont, hogy vásárolok például egy kengurut, de mivel az nem volt az üzletekben, megvásároltam a két csirkét, akkor is, ha nem szerettem a húsvat. Komolyra fordítva: én a fehér papír előtt teljesen szabadnak éreztem magamat. S a koponyám mögött is szabad voltam. Engem soha nem kényszerítettek arra, hogy azt írjam, amit nem tudok, vagy nem akarok. Hangzotak el apropók bizonyos alkalmakkor ilyen-olyan ódák, himnuszok megírásáról, de mindig arra hivat-

koztam, hogy megrendelésre, ihlet nélkül nem tudok én írni. Ezért is nagyon jó dolog az ihletnek nevezett micsoda, az embert a leghetlenebb helyzetekben gyötri, illetve menti ki a bajból. Hogy a világból hiányzó halmazok sokaságából még mit tud önmagában újratemteni az alkotó, nem tudom. József Attilát épp ez a paradoxon – a hiányzó világok teljes megteremtésének a lehetlensége – vitte a sínekre. Ebbe valóban belepusztul az ember. Ki előbb, ki utóbb. Nekem ezzel a pusztulással az a gondom – különben magát a halál gondolatát, bár biológiai értelemben meg tudom érteni, de magyarázni, elfogadni képtelen vagyok, a transzcendensben való lemerülés sem tud feloldani –, hogy alapvetően nem az egyéni, kisebb vagy nagyobb közösségek megsemmisülése tesz engem neuraszténiássá. A csehovi dramaturgia értelmében az első felvonásban farrá akasztott puska a harmadik vagy a negyedik felvonás végén biztos, hogy el fog sülni. Köznapi nyelvre lefordítva: az emberiség annyi fegyvert, annyi mérget gyártott, hogy nincs az a valószínűség-számítás, amelyből ki ne derülne, hogy az a puska bizony el fog sülni. Hogy azok a bombák, azok a mérgek, azok a mérhetetlenül önző civilizációk végzetesen robbanni fognak.

Tamási-ünnepség Farkaslakán

Szeretném azt hinni, hogy még csak a második felvonás végén vagyunk, épp a színházi szünetben, a büfében egy whisky mellett. De lehet, hogy ez a hit is csak illúzió.

– Ferenczes István sok más kiüntetés mellett Berzsényi- és József Attila-díjas költő, aki 2005. február 14-én a Balassi Bálint-emlékkardot is megkapta. Nagy Gáspárnak a kiüntetés átadásakor elhangzott laudációjából idézek: „...a szerelem boldog-boldogtalanságában csörtet a férfi, aki légszomj-elégiákkal, nagy erdélyi havazások ködmönébe menekíti a reményt. A szabadság-reményt, a be nem teljesült szerelem-just. Bizony, mintha csak önkéntelenül is balasiss bujdosást rajzolna a hóba a poéta-kéz, de a büntetés és bűnhődés titkos mérlegén a számlát gyönyörű versekkel egyenlíti ki.” Balassi meg a többiek öröksége persze kö-

telez, de vajon az önsorsrontó és szégyenletes december 5-e ismeretében mit várhatunk, mit remélhetünk, miben bízhatunk? A papír fölé görnyedő íróként, illetve a szellem jelzőfényeit követő olvasóként realisan mit kívánhatunk magunknak és a határok fölötti magyar irodalomnak?

– Humorérzék. December 5-öt is csak azzal lehet elviselni. Csík-szereda és Székelyudvarhely között a Hargitán, az országút mellett, egy sehová, illetve a sűrű rengetegbe vezető út, vagy ösvény mellé valaki kitett egy táblát: DECEMBER 5 utca. Olyan felszabadultan kacagtunk szerkesztő kollégáimmal, hogy az mindent megért. Különben megnyugtatam az anyaországiakat, akik az általunk való kifosztásuktól rettegtek, akik a nyugdíjacskáikat féltették egy évvel előbb, hogy nem özönlünk át 23 millió románnal

együtt. Tudniillik, nincs amiért. Sört, virslit, gulyást, halászelevet, jó borokat itt is ihatunk, ehetünk. A lányaink, asszonyaink is szépek, halálosan megélhetjük szerelmeinket. Meg van minden ahhoz, hogy teljes életet éljünk, akkor minek elmenni? S egyelőre még jobb a levegő. És jobb az élet. És igazabb. Jaj, nem a színvonal, hanem a metafizikai minősége miatt. A közérzetünk miatt. Erdélyben a felemelt főnek s a szeretetnek egyelőre még nagyobb a hitele. Jó itt élni. Ennyi. Az irodalomnak – a határok fölött-alatt, ilyen, azt hiszem, azért már nincs – sem kívánhatok mást, mint ezt az olyan-amilyen, csülökért való könyökléstől mentes, jobbacsának tűnő közérzetet. Áldást a bémenőre, békét a kijövőnek – amint kapuinkra írva vagyon.

Ködöböcz Gábor

FERENCZES ISTVÁN

Télikék

1.

A Hargitán meghal a Nap.
Betöltöttem a hatvanat...
Kolindál ortodox halál...
Borban a könny lefele száll...

Túl sokat mértél, Istenem.
Öledbe hajtánám fejem.
Töredék minden. Tél velem.

2.

Csak vonszolod magad,
mint megsebzett vadász
a legyőzött vadat.
Csattog a héja-gyász...

Angyal voltál? Bukott?
Gyilkos vagy áldozat?
Meg sohasem tudod.

3.

Életem végére
zsákutcába értem.
Fölnézek az égre.
Egyszer láttam kéken.

Innen nincs előre.
Csak visszaút. Térden.
Ki a temetőbe.

Rex megmenti Pannóniát

A Rex névre hallgató magyar vizsla egy fasza fiú. Rajongásig szereti és szolgálja gazdáját, aki szerint Rex okosabb egy rendőrnél, azzal a különbséggel, hogy nem tud beszélni, írni, büntető-jegyzőkönyvet szerkeszteni. A tolvajt vagy a sánta kutyát viszont hamarabb utoléri. Még hogy nem tud beszélni! Annál többet tud. Például énekelni és sírni. Ha gazdája jól érzi magát, s duhaj jókedvében énekelni támad kedve, Rex is véle énekel. Ellenben, ha a gazdája szomorú, vagy akár magára hagyja, akkor sír, oly sűrűn hullanak könnyei, mint egy özvegy menyasszonynak. Hát nem több ez a beszédnél?! Hisz az ének csak az igazat mondja, s igazán csak a férfiak tudnak sírni. Akkor hát miért is kellene beszélnie Rexnek, ennek a tisztességes magyar vizslának? Abból lenne nagy malőr. Hogy miket ki nem fecsegne csak általa látott és hallott dolgokról, hogy micsoda herkopátérezéseknek, abcugolásoknak, kirelejzumoknak lennének meghallói, micsoda pletykákról, szerelmi légyottokról, sztriptízekekről mesélne Rex, mint ahogyan minden biztonnyal mesél is a kutyatársadalomban. Bizonyosság erre az a megszámlálhatatlan korcs utód, amelyeket sétái, erdei kirándulásai, üdülőtelepi bolyongásai után maga után hagyott a király. Mert király ő, király a székely Hargita kies tájain. Vagy ha a királyi cím csupán csak nevére korlátozódna, a nagyhercegségi vagy az örgrófi titulusra mindenképpen jogosult, hisz jobban óvja egy rabonbánnál ő azt a kicsinyke birtokot, amelynek védelmére önszántából fősorakozott...

Rex egy beleváló magyar vizsla. Szereti gazdáját, gazdasszonyát. Szeret minden becsületes embert, akinek jó szava van, jó szándékú, s azon a nyelven szól hozzá, amelyet az emberek közt anyanyelvnek szokás nevezni. Napjai javát egy tömbház lakásban tölti, az előszobában kiképzett fekhelyén, napközben, ha a gazdasszony nincs otthon, időnként belopakodik a hálószobai ágyra, étkezések idején az ebédlőasztal mellett trónol, akár egy szfinx, kinézi a legfinomabb falatokat a gazda szájából.

Vajon milyen lehet egy kutyának az anyanyelve? Kutya-anyanyelv? A válaszra alulírott egy véletlen folytán jött rá.

Történt pedig egy hétvégi verőfényes nyári délutánon, hogy Rex és gazdája néhány segédmunkás kíséretében kivonultak a városszéli üdülőtelepre bizonyos kubitikus munkák elvégzésére. A férfiak nekiláttak a lapát-

nyélnek, végezték a végeznivalót. Rex pedig tette a magáét, hátsó lábának gyakori emelgetésével körbehatárolta, ellenőrizte birodalmát, meglátogatta a környékbeli hölgyismerőseit, s minekután eléggé kifáradt a sűrű loholásban, jól megérdemelt pihenőre elnyúlt a kanadai juharfaóriás árnyékában, ahová cuccaikkal lerakodtak gazdiék. Összekötötte a kellemest a hasznossal, mert szundítani szundított, de hát milyen a becsületes magyar vizsla, fél szemmel akkor is őrködik, amikor szundít...

Hinnye azt a jebezeusát, mi történik itt – kapja fel rögtön a fejét, amikor a liget szélén eléggé zajos társaság jelenik meg –, ezek roppant gyanúsak. Valami ilyesmit gondolhatott magában Rex úrfi, amikor rögtön talpon termett, s a társaság felé fordította vigyázó tekintetét. Nini, már vetkőznek is, ó micsoda csajok! Legalább az egyik feléről nyugodtan el lehet mondani, hogy igazi bombázó. Ó, de az a ronda, aki most elindul a juharfa felé... Majdnem monokiniben. És szól, hogy kucuckucu, hogy vajsivaj, mily gyönyörű kutyus, hogy egyelek meg, hogy rágnám azokat a loncsos füleidet, gyere ide, drágaságom, hadd simogassalak meg... És így tovább, és így tovább, a hölgy egyre vézsesebben közeledik Rexhez, aki birtokát védendő, egyre jobban csahol, mind nagyobb körökben lohol a juharfa árnyéka alatt, védi a védenivalót. De a banya – valljuk be őszintén, hogy fürdőruhában ez eléggé kitetszik – csak nem hagyja magát, csak azért is magáénak akarja, meg akarja simogatni a vizslát, még a több mint dúsnak mondható kebleit is megrezzenti előtte. Rex azonban nem ma szállt le a falvédőről, biztos benne, hogy itt nem az ő rendkívülisége a tét, hanem a gazda vagyontárgyai ellen készül a merénylet, s mivel ő úr, aki akkor sem bánt tettelesen egy nőt, ha nem szereti, a leghasznosabb védekezési variáns mellett dönt: menteni a menthetőt. Gyorsan a csomagokhoz rohan, s a legkézenfekvőbbel, vagyis a leg-fogai-közé-vehetőbb holmival usgyi, meg sem áll a harminc méterrel arrébb lapátoló gazdáig.

Ez a holmi egy csomag Pannónia cigaretta volt.

Ezt mentette meg Rex a feléje dübörgő hölgytől, aki csak szeretni akarta, aki csak meg akarta simogatni, s talán önmagát is megszerettetni, a csodálatos Rex kegyeibe férközni. Nem sikerült neki. Mert alapjában véve Rexben a kötelességérzet erősebb a talmi, mulékony szeretetigénynél. Nem valószínű ugyanis – lett légyen bármennyire is kényes a másik nembéliekre –, hogy Rex a hölgy esztétikai jegyei miatt viselkedett a tőle általában megszokottól eltérően, vagyis ellenségesen.

Rex nem tud románul. A hölgy pedig, hogy „magáévá tegye”, románul szólva közeledett felé. De Rex csak magyarul tud. Rexnek az „anyanyelve” a magyar. Vagyis székelymagyar. A csiki székelymagyaron kívül nem ismer más nyelvet. Ugye, hogy milyen szegény? De nem annyira az, hogy ne tudná megmenteni Pannóniát.

„Vihar egy üvegburában” – idézhetnénk az eset kapcsán Kosztolányit, ha nem lennénk megbizonyosodva afelől, hogy Isten állatai csak a „vérükön átszűrt szavakkal” s a „maguk anyagából” munkálkodva tudnak létezni a világban... A barmoknál, az oktalan állatoknál az anyanyelvhez való viszony egy kicsit másabb, mint az embernél. Talán egy kicsit emberibb, vagy...

Hazamegy Bákóból hétvégén az unoka a nagypapa falujába. Ősz van, segíteni kell a magára maradt, egyedül élő öregnek. Megy is szívesen a legény, hisz imádja a falut, az öreg taticát. Gyorsan lerakodik, átadja a következő hétre való kenyeret, konzerveket, s máris nekiáll a munkának. Kivezeti az istállóból az egy szál borzderes tehénkét, befogja az egy jármű szekérébe. De valami történik, a téhen az istennek sem akar a járom mellé állni, amiért kap is az ostornyélből, de az unoka káromlásai sem mindennapiak. Ha látnák ezt az állatvédők! Aztán a ház előtti lócán üldögélő, eléggé magatehetetlen nagypapa odaszól az onokának:

– Beszélj vele mogyaran, met nem tud olájul. Monggyad, hogy Bingyó, met úgy híjják. Abárolgasd es csendeskén...

És a Bingyó megszelidül, amikor az onoka tudata, emlékezete mélyéről előkotorja azokat a gyermekkori szavakat, amelyeket a nagyszülőknél eltöltött vakációiban fölszedett. Lehet, hogy nem a fogatolás, tehénterelgetés szavai ezek az abárolgatások, de hasonlatosak a borzderes tehénke „anyanyelvéhez”, olyan csángósak, amolyan korcsitúrák, hisz a fiúnak az anyanyelve már nem a csángómagyar, ő már a városban nőtt fel, ahol a szülei, bár tudták még az anyanyelvet, a gyermekeket már románul nevelték, román anyanyelvűvé nyilvánították. De a mélyben, a hajszálgökök, amelyek erdők, mezők fűszálain föl-fölszivárogtatnak holmi homályos foszlányokat az oktalan barmokig, vissza a nagyapáig, azok időnként élnek. Mert az anyanyelvről sohasem lehet tudni, hol, mikor és kinek cselekedti meg a csodát. Sokszor, amikor a legnehezebb, akkor álmodja újra önmagát, lázálom, önkívület, zsarnokság, korbács, bikacsök, agónia, halálunk előtti pillanatban, utolsó sóhajtásként történik meg, akár egy pünkösdhajnali madonnás látomás. Vannak vidékek, ahol lehet, hogy egy galamb, egy madár, egy kutya, egy tehénke által

maradnak meg embernek az anyanyelv láthatatlan, töredékes katarzisa...

Ezt a lovak szinte már klasszikusnak mondható esete is igazolja. Székelyföld szerte ezernyi, színesebbnél színesebb változatban keringett az a történet – még az átkosban –, amely a Hargita rengetegeinek (akkor még voltak ilyenek) egyik erdőgazdaságában ismétlődött meg évről évre. Az év végi zárszámadásokon mindig baj volt, ugyanis a téli kitermelésekre, erdőirtásokra, gyéritésekre favontatás céljából ősszel felvásárolt lovak tavaszra egytől egyik kimúltak a világból. Voltak is ezért nagy büntetések, szankciók, fizetésmegvonások, hivatali visszaminősítések, főnökcserék, pártfegyelmik. Minden hiába történt: az ősszel megvásárolt lovak tavasszal átköltöztek az örök vadászmezőkre. Évek telten egy román erdészmérnök fejtette meg – akit szintén fegyelmi úton, büntetésből kényszerítettek a székely hegyek közé – a titokzatos lóvész titkát. Ő rájött arra, amire az itteniek közül senki.

És kimondta: a lovak azért pusztultak el tavaszra, mert csak magyarul tudtak!

Az erdővágó munkások viszont nem tudtak magyarul. Pedig szakmájukban a legjobbak voltak. Máramarosi románok és ukránok. Őket szerződték minden télen vendégmunkára az erdőgondnoksághoz. Dolgoztak is sötétől sötétig, otthon minden bizonnal a saját lovaikkal is tudtak bánni, de ezekkel a székely, csak magyarul tudó lovakkal sehogyan sem tudtak értekezni. Maradt az ostor, a vendégrúd. Nem szóval, hanem karóval jöttek a munka világába. Addig ütötték-verték szegény párakat, amíg teljesítették a normát. Amíg az Áprily által oly csodásan megénekelte erdélyi tetőről bevontatták a rönköket a viharos völgyig. Az aljig.

Pedig a lovak nem tudtak Trianonról, többségi, uralkodó nemzet elnyomásáról, a kisebbségi helyzetbe került anyanyelvről, annak Szabófalvától San Franciscóig terjedő odisszeáiról. Talán még az árnyalatairól sem.

A két- vagy többnyelvűség náluk nem megy. A lelketlen állatnál nincs valószínűsége a Kárpát-medencében annyira ismert, egész nemzedékeken átsöprő metamorfózisnak: kezdetben vala az egynyelvűség, impériumváltások után jött a két- vagy többnyelvűség, amiből végül újból egynyelvűség, vagyis nyelvcseré lett.

A lovak, ha állva herélik is őket, csak anyanyelvükön nyeritenek. Az oktalan lényeknek csak egy édes anyanyelvük van. Annak elvesztésébe, pusztulásába beledöglenek. Az ember viszont túléli a teljes felejtést is. Kányádit parafrázálva az ember..., az ember megszokja, az állat belepusztul. De, ha az ember megszokja, túléli, akkor ki menti meg Pannóniát?

BÍRÓ ZOLTÁN
**A XX. század tanúja,
 Gombos Gyula**

Nem Gombos Gyulára, hanem a hazai szellemi élet tájékozódási zavaraira jellemző, hogy életművét alig ismerik. Nagy szerepe van ebben annak az elpiacosított kulturális életnek, amelyben a könyvterjesztés és a könyv, a szerzők ajánlása, propagandája – és részint a kritika is – a szellemi termés értékétől, minőségétől függetlenül vagy azzal olykor éppen ellentétesen működik.

Gombos Gyula az előttünk járó írónemzedék egyik legfényesebb elméje. Műveinek sora a Püski Kiadó gondozásában jelent meg elsősorban, ami azt is jelenti, hogy az életmű minden darabja – legalábbis mióta Püskiek hazaköltöztek – könnyen hozzáférhető. Szabó Dezsőről írott monográfiája mindmáig az egyetlen s aligha felülmúlható életműelemzés a XX. század egyik legjelentősebb s legtöbbet vitatott írói munkásságáról. Tanulmányai Illyés Gyuláról, Németh Lászlóról vagy Paszternákról, Milovan Gyilaszról nemcsak tájékozódása sokirányúságáról, de gondolkodói, társadalomelemző, írói és politikusi portrérajzoló képességeiről is tanuskodnak.

Most *Eszmélet* című könyvét olvasom – újra. Életműsorozata keretében ez a könyv is Püski Sándor kiadásában jelent meg, 1999-ben. Tekinthetjük ezt a könyvet önéletírásnak, de valójában – amint azt a szerző maga is jelzi – „Emlékezések és elmélkedések” szigorú logikával és írói eleganciával szerkesztett rendjéről van szó: sors történetet és történelmi elemzést olvasunk. A magántörténelem szervesen kapcsolódik itt a köztörténethez és a társadalomelemzéshez, s ez utóbbiak uralják Gombos Gyula mondandóját. A szerző inkább csak használja a maga élettörténetét a magyar XX. század bemutatásához. Ennek megfelelően indul a családtörténet is: „A mi családunk úgy volt magyar, ahogy a virág virág, és a madár madár. Emberi mivoltunkban volt benne szervesen, amiről külön gondolkozni nemigen lehetett.” És a négyszáz oldalas könyv mindvégig igazolja, hogy „identitásproblémák” nincsenek a családban és nincsenek a szerzőben sem, miközben a könyv lapjain végig a magyarságról, történelmi helyze-

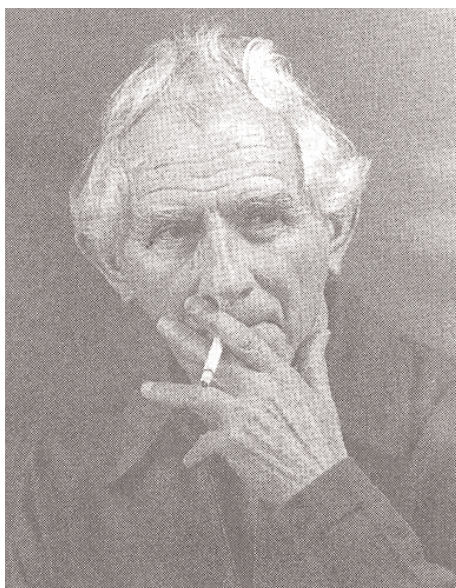
teiről, gyötrelmeiről és válságairól van szó. A bemutatkozás azután továbbra is így kapcsolódik össze a közös sorssal: „Apám Dunapatajról való volt, anyám Sepsi-szentgyörgyről, én meg Temesvárt születtem. Hogy aztán valamennyien, szüleim és négy testvérem, Budapesten kössünk ki, s nem is mind egy időben. Így egyik jellegzetes esete lettünk, a számtalan közt, a huszadik századi magyarság egyre növekvő s mind tragikusabbá váló népmozgásának.” Ám ez a népmozgás még semmi ahhoz képest, amit majd az országból való menekülés kényszere indít el oly sok magyar ember, köztük Gombos Gyula életét is fölforgatva, évekre, évtizedekre meghatározón.

Az országból való 1948-as menekülése után rá is, mint annyi magyar értelmiségire, az emigrációs lét különböző stációi vártak. Az állomások: Bécs, Zürich, New York, majd a visszatérés Európába, megtelepedés Párizsban, s végül a hazatérés, a rendszerváltás után. Az egész történetet maga a szerző így összegzi, némi megkönnyebbüléssel, egy szersmind keserűséggel: „1948 őszén a félelem hajtott ki az országból, 1992 tavaszán az erkölcsi kényszer vitt haza. Itthon vagyok, ha nem is érezhetem magam mindig otthon ebben az eltorzult országban. De ez a hazám.”

Ez a rendszert váltó haza még 1988-ban, 89-ben, talán még 90-ben is bizakodással töltötte el az

emberek többségét, az emigrációból hazalátogató magyarakat valószínűleg még inkább, hiszen ők könnyebben beleláthattak ebbe a korábban talán remélni sem mert rendszerváltásba, amely igazságtételt jelenthetett személyes sorsukra nézve is. Amikor Gombos Gyulával ez idő tájt a Hitel szerkesztőségében találkoztunk, kezdett újra bízni annak a „harmadik útnak” a lehetőségében, amelyről tanulmányt írt korábban, s szomorúan nyugtázta könyve végén, hogy az a gondolat, az Adyé, Szabó Dezsőé, Németh Lászlóé, és e sorban az övé is – már a múlté, csak a történelmi emlékezeté. Kár, hogy nem a bizakodásban, hanem ez utóbbi megállapításában lett igaza.

Olvasom az *Eszmélet*ben az emigrációs évtizedek történetét. A magántörténet mellett ezeknek az évtizedeknek a történéseiből is döntően arra nyílik ablak, ami a magyar emigráció közös életében jellemző volt. Jellemző az odakinti életutak hasonlóságában és különféleségében, az egymás iránti magyar szolidaritásban

éppúgy, mint az acsarkodásban, széthúzásban. Nagyszerűen és a rá jellemző tömörséggel villantja fel a könyv szerzője a „vadul zajló” acsarkodásnak és az elmentének a politikai természetét. A „negyvenötösök” és a „negyvenhetesek” gyökeresen más felfogását a kívánatos magyar társadalmi berendezkedésről. Az alapok ugyan azonosak voltak a kommunista uralom és a szovjet megszállás elutasításában, de az előbbieket a két világháború közötti rendszer restaurálásában hittek, míg a „negyvenhetesek” egy valóságos demokratikus berendezkedésben, nemzeti önrendelkezéssel és független államisággal. A visszaemlékezés során felvillan egy-egy kép a magyar emigráció egyik-másik prominens személyiségéről. A kinti magyar szervezetek (Nemzeti Bizottmány, Magyar Harcosok Bajtársi Közössége) közötti csatározásokról szólva említi Gombos Gyula többek között Varga Bélát és Nagy Ferencet vagy az őket támadó Eckhardt Tibort, Sulyok Dezsőt, Pfeiffer Zoltánt, Varga Lászlót. Általában is mintaszerű Gombos Gyula törekvése arra, hogy emlékezéseiben mindvégig egyeztesse a tárgyilagosságra való törekvését az írói, emlékezői nézőpont valamilyen mértékben mindig természetes és elkerülhetetlen szubjektivitásával. Különösen visszafogott ítélezésében akkor, amikor neveket említi. Azt azonban sohasem mulasztja el, hogy a maga értékítéletét vagy állásfoglalását csendesesen, de határozottan érzékeltesse. Ezúttal így, a tőle megszokott tömör összeggel: „Ma látható világosan, hogy e hadjáratnak végétére egyetlen célja volt: Nagy Ferencéket lejáratni az amerikai kormány előtt, hogy ez vonja vissza tőlük politikai és anyagi támogatását. Vagyis, a Nemzeti Bizottmányt szándékoztak megbuktatni, mely – ha hivatalosan nem is – félig-meddig ellenkormányának számított. Ez nem sikerült. De a hadakozás, némileg lelassulva, 1956-ig tartott. Utána a magyar emigráció színeképe lényegesen megváltozott.”

Ez volt a magyar emigráció életének egyik legnagyobb – ha nem a legfontosabb fordulópontja. A másik a hazai rendszerváltás volt, de ezzel már az emigráció „létalapja” szűnt meg, s ami tegnap még emigráció volt, az mára nyugati, illetve tengerentúli magyar szórvány, diaszpóra lett, sorsosainak egy része pedig félig-meddig, vagy teljesen és végleg hazatért. Az *Eszmélet* történeti gazdagságát mutatja, hogy csak az emigráció évtizedeit tárgyaló fejezetekből is oldalszámra lehetne idézni azokat a részleteket, amelyek nemcsak érdekesek, de a mai magyar köztudatban ott lenne a helyük, legfőképpen azért, hogy értsük meg vagy értsük jobban segítségükkel a magunk történetét és jelenét. Hogy mai közéletünk jó néhány nyomasztó jelensége honnan került az életünkbe, milyen mélyre nyúlnak a gyökerei, arra

még csak egyetlen példa e könyvből: hogyan lett Gombos Gyula Szabó Dezső monográfusa. Jellemző ugyanis, hogy a Nyugat folyóirat történetéből jól ismert Feenyő Miksa odakint egy dolgozatában szenvedélyesen lefasisztázta Szabó Dezsőt, az író születésének 80. évfordulója tiszteletére, és ezt a „megemlékezést” a Vámos Imre szerkesztette müncheni Látóhatár közölte. Ezt a szégyent majd az Új Látóhatár új szerkesztői, Borbándi Gyula és Molnár József úgy akarták letörölni, hogy végre egy tisztességes Szabó Dezső-tanulmány megírására Gombos Gyulát kérték föl. Végül nem folyóiratbeli tanulmány lett ebből, hanem könyv, mely a Molnár József által indított Auróra Kiadó első termékeként jelent meg. Hogy mi ebben a jellemző? Nem csak az, hogy gyűlölettől vezérelve, egész életeket be lehet mocskolni és életműveket torz képbe szerkeszteni a nyilvánosság előtt. Jellemző az is, hogy a mi magyar szellemi életünkben többnyire a megaláztatás szégyene és a dac, a sérelem hívja elő a jelentős műveket. És ez korántsem új jelenség nálunk, mélyre nyúló hagyományja van.

Mindent összevetve: szellemi izgalmakkal és történeti tanulságokkal teli Gombos Gyula életrajzi írásának ez a szakasza is. Ám az emigrálást megelőző történet talán még több izgalmat, történelmi tájékoztatást és tanulmányt rejt.

Mielőtt Gombos Gyula családotul kimenekült volna az országból, politika, közélet iránt erősen érdeklődő, írói vénával megáldott ifjú ember volt, akire szűkebb, majd tágabb környezete természetesen fölfigyelt. Feltehetően így nyerte el Arany Bálint érdeklődését és megbecsülését is. Az író életének nem csak azért volt meghatározó pillanata e kapcsolat létrejötte, mert aztán ebből életre szóló barátság, kölcsönös tisztelet és – amennyire lehetett – együttműködés jött létre. Ez a kapcsolat később bizonyult sorsfordítónak, mert kényes és veszélyes politikai pályára állította a fiatal embert, bizonyos fokig akarata ellenére is. Így lett tanúja az 1945 utáni egy-két esztendő egyik legsötétebb politikai eseményének. Gombos Gyula ugyanis Arany Bálint révén került többé-kevésbé közeli kapcsolatba a Magyar Közösséggel, melynek „összeesküvésű pere” Rákosiék gengszterizmusának alighanem a legdurvább korai megnyilvánulása volt. Arany Bálint támogatásával lett a fiatal Gombos Gyula előbb segédszerkesztője a Magyar Élet folyóiratnak, majd szerkesztője, vezetője a Magyar Út hetilapnak. Mindkét lap mögött ott állt a Honszeretet nevű egyesület, a mögött-fölött pedig a Magyar Közösség nevű titkos szervezet, illetve annak felső irányítói, akik több szálon kapcsolódtak a Kisgazda Párthoz. Ez a szervezet kétségkívül kommunista ellenes volt,

ahogy 1945 előtt náci ellenes, mert Magyarországot magyarnak és függetlennek akarta tudni. Az ÁVO elődje, a hírhedt Katonapolitikai Osztály a szervezet nyomára bukkant, és ebből az ügyből nagy összeesküvési pert kreált, melynek során és nyomán tömeges letartóztatások, vallatások, kínzások és súlyos ítéletek születtek.

Az ügy kapcsán Gombos Gyulát is kihallgatták. Tudnia kellett, hogy előbb-utóbb őt is letartóztatják és így vagy úgy, de tönkreteszik az életét. Ezért döntött az ugyancsak kockázatos, de mégiscsak esélyt adó menekülés mellett.

Hogy mit kellett kiállniuk azoknak, akiket a per során vallattak, majd börtönbüntetéssel sújtottak, azt Arany Bálint *Koronatanú* című, 1990-ben megjelent visszaemlékezéseiből tudhatjuk. Gombos Gyula a Magyar Közösség történetéből és az érintettek sorsáról annyit ír meg, amennyit biztosan tud vagy személyesen megtapasztalt. Így is rámutat annak a korszaknak a jellegére. Mindenekelőtt arra, hogy miközben a háború után látszólag a demokratikus Magyarország formálódott a politikai intézményrendszerben, azalatt a háttérben már Rákosiék terrorja készülődött, s részben már működésbe is lépett sátáni gépezete.

Gombos Gyula könyve, az *Eszmélet* lehetne kötelező olvasmány is főként történelmet tanuló diákoknak, főiskolai, egyetemi hallgatóknak. Nem lenne száraz tananyag. Lehetne tanulni belőle stílust, történelmet, történelmi látásmódot és etikát, a felelősségteljes írás etikáját. És meg lehetne tapasztalni általa a memoáriró arányérképének fontosságát a tényszerűség követelményét és az egyéni látásmód vállalását illetően. Mert ahogy Gombos Gyula könyve elején írja: „Az ember dolgait »a csilagokból nézni« szép kép, egyébként képtelenség.”

Polisz

A márciusi szám tartalmából

Mario Vargas Llosa 80 éves: V. Tóth László és Wertán Balázs eszszéi – Hoppál Bulcsú az Iszlámmal történő párbeszéd szükségességéről – Antal János a közép-kelet-európai szegénységről – Wass Albert Dálnoki Veress Lajos vezérezrederől és báró Huszár József vértanúról – Kósa Csaba a Kurszki Kormányzóság volt teljhatalmú uráról – Bertha Zoltán a transzsilván lélekmentőkről: Kós Károlyról és Benedek Elekről – A fiú az apjáról: Edward emlékezik Samuel Beckettre (Török Gábor fordítása) – Madarász Imre az olasz filozófus, G. Gentile meggyilkolásáról – BuSzabó Dezső, Bene Zoltán, Böröndi Lajos, Burján Emil, Corneli Câltea, Ébert Tibor, Györfly Attila, Kürti László, Lukáts János, Mohácsi Árpád, Payer Imre és Hajossy János fordításában Le Clézio munkái.

polisz@krater.hu

www.krater.hu

A Széchenyi-kép revíziója

Pletl Rita:

A döblingi Széchenyi eszmevilága és stílusa
Kölcsey-füzetek XV.

Kölcsey Intézet, Bp. 2005.

A döblingi Széchenyi mind a köztudatban, mind a szakirodalomban többnyire csak életrajzi függeléként jelenik meg. Eszerint 1848. szeptember 7-től, amikor Széchenyit átvitték a döblingi szanatórium küszöbén, az életmű lényegében lezárult. Ami ezután következett, az nem volt más, mint egy utolsó nagy fellobbanás, a *Blick* gúnyirata, azután még néhány érdekes, kéziratban maradt munka – és a nemzetet felrázó öngyilkosság.

Széchenyi döblingi éveinek függelékszerű szemlélete részben az életrajzi tényekből fakad: aktivitása korlátozott volt, politikai működést nem fejtett vagy nem fejthetett ki (bár ez éppenséggel nem bizonyult igaznak), s évekig tartott, amíg idegösszeroppanásából felgyógyult. Olyan vélemények is formálódtak, amelyek szerint Széchenyi nem is gyógyult meg 1848 után.

A jelzett historiográfiai hagyomány kialakulásának oka azonban inkább a forrásadottságokban keresendő. Széchenyi kéziratok hagyatékának csak egy részét kapta vissza a család az öngyilkosságot követő vizsgálat lezárulta után, a terjedelmesebb és fontosabb rész a császári titkos levéltárba került, onnan a monarchia összeomlása után került elő, kiadására csak az 1920-as években kerülhetett sor.

A „függelékszerű” szemlélet elterjedésének legfontosabb oka azonban a döblingi korszakot megelőző historiográfiai hagyomány meggyökeresedésében keresendő. A XIX. század közepén született, Kemény Zsigmond által nagy hatással megfogalmazott koncepció a Habsburg- és birodalom-barát, Kossuth- és forradalom-ellenes Széchenyi-képet hagyományozta ránk. A fiatalkori Széchenyi-naplók tanulmányozása, majd kiadása, azután a döblingi hagyaték előkerülése 1848-as napló már árnyalta ezt a képet; a teljes döblingi hagyaték előkerülése és publikálása pedig egyenesen cáfolta – volna. A történészek többsége azonban nem mutatott hajlandóságot a hagyományos Széchenyi-kép revíziójára.

Hol keressük az életmű döblingi szakaszának azt a részét, amely több volt, mint egy függelék, mi volt hát az a *novum*, amelynek következtében az egész Széchenyi-kép revízióra szorult – volna? Pletl Rita könyve határozottan mutat rá arra, hogy Széchenyi döblingi *abszolútizmus-ellenessége*, a Habsburg önkényuralmi rendszer kíméletlen bírálata, elutasítása, az ellene való mozgósító szándék és mozgósítás nem valaminő, a beteg ember lelki zavarából (vagy az önkontroll hiányá-

ból) származó defektus, hanem az egész életművön keresztül érvényesülő tendencia, amely kimutatható a fiatalkori naplókban, és ennek segítségével lesz (át)értelmezhető 1848-as (sokáig ugyancsak homályba burkolt) szerepvállalása. Ha történetírók arról beszélnek, hogy a döblingi Széchenyiben nem volt kontroll, nem voltak belső gátlásai, akkor azon is el kell(ett volna) gondolkodniuk, hogy milyen önkontroll, minő gátlás, miféle öncenzúra befolyásolta Széchenyi reformkori működését, s ebből milyen frusztrációk, lelki és eszmei zavarok származtak – amelyek hatottak még Döblingben is. Ahogyan Marx aforisztikus megjegyzése szerint a majom anatómiájának kulcsa az ember anatómiája, Pletl Rita szerint Széchenyi reformkori politikai anatómiájának kulcsa a döblingi Széchenyi.

A címében a döblingi Széchenyit ígérő és zömében azt is tárgyaló munka tehát az egész Széchenyi-képet módosítani ígéri – és módosítja is. Pletl Rita nem elutasítja, hanem elemzi a historiográfiai előzményeket, sőt azt is hangsúlyozza, hogy „a döblingi korszakban Széchenyi maga vállalkozik a pálya és az életmű felülvizsgálására”.

A könyv első harmada az itt jelzett kérdésekkel, a „döblingi korszak” historiográfiai értelmezésével és szakaszolásával foglalkozik. Rámutat arra, hogy az életrajzi tény – Széchenyi Döblingbe kerül – nem jelent éles korszakhatárt. Az akut lelki válság legkésőbb 1848-ban kezdődött. A döblingi első hónapok önvádjai folytatják az 1848-as naplók megfogalmazásait, motívumait. Amíg azonban 1848-ban a valóságos tér-idő kapcsolatok még érvényesültek, ezek megszűnnek az összeroppanás után: a tér és idő végtelen dimenzióvá tágul, mintegy megszűnik, s csak lassan, hónapok múltán lopakodnak vissza a tudatba a való élet tényei. 1851-től több éves némaság következik, nincsenek forrásaink, dokumentumaink – s a szerző ezekről az évekről találgatásokba nem bocsátkozik, más forrásokhoz sem nyúl.

1856/57-tel azután megkezdődik Széchenyi új és utolsó alkotói periódusa. Pletl Rita könyvének *Összefüggések a mélyrétegekben* című középső része az egész szöveggyűjtékbe illeszti ezt a korszakot. Szerinte az életművön belül nem a különbözőség, az „újdonosság”, hanem a folytonosság érvényesül. Az *önvád* általában vett motívuma az, amely alapvető kapcsolatot teremt – s ez mutat majd a létösszegező problémafelvetés, az *Önismeret* felé. Konkrétan ilyen önvád a közismertnek tekinthető *Karolina-motívum*, amely szerint sógornője fiatalkori halálát idézte elő azzal, hogy szerelemre lobbantotta maga iránt. Először 1820-ban fogalmazódik meg, s végigkíséri egész életén.

A közéleti-metaforikus motívumok sorában a legelső a *tűz*; a forróság, zsarátnok, perzselés, csóva, tűzvész, láng, gyújtogatás – de ide sorolható a pöröly, fűjtató,

gyúlékony anyag, illetve a pokol, tisztítótüz. Másodika a *vér*; vértenger, vérszopó, vámpír, ’vérciment’, vérróza. Végigkíséri az életművet a „vízi” metaforasor is: tenger, hullám, bárka, gálya, kormányzás, árvíz, özönvíz. Valamennyi szimbólum kapcsolatba hozható az alapvető motívummal, az *önváddal*. A motívumvizsgálat eredményei arra mutatnak, hogy Széchenyi válsága (kétélyei önnön működése, politikája helyessége felől) Döblingnél jóval korábban, az 1840-es években kezdődtek. Az akkori „naplókban a külvilág és a lélek drámáját jelképekbe sűrítő közlésmód még kiegészül az érvelés józan hangjával”. A döblingi „önvádakban uralkodóvá válik a szimbolikus gondolkodásmód, ez határozza meg a szövegek metaforikus jellegét”. Egész életében állandó *erkölcsi értékrendje* az, amely lényegében változatlan, s a folytonosságot, az életmű egységét biztosítja. Ennek kifejtésére vállalkozik Széchenyi legterjedelmesebb műve, a Döblingben íródott *Önismeret*.

Az *Önismerettel* nehezen boldogult a Széchenyi-historiográfia. A munkának csak első, a rendőrség által ártalmatlannak ítélt, csakugyan „önismereti” része került vissza családjához, s ezt a részt ki is adták 1875-ben. A terjedelmesebb, utóbb *Nagy Magyar Szatírának* elnevezett rész az összeomlás után került elő, kisebb részeket azután máshol adtak ki, s az egész nagy munka együtt csak 1991-ben került publikálásra. Széchenyi nem tagolta ezt a kéziratát, és a szöveg írása közben műfajt váltott: a neveléstani értekezésből végül párbeszédessé politikai szatíra lett. A munka mindemellett befejezetlen is maradt.

Noha historiográfiai méltatásokban természetesen nem volt hiány, s főként a sajtó alá rendezőknek foglalkozniuk kellett a szerkezeti és műfaji problémákkal, a részletesebb elemzés elmaradt. (Tegyük hozzá, hogy a Széchenyi-problematikában inkább illetékes történészek kevesebb hajlandóságot éreztek egy irodalmi szempontú vizsgálatra.)

Pletl Rita – munkája harmadik harmadában – ennek a Széchenyi-műnek a taglalását végzi el. Széchenyi maga adta az *Önismeret* címet művének. Létösszegező alkotásnak szánta, kiadását tervezte. A munka (illetve annak első része) elmagyarázza, hogy kinek-kinek *tükröt* kell készítenie a maga számára, hogy önmagát megismerhesse. Az önmegismerés a körülmények, a környezet ismeretével kell hogy összekapcsolódjék. Ezen keresztül ömlik be azután a műbe Széchenyi élettapasztalatának egész gazdagsága. Anekdotákat, személyes élményeket olvashatunk, sokat ír az egészség fontosságáról, a helyes életmódról. Nem annyira végső igazságokat közöl, mint inkább módszert kínál arra, hogy hogyan lehet „önismereti tükröt” készíteni. A szöveg konkrét tartalmi is, nyelvi-stilisztikai megoldásai is a

reformkori Széchenyi-szövegeket hívják elő. A legismertebbek a *Világ* 1831-ben íródott *Ön- és körülményismereti töredékei*, ahol a „lelki független ember” négy kritériuma: tiszta lélekismeret, egészség, élettudomány, vagyoni rend. Az *Önismeret*ben azonban ezek az életviteli maximák magasabb szintre, *erkölcsi* összefüggérendszerbe kerülnek – ahol is az *ész és szív* ugyancsak reformkori fejtegetései köszönnek majd vissza.

Az *Önismeret* írója azonban viszonylag hamar elkanyarodott ettől az eredeti tárgytól. A történészek a külső kihívásokban kerestek erre magyarázatot (a császár Magyarországra látogatott, nem vette át az arisztokraták egy csoportjának kérvényét). Pletl arra mutat rá, hogy már az *Önismeret* első részében is folytonosan gyarapodnak a jelenből vett példázatok, s ennek nyomán erősödik a szatirikus hangvétel. A „felvilágosult önismeret” és a korlátolt jelen között ellentét mutatkozik, s ez is szervezi a szöveget. Eszmény és valóság alkot nagy ellentétpárt: a valóság értékhiányos, az eszményi világ értéktelített.

A jelen politikai világa feletti egyre erősödő kritika billenti át a művet az önismereti értekezésből egy politikai *Vádirat*ba (huszadik századvégi kiadója nevezte el ekként a mű középső, rövidebb részét). A gúny erősödik, az érvek és ellenérvek értekező prózára jellemző érvelésrendszerében egyre többször bukkannak fel parodikus elemek. Széchenyi felismeri – hangsúlyozza Pletl Rita –, hogy az abszurdumokkal szemben nem hatékony a józan érvelés. Az önismereti tükröt a hatalmon lévők egyszerűen visszautasítják. Ebben a részben még felbukkannak életbölcseleti fejtegetések, de egyre erősödik és szatirikus ábrázolásokkal gyarapodik a kormányzat bírálata. A középső rész tehát mintegy átmenetet képez a harmadik, legterjedelmesebb rész, a *Szatíra* felé. Széchenyi végül eldobja az önismereti tükröt, s párbeszédessé válik. A külső ösztönzők mellett tehát belső, műfaji problémák késztetik, kényszerítik Széchenyit e megoldás felé. A szerző összegezése: „az *Önismeret* egyetlen műfaji kategóriával nem jellemezhető, nem értelmezhető egy adott műfaj sajátos variánsaként sem.” Arra a megállapításra jut, hogy „az *Önismeret* naplószerű formában megírt alkotás”. Műfaja kevert, első része önismereti *értekezés*, amely személyes vonatkozásai folytán az *esszé* felé közelít. A középső rész, a *Vádirat* még nem adja fel azt a reményt, hogy az uralkodó elé tartott tükör segíthet politikája megváltoztatásában. A harmadik rész, a *Szatíra* párbeszédessé, pontosabban fikatív dialóguson alapuló formát választ, ahol a császár és minisztere beszélgetése lassan-lassan az egyik partner, Bach beszédévé alakul, aki még meg-megszólítja urát – a párbeszédessé forma ennyiben megmarad. A korábbi

részekben az író még megszólalt, kommentált, első személyben beszélt – itt már teljesen háttérbe vonul, sőt halottként emlegeti önmagát.

Az *Önismeret* befejezetlen maradt. Széchenyi nyilván csak arra gondolt, hogy félreteszi a kéziratot, amíg fiának szóló *Intelmeit* megfogalmazza. A tényleges befejezetlenség, noha nem az írói szándék következménye, mind a napló, mind az esszé irányába mutat. Végeredményben „az *Önismeret* különböző (európai és magyar) irodalmi tradíciókból ihletődő, különböző műfaji minták kombinációból kialakult műalakzat”. Az ezután következő szövegszintek (szintaktikai, szemantikai, pragmatikai szint) szerinti elemzés azt is megmutatja, hogy „az *Önismeret* egységes alkotás. A mű egészében érvényesülnek olyan, az íróra jellemző szövegszerkesztési eljárások, amelyek nem módosulnak akkor sem, mikor a szöveg műfaji jellegzetességei nagymértékben változnak”.

A munka rövid zárófejezete *A kísérlet tanulságai* címet kapta. A szerző evvel arra utal, hogy műve csupán *kísérlet*, más szóval *esszé*. Ha annak tekinti is szerzője, nem mentjük fel magunkat néhány kritikai megjegyzéstől. A munka szerkezete nem eléggé világos, ennek folytán sűrűn előfordulnak ismétlések, többször előjönnek például a historiográfia eredményei és gyengéi – ugyanakkor ez a historiográfiai feltárás azért nem teljes. A bibliográfiában számos név pontatlan. A lábjegyzetek megoldása túlságosan rövidre sikerült, csak a kiadásra és lapszámra történik hivatkozás, így nem egyértelmű, hogy melyik Széchenyi-műről is van szó. A naplóknál hiányzik a dátumhivatkozás, ez zárójelben akár a főszövegbe is kerülhetett volna. Valamennyi idézetet nem kellett volna dőlt betűvel szedni. Mindezzel a kiadót, a Kölcsey Intézetet is szeretnénk figyelmeztetni a szakosított kiadói munka szükségességére.

Gergely András

KORTÁRS

A 2006/3. SZÁM TARTALMÁBÓL:

Megmaradni civis hungarusként
 CZIGÁNY GYÖRGY, KALÁSZ MÁRTON, TURCZI ISTVÁN versei
 BOGDÁN LÁSZLÓ: Huttera Béla utazása
 TÓTH LÁSZLÓ: Kis traktátus egy nagy szerelemről
 GYÓRI LÁSZLÓ: A homlok játéka
 És mégis Pénelopeia
 Görög rózsák
 PAPP TIBOR: Bűvös négyzet
 SÁRKÓZI MÁTYÁS: A Király utcán végestelen-végig
 Hubay Miklós életműve

Előfizetető a szerkesztőségben: 1397 Bp., Pf. 546.

Irodalmunk szabadságharcáról

Vasy Géza:
„Hol zsarnokság van” –
Az ötvenes évek és a ma-
gyar irodalom
Mundus Kiadó,
Budapest, 2005.

Szörényi László mondta igen találóan az egyik legutóbbi interjújában a korról: „...a rothadás egyúttal erjedés is, és ez az erjedés az élet jele és nem okvetlenül a halálé.” (Magyar Napló 2005/11.) A gondolatot folytatva megállapíthatjuk, hogy a „történelmi létszünet”, amit mi kronotoposzként ötvenes éveknek és Kádár-korszaknak nevezünk, természetesen a literatúrában sem egységes. Nem a sematikus, esztétikailag értéktelen írások tömege jellemzi. Minősítik viszont azok a maradandó alkotások, melyek közül sok XX. századi irodalmunk csúcsteljesítményei közé sorolandó. Ezekről a munkákról szól, ezekről ad elemző értékelést legutóbbi – immár a tizennyolcadik – kötetében Vasy Géza. Teszi ezt nagy erudícióval, ugyanakkor (öt idézem) „a szépen szólás képességét” is bizonyítva. A szerző három évtized tanulmányából, kritikáiból válogatott. A legkorábbi írások 1973-ban készültek, és van a dolgozatok közt több a legutóbbi évek terméséből is. A könyvet mégsem pusztán a bevezető, a nagy ívű tanulmány fogja egységbe, hanem a minőség központú szemlélet, az értékelés, amely Vasy műveit irodalomtörténeszi indulása, illetve az első, a Sánta Ferenc-monográfiája (1975) óta jellemzi.

Hasonló vagy rokon célkitűzésű, de más módszertanú alkotás nem egy keletkezett az elmúlt évtizedekben: 1981-ben jelent meg a kézikönyvnek (közhasználatú névén, „spenótnak”) az 1945–1975 közötti irodalmi életet és kritikát taglaló kötete (*Szabolcsi Miklós* munkája); *Pomogáts Béla* 1982-ben adta ki összefoglalását az időszakról; 1993-ban pedig *Kulcsár Szabó Ernő* „posztmodern látásmódú” kismonográfiája (A magyar irodalom története 1945–1991) lett irodalomtörténeti, elméleti viták témája. Az ő megállapításaival Vasy Gézának ez a könyve néhol – nézetem szerint is joggal – élesen polemizál. Az újabb tanulmánykötetek közül rokoníthatók Vasyéval például a nemrég sajnos eltávozott *Vörös László*nak a Kádár-rendszer irodalompolitikáját bemutató, a Szigorúan ellenőrzött mondatok című munkája (2004); tematikája okán idesorolom *N. Pál József* gyűjteményes kötetét („A megtartók jöjjenek...”, 2004), és szerintem itt említendő a nemrég (Szeberényi Zoltán szavaival élve) „kegyetlenül korán elhunyt” kitűnő felvidéki irodalomtörténesz, *Zalabai Zsigmond* Verstörténes (1995) című tanulmánykötete is. Ebben a

pozsonyi Kalligramnál megjelent összefoglalójában szögezi le a fönt soroltakra és Vasy művére is érvényesen: „...»abszolút« irodalomtörténet nincsen; időről időre újra kell(ene) írni a kézikönyveket is. Hol az olvasásszociológiai, közösségelkületi tényezők módosulása, hol meg az ízlésváltozás miatt; az okból, hogy közben a filológia hozott felszínre új, lényeges adatokat; a vizsgált kor eszmetörténetének képe lett árnyaltabb; az irodalomtudomány módszertana alakult át; a befogadó korszak filozófiai, ideológiai formái módosultak stb.”

Vasy Géza indító tanulmánya a periodizációról szólva ellentmondónak tetsző, mégis bizonyítható és megszívlelendő megállapítással él: „Az ötvenes évek tehát a szellemi élet szempontjából mintegy másfél évtizedig tartott.” Rámutat, hogy már az úgynevezett „fordulat événél” (1948) is korábban megkezdődött a nagypolitikában, és tartott voltaképpen 1962–63-ig, amikor például az amnesztiával ‘60-ban szabadult *Déry Tibor* ismét publikálási lehetőséget kap, és megjelenik – többek között – a *Szerelem* című, máig – nem kis mértékben Makk Károly filmadaptációjának köszönhetően – legismertebb elbeszéléskötete (1963), valamint az európai rangot adó, karkai antiutópiája, a *G. A. úr X.-ben*. A bevezető esszé erénye, hogy nem pusztán előrevetíti a nézete szerinti forduló- és csomópontokat a tárgyalandó, az 1945-től 1986-ig tartó irodalomtörténeti, politikai időszakban az emblematikus Nagy Gáspár-vers (A fiú naplójából) megjelenéséig, a Tiszatáj működésének fölfüggesztéséig. Fontos számunkra az is, hogy élesen világít rá arra, ami – szemben a ma hegemoniára törő szemlélettel – az irodalomnak (nem csak a magyarnak!) a feladata volt és maradt mindmáig: „Józan ésszel belátható, hogy a legszűkebb jelenkor – a posztmodern tézisekkel ellentétben – nem feleslegessé, hanem éppen nélkülözhetetlenné teszi a képviselői irodalomszemléletet” – összegzi az itteni eszmeifuttatást később, az Ilyés Gyula-i életművet elemezve. Más, lényegi kérdéseket is érint. Például a „népi-urbánus” problematikát, a népi írók mozgalmát, a hatalom viszonyát ehhez az egyébként – különösen ekkor már – aligha egységesnek mondható csoportosuláshoz stb. Jelzi az egyes szerzőknél (pl.: Váci Mihály, Benjámin László) az „eufóriától”, a feltétel nélküli elfogadástól az „ébredésig”, a rádöbbenésig vezető út ívét is. Egyszermind nyomatékkal hangsúlyozza a „léthiányt” (Domokos Mátyás találó kifejezése). Azt ugyanis, hogy számos mű meg sem született a diktatúra teremtette „ideológiai és egzisztenciális körülmények között”. Az alapvetést olvasva egyetértünk az ötvenes évek második számú kulturális, irodalmi korifeusának („A tollamat szarba mártom, /s leírom, hogy *Horváth Márton*”) 1972-ben mondott szavai-

val: „Ha mégis születtek akkor maradandó művek, az irodalompolitikánk ellenére történt.” (idézi: Vasy, 47.)

A könyv ezután három nagyobb fejezetre tagolódik: Úton a diktatúrához; A Rákosi-kor; A Kádár-kor. Az első rész tehát a torzulások geneziséét tárja fel, a Révai József nevéhez is fűződő kultúr- és művészetpolitikát elemzi. A már nyíltan vállalt stratégiájukat és taktikájukat az azt reprezentáló, 1950-es Lobogónk: Petőfi című Horváth Márton-kötet alapján tekinti át. A rokonszenvesnek tetsző, mégis félrevezető cím jelszóvá lett és „szerzőtlenné” vált. A gyűjteményben közölt írásokra alapozza Vasy a téziseit, melyek szerint a megszállt országban (ezt sose feledjük az egész korszakról gondolkodva bár) a moszkovita és agresszív térhódítás 1945 elején már a szellemi életben is megmutatkozott. Hozzáteszi igen helyesen, hogy a kezdetekben is alig-alig leplezett céljai megvalósítását elősegítette a valóban demokratikus erők „következetes széthúzása”. Megjegyzem, hogy bár talán a terjedelem szorításában nem tette, de érdemes lenne – filológiai okokból is – erőteljesebben hangsúlyozni, hogy Horváth Márton spiritusz rektora minden tekintetben – nem pusztán a politikai hierarchiában – a nála okosabb, képzetesebb, valóban széleslátókörű (így veszélyesebb vitapartner!) Révai József volt. Ha újra és együtt olvassuk Horváth könyvét és az egy évvel korábban (1949), akkor már harmadik kiadásban megjelent Révai-kötetet, a Marxizmus, népiesség, magyarság címűt, mely az 1946-os Ady- és Petőfi-írásait is tartalmazza, megállapíthatjuk: az elhíresült Lobogónk: Petőfi nem tesz mást, mint az ott felvázolt szemléletet kibontja, további aktualizálással vulgarizálja, és „mellesleg” igyekszik mestere nimbuszát ragyogóbbá tenni. Erős argumentum lehet ez is a szellemi területen megjelenő kommunista offenzíva indulásának korábbi datálásához. 1950-ben ilyen légkörben született a Vasy kötetének is címet adó Illyés-vers, a részben éluard-i ihletésű Egy mondat a zsarnokságról. Csak 1956. november 2-án jelenhetett meg az Irodalmi Újságban, hogy aztán – s ez bizonyíték értékű – három évtizedig tiltott, kiátkozott mű legyen itthon. (Érdekes, hogy nem csak az ún. emigráns lapok, de például az újvidéki Új Symposion is már jóval korábban közölte.) Helyesen választott Vasy Géza, mikor az irodalmi korszak döntő hányadának felvázolásához támpontul klasszikusunk – a költő szép metaforáját alkalmazza –, a ma „szélnyékba” került Illyés Gyula több műnemű-műfajú oeuvre-ét használja. Az első fejezet, amely részben a bevezető folytatása, az Illyés-elemzésen kívül még két munkát bemutatva jellemzi a kiteljesedő totalitarizmust. Másik reprezentánsa a korszaknak természetesen Németh László. Az ő „vásárhelyi korszakának” (Grezsa

Ferenc kitűnő munkája jelent meg ezen a címen 1979-ben) legfontosabb művét, az Égető Esztert és Fodor Andrásnak A kollégium című naplójegyzeteit – előzménye a már alapművé lett Ezer este Fülep Lajossal – vizsgálja a kitűzött cél szempontjából. A „fondorral támadók” és az „eltévedt balgák” arcképét rajzolva maga is emlékezik, és nyomatékkal hangsúlyozza: „...meggyőződése, hogy béke a szívekben és az agyakban igazán nem lesz mindaddig, amíg élnek a korszak tanúi, (...) bizony még évtizedekről van szó.” A sorok 1991-ben íródtak.

A Rákosi-kor című fejezet természetesen a leterjedelmesebb, a legrészletezőbb, s egyben Vasy Géza műértelmezői érzékenységének komoly bizonyítéka. Itt már a kor szorításában megérett és kiadott (!) remekművek az elemzések központi témái. Az első öt tanulmány Illyés Gyula életművének befogadásához ad újabb szempontokat, esetenként már feledésbe merült vagy annak vélt recepcióra irányítja ismét a figyelmet. A műfajteremtő, műfajokat újjáteremtő Illyés című dolgozat kisebb pályakép. A költő alkotói szemléletének lényegi vonásait összegzi. Azt a látásmódot, melyet posztmodern nézőpontból – sok más sajátsága mellett – ma többek retrográdnak minősítenek. Vasy helyesen alapítja meg: „Illyés lírájában sok az epikus jellegzetesség, epikájában a líraiság. A lírikus hajlamos önmaga tárgyias szemléletére, az epikus a lírai vallomásokra.” Emlékeztetek rá, hogy a hatvanas években már *Tamás Attila* (A költői világek..., 1964.) és *Vörös László* is ezeket a jellemzőket emelte ki. Utóbbinak fontos tanulmánya (Illyés Gyula lírai realizmusa, Acta hist. lit. Hung., Szeged, 1967.) például Vasy értékelését előlegezve, a költő leíró-epikus lírai alkotásmódjának változatait mutatja be. Mindkettőjük megállapításai gyümölcsözően hatnak így napjainkban is. A továbbiakban – itt alig részletezhetően – két dolgozat szól Illyés drámáiról, hatásukról, befogadástörténetükről, a másik kettő pedig verselemző munka. Az 1956-os, a Hunyadi keze című lírai alkotásra kevés figyelmet fordított az irodalomtörténet. Pedig, ahogy a szerző megállapítja, „egyik záróköve a magyar történelem nagy személyiségeit hősként a középpontba állító műveknek.” Az elemzés a mű szövegekörnyezetére koncentrál, és nagy gondot fordít a motívumértelmezésre, ami egyébként Vasynak – mint később még szó lesz róla – igazi erőssége. Ebben a versben a harang- és a kéz-motívumoknak van kulcsszerepük, de kohéziós kapcsok is. Nem csupán az életműben azok, de a kor gondolatiságába ágyazzák, ugyanakkor a társzművészetek (zene, szobrászat) eszköztárához közelítik az alkotó látásmódját. A Bartók-vers 1977-es rövid elemzése ma is időtálló,

briliánsan komplex dolgozat. Történeti, egyben verselméleti apparátus-használata követendő példa. A középső fejezet az Illyés-blokk után sem válik széttöredezetté. Megtartja a gondolati ívet, noha különböző szerzők és műnemek-műfajok alkotásaiból választ tárgyat. Próza, kisepikai darabokat is szerepeltet a „példatárában”, mint Déry Tibor Nikijét, Lengyel József Igézójét és Sánta Ferenc Sokan voltunk című szintén klasszikussá lett novelláját. Az utóbbiról annyit, hogy a „korai”, 1973-as dolgozat már az érett, a komparatistikai módszerek használatában is jártas irodalmárt mutatja. Lehet, az akkor domináns irodalomtörténeti szemlélet teszi, hogy oly szigorúan elutasító véleményt formál Nyíró József teljes életművéről. Azt talán ma árnyaltabban ítélné meg Vasy is.

Bizonyára Bori Imrének az 1967-es, reveláló hatású könyve, a Két költő megjelenése óta tekint az irodalomtudományunk is Juhász Ferencre és Nagy Lászlóra úgy, mint XX. századi költészetünk páros csillagára. Holott szemléleti-poétikai attitűdjük legalább annyira (későbbi korszakaikban különösen) megkülönbözteti őket, mint amennyi közös vonást tanúsít. Vasy Géza munkásságában jelentős helyet foglal el mindkét életmű (monográfia, tanulmánykötet). Könyvébe most négy, a két költőről szóló olyan tanulmányt vesz föl, melyek az ötvenes évek közepén bekövetkezett lírai fordulatukat és a hozzá vezető utat reprezentáló műveiket vizsgálja. Úgy látja, közös azokban akkor – a Tékozóló országban (1954), a Szarvas-énekben (1955); másrészt a Rege a tüzről és a jácintrólban (1956), valamint az itt alaposan elemzett, A vasárnap gyönyöre címűben (1956), „hogy a jól megtanult tárgyias-leíró jellegű verstípus új népies változatai helyett egy öntörvényű, líránkban addig soha nem volt látomásos-szimbolikus-mitikus költészetet hoznak létre.” (kiemelés: P. I. G.) Szigeti Lajos Sándor találó kifejezésével szólva immanens irodalomtörténetet ír, amikor kiemelten fontos motívumköreik kiteljesedésében, szimbolikus éréseben mutatja be a változás vagy „fordulat” jellegzetességeit (híd-, szarvas-, forrás-, kő-, anya-, vagy az ünnep-, tűz-, csillag-, hangszer- és a munka-motívumok). Megmutatta már korábban is Vasy, például a Csoóri Sándor elszakadás és megkötöttség motívumkörét elemző tanulmányában (A Tiszatáj Diákmelléklete, 2000/2.), hogy fontos számára e tárgykör egy-egy költői oeuvre vizsgálatakor. Elképzelhető, hogy nem tartozik a munkák feladatához, mégis fölvetem: már az értelmezések indításában sort lehetne, kellene kerítenünk a *téma* és a *motívum* olykor egymást fedő, gyakrabban inkább egymástól élesen elválasztandó jellemzőinek meghatározására. Megteszi azt általában, vagy József Atilla kapcsán – olykor egymással polemi-

zálva is – Szigeti Lajos Sándor és Tverdota György. Úgy gondolom, hogy szinte minden ilyen vizsgálat esetén legalábbis utalnunk kellene erre. Mert e terminusok korántsem egységes értelmezése, olykori „összemosás” alkalmat teremt zavaró félreértésre is.

A kötet harmadik fejezete a még közeli, mégis lassan „múlttá váló félmúltunkról”, a Kádár-kor irodalompolitikájáról, az akkor született alkotásokról ad képet. Feladatához híven Déry művének, a G. A. úr X.-ben keletkezés-, kiadás- és fogadtatástörténetének vizsgálásával indítja a záró részt. Jól tudja Vasy, hogy egy történelmi időszakot nem a jelenhez, hanem az azt megelőző korhoz mérve szabad megítélni. Érezteti a szorítás lazulását, ugyanakkor bemutatja íróink – elsőként nálunk, lírában Ady fogalmazta – „ahogy lehet” -fordulatait, taktikáit, útkereső körülményeit. Ezekre irányítja a figyelmet mind a Déry-könyv, mind pedig Vas István megkapó verse, a Cambridge-i elégia (1959) elemzésekor. Hangsúlyozom, hogy az utóbbinak az esztétikai értékeit is érzékenyen villantja föl. A Balázs József elbeszéléséről (Isten küldöttjei) írt 1990-es, szinte azonnal reagáló kritikájában viszont talán kevésbé dominálnának a fenntartások, ha emlékeztetne az akkora már valóban mély alkotói válságba került írónknak egy időben „az irodalomról való közbeszéd tárgyává lett” (N. Pál József) jelentős műveire is, mint amilyen a Magyarok, a Koportos, vagy a Fábrián Bálint találkozása Istennel. Más a helyzet Sánta Ferenc Az áruló című kisregényével, amit az elemzés (alapos jegyzetapparátussal) igen pontosan helyez el az életműben. Behatóan foglalkozik a mű dialógusaival, így a színpadra állítás kézenfekvő lehetőségével. Példásan bontja ki az alig burkoltan az 1956 utáni viszonyokra és dilemmákra utaló üzenetét. Azt ugyanis, hogy itt nem pusztán a hatalom és az erkölcs viszonyáról esik szó általában, hanem jelesül arról, „hogy miképpen kell és lehet erkölcsösen cselekedni, – bármilyenek is a történelmi körülmények.”

Görömbei András két évtizede írta a szép metaforát: „Utassy a március költője volt, de korán őszvilágba érkezett.” Ugyanott olvasható: „A Züg Március a mi időnkben is Petőfi szabadsághitét ébreszti Utassyra jellemző, alku nélküli erőteljes gesztussal, fénylő kiállással.” (Kortárs, 1985/6.) Utassy Józsefnek ezt a már emblematiszus versét értelmezi remekül 2001-ben, a hatvanéves költőt köszöntve Vasy. Joggal idézi kordokumentumként a művet. „A mindennapok forradalmisága” (Király István) volt akkor már a jelszó, de a be nem hódolás, akár a baloldali ellenzéki is vörös posztó volt a hetvenes években regnálók szemében. „Talpra, Petőfi! Sirodat rázom: /szólj még egyszer a Szabadságról!” Mindenki-

nek a fülébe cseng a Paál István rendezte szegedi Egyetemi Színpad Petőfi-rockjának indítása, aki láthatta, hallhatta az 1973-as évfordulón szerte a hazában. Betiltották a verset s az előadást egyaránt. „Támogat, tűr, tilt”. Az utóbbi kategóriába kerültek, és nem mondanám, hogy bármelyiknek is ártott volna az. Az irodalom szabadságharcát erősítették. Azt, amely az 1986-os Nagy Gáspár-vers Tiszatájbeli közlésével újra igazi lendületet kapott. Vasy Géza a kötet utolsó írásában vizsgálja a korszakot nagyszerűen. Az esztétikai és etikai csomópontokra összpontosítva elemzi A fiú naplójából című „jeles költeményt és jelentős gondolatot”. Radnóti Miklós Második eclogájából idézi a találó mottót: „...egy vers milyen veszélyes”. Ma már történelem: a lap szerkesztőségét leváltják (*Vörös László, Annus József, Olasz Sándor*), és a helyükbe lépő, talán jóindulatú, de „téves helyzetmegítélő képességű” garnitúra nemigen tarthatta magát. *Radnóti Sándornak* a *Mozgó Világ* „megújított” szerkesztése okán leírt intelme meghallgatásra talált ekkor is: „Szükség van a szabad ember erkölcsi ítéletét követő büntetésre, a bojkottra.” (in: *Recrudescent Vulnera*, Cserépfalvi, Bp. 1991. 30.) Végül is a tévedését rokon-szenvesen elismerő Vasy Gézának igaza van: „... egyrészt Nagy Gáspár, másrészt a Tiszatáj szerkesztőinek bátorsága volt az egyik szikra, az egyik legfontosabb szikra azok közül, amelyek 1989-hez vezettek.” Úgy érezhettük akkor, hogy ismét a „hitreneszánsz” ideje jött el. Annus Józsefhez, az új-régi redaktorhoz írt nyílt levelet *Sütő András* így kezdi: „Hát jó reggelt, fiúk!” – E sorokat írva kaptam a szomorú hírt: a „fiúk” közül Vörös László után a napokban ment el Annus József is. Gyászolva már őt is, csak sejtethetjük, mennyi megíratlan, novelláiba illő emléket vitt magával három évtizedes szerkesztői harcairól.

A fõnt korántsem a valódi mélységében bemutatott könyvrõl még a következõket: remekül szerkesztett, kitûnõ idézési technikájú, így olvasmányként is élvezetes alkotás. Egyes fejezetei oktatandó textusként szolgálhatnak tanárok számára. A kiállítása is megnyerõ. A címlap Susán Pál munkája, ami vonz minden, az irodalomtudomány iránt érdeklõdõ tekintetet. Befejezésül: amikor lezárul a könyv áttekintése (1986–89), akkor új korszak, más szemlélet, talán az addigiaktól eltérõ narráció is kezdõdik. A Vörös László idézett könyvének mottót adó Ady-sorok idõtállóan bizonyulnak majd mégis: „*S ha késlekedik az okosság / Nem poeta-fajták okozzák*”.

Elõremutat arra már Vasy Géza köteté. Alkalmasint az õ mûhelyében készül el majd a folytatás, az elmúlt másfél évtized magyar irodalmának summázata.

Papp István Géza

A radikális nemzetszemlélet tükre – versekben

A magyarokhoz
Felsőmagyarország
Kiadó–Kiskapu Kiadó,
Miskolc, 2004.

Ritka szép ez a könyv. Mélybordó fedél, aranylõ betûk, igényes papír, s talán a lapok sem esnek széjjel néhány év múltán, amint az – jóval módosabb kiadók köteteinél is – oly gyakori manapság. Jó kézbe venni, de nemcsak a külseje okán. Az alcím – *Magyarság- és Istenes versek az Ómagyar Mária-siralomtól Trianonig és napjainkig* –, no meg a majd hatszáz lapnyi terjedeleme is valamiféle, nemzet-érdeklõ, mondhatnám, szakrális könyv-monumentumot sejtet, amelyet megálmodói és létrehozói az „örökkévalóságnak” szántak talán, ám bennem mégis néhány kérdés tolu föl lelelebb. Mert az irodalomról mint közügyrõl van szó itt, olyan szemlélet nyílt demonstrációjáról tehát, amelyet az újabb kánon-gyártási teóriák elmaradottnak – sõt, a tudomány elleni vétekeknek – tartanak. Intellektuális ellenszélben született hát ez a gyûjtemény, a cím – s fõleg az alcím – olyan határozott értékvalasztást elõlegez, amelyet a mai *diskurzusok* többsége, mint „irodalmon kívüli” szempontot vet el. Aztán Ady Endre jut eszembe még. Magyarság- és istenes versekrõl tán e költészetet tanulva hallottam a legtöbbet lassan három évtizede. Az, hogy e tematikai – eszmei? etikai? – „fõlosztás” valóban tudományellenes-e, engem sohasem érdekelt igazán, a magyar irodalmat az önmagunkról mint teremtményekrõl való gondolkodás, az emberi és a nemzeti tudat egyik legfontosabb kifejezõjének vélem én már régóta, e vas-kos kötet kiõtlõinek jó szándékával nincs tehát vitám, kérdõjeleim a könyv megfontoltnak tetszõ, de tán nem mindig híven követett koncepciójával és fõleg arányai-val – részbeni túlméretezettségével? – kapcsolatosak.

„A kötet egy olyan széles horizontú, tágas kultúr- és irodalomtörténeti övezeteket bejáró, feltáró szöveg-gyûjtemény, amely a több mint ezer éves kárpát-medencei keresztény magyar létfolytonosság igaz és hû sorstükrének felmutatását, spirituális demonstrációját tûzte ki céljául.” Bertha Zoltán – õ írt ajánló sorokat a könyvhöz – ezúttal is pontosan fogalmazott. Nemcsak amikor a kötetet összeállító Medvigy Endre céljáról beszélt, hanem a mûfaj meghatározásakor is. Ez a könyv nem antológia ugyanis, hanem a magyarság és istenes tematikájának ítélt, gondolt verses szövegek gyûjteménye nagyrészt. Gyûjtemény, nyolc évszázad magyar költészetének gazdag dokumentációja, ahol a rendezõ elvet szemlátomást nem mindig az esztétikai érték, hanem egy érzelmi-tudati vagy inkább tematikai mezõny-höz való hozzárendelhetõség szándéka adta. Joggal tör-

tént mindez, hiszen a keresztény hit s a magyarság önmagáról való gondolkozásának összetartozása még a nemzettudat szekularizáltabb formájának kialakulása után – a felvilágosodást követően – is alapjaiban vitathatatlan maradt, e folyamatosságon a jóvátehetetlennek tetsző szakadást csak az 1945-öt követő idő hozta el. Medvigy Endre munkája így a kommunista érátlól széjjelszaggatott nemzettudat újraszövési kísérletének is a része lehet természetesen, hiszen ha a magyarság sorsát a bibliai üdvörténet analógiájára leírni nem is lehet ma már – ez, Szörényi László beszélt erről, a romantika koráig lehetséges volt –, a hit és a hazaszeretet összefonhatósága e fölfogás szerint továbbra is kívánatos. A magyarságot Pannóniába, akárcsak a zsidókat Mózes az ígéret földjére, Isten vezette be – Farkas András református énekszerző írt erről „iránykölteményt” (Toldy Ferenc) többek közt –, „vallásnak és hazafiságnak ez a benső szövetkezése” (Horváth János) a régi századokra mindvégig jellemző maradt, de az Istentől való elfordulást követő romlásban való kesergés („bűneiért bünteti Isten a magyar népet” – írta Szegedi Kis István például) is toposszá lett a tizenhatodik századtól. A kötetben e példák nem szerepelnek, de a Szkárosi Horvát Andrástól, Sztárai Mihálytól, Kecskeméti Vég Mihálytól, Rimay Jánostól felvett darabok vagy a *Boldogasszony anyánk...* kezdetű ének 1714-ben lejegyzett változata épp ezt a kettősséget, a magyar nép Istenre bizottságát, illetve e „szövetségnek” az elkövetett bűnök nyomán kelt megroggyanását, a könyörgést s a bünbánatot követő megváltás ígéretét modellezhetik. Azért fontos ezt elmondani, mert az Istennel való együttlét, ennek az együttlétnek az időről időre való „felmondása” s az ebbe az együttlétbe való visszavágyás – avagy a néhai nagyság emlékezetét őrző, de a fokozatos romlás felé mutató tendencia, illetve az utóbbival szembe szegülő, az Istenhez is fellebbező hitvallói, írástudói küzdelem – e gyűjteményen át-áttetsző sorsszemlélet értelmében a magyar nemzet történelmén végighúzóó fonálként is értelmezhető. Lássuk, hogyan.

Medvigy Endre a maga fölfogásával kapcsolatban nem hagy kétséget egy pillanatra sem, a kötet alcíme is jelzi ezt, s jelzi a könyv szerkezete, aránya s némileg a versek kiválasztása is. Számára a romlás mélypontja, nemzetünk történelmének infernoja Trianon, ám e brutális történelmi döntést Isten reánk mért büntetésének toposszából eredeztetni már nem tudja – mert nem is lehet. Nem lehet nem észrevenni: a gyűjtemény kulcsa e koncepcióban rejlik, és innét ered erénye s esendősége is. Két nagy részből áll a kötet, s a fordulópont Trianon. Az első (*Magyar századok*) mindössze százharminc lapnyi verset közöl hatszáz év anyagából, a második (*Hatágu*

síp) – nyolc évtizedről van szó – viszont jó négy és fél száz oldalnyit. Magyarozatként a szerkesztő előszavát is idézhetnénk persze – a huszadik század kutatója ő, ezt ismeri leginkább –, de azt hiszem, másról is szó van itt. Nevezetesen egy határozott, a magyarság történelmére vonatkozó történelemszemléletről, amely a nemzet irodalmát is e fölfogás részének, demonstrációjának – olykor csak illusztrációjának – tekinti elsősorban. Kár lenne tagadni: több olyan darabot olvashatunk már az első fejezetben is (Garay János: *A szent korona*; Lévy József: *Mikes*; Tárkányi Béla: *Boldogasszony anyánk*), amelyet részben tradicionális „népszerűségük”, részben elsődleges – a szavak, mondatok szintjén való – jelentésük helyi értéke sorozhatott csak a kötetbe, ám az ilyen, esztétikai értéket nemigen hordozó költemények száma a második egységben – a Trianon okozta sokkról s az azt követő időről beszélve – szemlátomást megszorodik. Sajó Sándor fejezetnyitó, kifejezetten „jól mondható”, pódiumra termett versét (*Magyar ének 1919-ben*) akár szerethetjük is természetesen, szívünket még Papp-Váry Elemérné *Hitvallása* (magyar Hiszek egynek is neveztek a két világháború között) is átmelegítheti, de lássuk be: ezek épp úgy a kort jellemző dokumentumok csupán, mint Oláh Gábor (*Fölfeszített nemzet*) vagy a nála is gyengébb Falu Tamás (*Kenyerek miatyánkja*; *Magyar visszhang*) fájdalom szülte klanciói. Az is szembeszökő, hogy a Nyugat klasszikusaitól – Juhász Gyulától és Babits Mihálytól elsősorban – jó részt olyan darabokat választott a szerkesztő (*Arad*; *Magyar*; *Trianon* illetve *Csonka Magyarország*; *Áldás a magyarra*; *Erdély*), amelyek 1945 és 1990 között egyáltalán nem, vagy csupán csonkított formában jelenhettek meg, József Attila – Szörényi László mondta így –, „gyermetegen irredenta” versét (*Nem! Nem! Soha!*) is olvashatjuk, s az ország 1938–1941 közötti gyarapodását is több – korábban szintén felejtésre ítélt – költemény köszönti itt (*Babits* mellett például Szabó Lőrinc: *Az első döntés*; *Az Ipoly Ünnepe*, Pusztai Sándor: *Megszólt a Föld*). Irodalomtörténeti rehabilitáció ekként e – fogalmazzunk így – vegyes értékű darabok újbóli közzététele, de az említett radikális nemzetszemlélet uralta irodalomszemlélet nyílt megvallása is.

Mindez Medvigy Endre – és persze mások – nemzetszemlélete, mint mondtam, ami nemcsak a válogatási gyakorlattal, hanem e versek többségében gyakran felbukkanó motívumokkal is igazolható. Ebben az összefüggésben Trianon a nemzetgyilkosság s a jézusi történet analógiájára fölfogott áldozathozatal metszéspontján helyezhető el, ami a gyilkossági kísérletet túlélő akaratot s a megváltás ígéretét egyként modellezheti. Ismert, hogy az országvesztés sokkjáról beszélő,

Kosztolányi szerkesztette antológia címe *Vérző Magyarország* lett, s látnivaló, hogy az egészséges test megcsonkítására utaló fordulatok a közölt versekben igen gyakoriak (Tóth Árpád: *Szent nyomorék, riadj!*; Babits Mihály: *Áldás a magyarra*, de említhetnénk Karinthy Frigyes itt persze nem olvasható, híres, fiához szóló levelének sorait is). Aztán: „Feszítettessük fel mind magunkat / Elárult nemzetünk keresztjén.” (Oláh Gábor: *Fölfeszített nemzet*), „Hol a szabadság örjögésbe rothad / S Megváltót s latrot egyként megfeszít,” (Sajó Sándor: *Magyar ének 1919-ben*), „Ezért a keresztet vállaimra veszem, / Ezért magamat is reá feszítettem.” (Papp-Váry Elemérné: *Hitvallás*). E fölfogás szerint a csapást nem a büntető Isten küldte reánk, a magyarság, mint áldozat, itt büntelen, vesztét gyilkos szándékú erők okozták, s ami történt – csak az Istenben való hit segítségével megvalósítható – történelmi igazságtételért kiált. Sajó Sándor („S mint bujdosó gyász, az én szép hazámat / A jó Istentől visszazokogom”), Falu Tamás („Szavunk, imánk keljen visszhangra, / Mely zúgva, hullámozva árad”), Papp-Váry Elemérné („Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában, / Hiszek egy isteni örök igazságban, / Hiszek Magyarország feltámadásában), Tóth Árpád („Ó, hol vagy Isten, hajdani hős Hadúr”) vagy Babits Mihály („Él a nagy Isten és semmi se megy kárba, / Magyarok se lettünk pusztulni hiába”) csakúgy az isteni kegyelemre apellál vagy azért esdekel, mint Csanády György *Székely himnuszának* záró sora („Ne hagyd el Erdélyt, Erdélyt Istenem!”). Az, hogy mit szól mindehhez a történettudomány, most nem érdekes, lényegesebb, hogy e mentalitástörténeti keretben hit és a magyarság önszemlélete ismét összeért, de már nem a régebbi századok – egyértelműen szakrális indíttatású és célú – gyakorlata szerint. Tetszik, nem tetszik, a szakralitáshoz való viszonyunk a modernitás korában megváltozott, s ama történelmi jóvátételt mi bizony a politikától vártuk – várjuk? – el, ima s fohászkodás közben is akár, ennek összes lélektani következményével együtt. Nincs fölöttünk spirituális hatalom, amelynek elszámolással tartozunk, ez a létérzés – Nietzsche után mindenképpen – a huszadik század élményévé lett visszavonhatatlanul, s az egység szétesése nyomán a nemzettudat régi formája – amely az államnemzet és a nyelvi alapon elkülönülő kulturális nemzet fölfogásának egyensúlyát őrizte még – sem volt többé használható. Feladatul az elveszített „igazodási pont”, a kegyelmet osztó Istennel, illetve annak hiányával, vagy a kegyelemért való per, fohász, no meg a nemzeti egység tudatának reménybeli újraszövése maradhatott csak meg nekünk, ez lett mindennél fontosabb, de az úgynevezett istenes és magyarságversek útja törvényszerűen szétvált, mivel a vallás-

nak s a hazafiságnak Horváth Jánostól már idézett – egzisztenciális tétként (s nem csupán jelszóként!) megélhető – „benső szövetkezése” is szétvált ekkorra. Egyegy – mondhatnám, kegyelmi pillanatban született – alkotásban (Ottlik Géza *Iskola a határon* című regényének „szóval mondhatatlan” mélyszerkezetében például!) „összejött” ez még, de karakteres tendenciaként nem volt többé kitapintható. A kötet is e – be sem velt? – hiánnyal küszködik.

Az „utolsó magyar” – tán ezért nevezte így magát Fülep Lajos szerint – aki ezt az „egységet” (illetve annak jelenvaló emlékezetét) egyszerre személyes és közösségi tényként, sorsként is átélte, Ady Endre volt. Ő a magyarságot, mint a teljesség – áldással s átokkal egyként sújtott teljesség – metafizikai igézetét (is) őrző *létezési formát* s a magyarságot, mint – tán az Istentől is elhagyott – *veszélyeztetettségi formát* a maga ambivalenciájában érezhette a saját sorsával egynek még, utódaira – így az ő gondolatait leghívebben követő Németh Lászlóra is például – csak a veszélyeztetettség rémülete maradhatott, az „egység” átélhető-megtapasztalható élménye nélkül immár. (Ezért aki ezt az életművet „belülről” érti, tudja, hogy – tematikai, módszertani osztályozás ide vagy oda – a költő istenes, magyarság, és egyéb versei valójában szétválaszthatatlanok.) Ady az ezer – vagy több – évet s a korparancsot a zsigereiben hordozta valóban, miként a reánk váró – s a halála táján bekövetkezett – veszedelmet is, ekként ő az Istennel még termékeny „viszonyt tartó” ember és nemzet sorsképletének utolsó tanúja volt, így a kötet első nagy egységét befejezni csakis vele – *A szétszóródás előtt* című verssel – lehetett (volna). Gyóni Géza ismert költeménye (*Csak egy éjszakára...*) előbbre kívánczozna, Szép Ernő rigmusának és Oláh Gábor – az országvesztés tudatában írt – darabjának ellenben semmi keresnivalója nincs itt. Az utóbbi vers helye – ha kell a könyvbe egyáltalán – Sajó Sándor, Falu Tamás s a *Magyar Hiszekegy* szövegének társaságában lenne inkább, vádló dokumentumként bizonyítván, hogy ott és akkor bennünk és körülöttünk valami jóvátéhetetlenül összetört. Ezeknek a jóra termett, a minket ért traumát – érthetően!! – földolgozni képtelen lelkeknek a versezeteiben Isten és a Haza képzete ugyanis újra összeért, de az isteni kegyelem messze tűnni látszott – no meg az alkotói tehetség is „behatárolt” volt imitt-amott –, csak a fájdalom kilökte torz sikolyok hallatszottak. Hit s hazafiság együttállását, Ady régi századoktól örökölt s megszenvedett igazát a vallomás kényszerében élők jórészt klapanciákká írták széjjel ekkor, amikből egy dolog azonban megtudható: szóval elmondhatatlan gyalázat esett meg velünk, de muszáj vallani mégis, hiszen az igazság a mi oldalunkon áll kétség-

telenül. Ez a tónus a magyar irodalom klasszisainak írásait is átszötte, Babbitól Kosztolányin át a fiatal József Attiláig, amint az itt is olvasható, de Trianon – mint a lelket megkavaró idő általában – sok-sok rímfaragóból is „költőt” csinált átmenetileg, akik a líra – nemkülönben a kimondhatatlan fájdalom – „kéznél lévő”, kor- és szituációfüggő – többnyire a népnemzeti eszköztárból megmaradt – formai, motívikai alapelemeit variálhatták csak persze. A honszerelem, az Istenhez való fellebbezés, az életakarát elszánt s izzó szavainak versekbe toulása innét érhető, de e darabok többsége hit és hazaszeretet maradandó együttlátatására ma már alkalmatlan. Úgy tetszik, Trianonban – meg a hozzá vezető úton – a hazával s az Istennel való harmonikus együttlét képessége bennünk, mint *nemzetben* végképp megroggyant, amit az 1945-öt követő idő aztán beteljesített. Mint nemzet nem vagyunk – nem lehetünk – önmagunkkal azonosak azóta sem, s egyetlen fölfénylő pillanatunk 1956-ban volt ugyan, de csak reménytelenül protestálni, keseregni, felejteni s utat veszteni tudunk általában, no meg fájdalomunkat, földoldhatatlan veszteségérzetünket dokumentáljuk, mutatjuk be rendre – úgy ahogy, ki-ki a maga képessége, vonzalmai s elfogultságai szerint.

A reánk szakadt „betegség” e monumentális gyűjteményt is kísérti persze. Már avval is, hogy a közölt versek jó háromnegyede a szétszakitottságról, avagy az „Isten nélküli” időről beszél, néha parttalan bőséggel szinte. Az elveszített egység még őrzött tudatának őszinte demonstrációja ez, jól tudom – a szerkesztő eme szándékát sokra tartom én –, de legalább ennyire egy történelemszemlélet ihlette nemzetpolitikai hitvallás radikális modellje is. Sok szöveg van e kötetben, ami kor-dokumentum volt már a születésekor is – ezeknek száma a jelenkorhoz közeledve mintha egyre gyarapodna –, s előfordul, hogy egyik-másik darabot képtelen vagyok akár az istenes, akár a magyarságversek közé besorolni én. Már Gyöngyösi István Zrínyi Ilona szépségét megejtően festő sorairól sem tudom, hogy kerültek a könyvbe, azt meg állítom: Simon István (*Húsvéti körmenet*) vagy Nagy László költeményének (*Adjon az Isten*) az „istenes költészethez” például semmi köze sincs. Néhol a szerkesztő vonzalmai, nekem rokonszenves – de a közölt versek színvonalával csak részben igazolható – elfogultságai is egyértelműen tetten érhetők. A sár-rétudvari Nagy Imre egy, Erdélyi József és Sértő Kálmán három, „erősen közepes” – ráadásul a „tematikával” igencsak laza kapcsolatot tartó – darabban szerepel itt, Sinka István – huszonöt költő társaságában – pedig négyvel. (Ennél többet csak Petőfi [7], Ady [8] és – ötletszerűnek tetsző, a század egyik legjobbját (*Apokrif*) érthetetlenül elhagyó, válogatással – Pilinszky János [5]

kapott.) Sinkáéi közül három – az *Anyám balladát táncol* a legszebb magyar versek közé tartozik! – is csak az igen-igen szabadon értelmezett koncepció jóvoltából kerülhetett a könyvbe, s a negyedik (*Jézus örökre elhagyja Názáretet*) sem istenes költemény igazán, hisz az idősödő lírikus versbéli Jézusa nem az evangélium, hanem a legendák alakja inkább. Egyáltalán: az 1945 utáni időre vonatkozó anyag a népi irodalom nagyon tágra szabott – nem poétikai, inkább tudati, magatartásbéli – tradíciójára figyelő gyűjtemény elsősorban – a „kihagyhatatlan” Nemes Nagy Ágnes, Rába György, Orbán Ottó vagy Pilinszky János is szerepet kap persze –, annyi bizonyos, hogy az emlegetett nemzetpolitikai hitvallás újra meg újra áttűnik e verseken, de a választást olykor mintha a téma (Kiss Benedek: *Sinka zsákja*; vagy Léka Géza Sinkának ajánlott ifjabb kori darabja), a politikai kiállás (Szentmihályi Szabó Péter), esetleg az „ő aztán nem maradhat ki” emberi gesztusa (Obersovszky Gyula), talán a megszólítottal való barátság (Kiss Tamás: *Fiamnak, hangszereihez*) vagy más, előttem ismeretlen – a versek színvonalával megint csak bajosan igazolható – indok magyarázná csupán (Garai István, Grandpierre K. Endre vagy Szabó Ferenc amúgy becsületesen hazafias „kísérleteit” említhetném példaként). Igaz, kevésbé ismert remeklések is akadnak e részben (Lakatos István: *Psalmus Hungaricus*; Kárpáti Kamil: *A sosemhalottak éneke*, bár ez utóbbi egy szerelmi lírát bemutató antológiába tartozhatna inkább), de én szigorúbb rostát képelnék el.

A trianoni határon túli költészetet bemutató fejezetekkel kevesebb a bajom. Akadémuskodni itt is tudnék persze – Szilágyi Domokos *Mária, anyácskája* sem istenes darab, a három verssel szereplő Gál Éva Emese költői erudíciójáról sem vagyok meggyőződve egyelőre, s bizony Mécs Lászlótól is sokallom a (csak a legjobbaknak kijáró!) négy költeményt például –, de elismerem, hogy ezek a részek a gyűjtemény eredeti céljával inkább harmóniában vannak. Az elszakított területek – s a nyugati emigráció – magyarságában a nemzet-tudat s annak metafizikus vonatkozásai épebb állapotban maradtak meg – a globalizációt elhozó nyolcvanas–kilencvenes évekig mindenképpen –, ez nem lehet vitás, s még az sem véletlen talán, hogy az a kárpátaljai fejezet a leginkább karakteres, ahol – súlyos történelmi okok miatt persze – a nemzethez való emocionális viszony tradicionálisabb formája remélhetőleg máig megmaradni kényszerült. Kovács Vilmos, Vári Fábián László – és mások – verseiben a történelmi s a balladai hagyomány napjainkban is karöltve jár, s a képgazdag versbeszéd gyakorlata a maga líráképző jogát és erejét autentikusan őrzi még. A „felnégyelt hazát”, tehát a

nemzetgyilkosság egykor oly gyakori motívumát is emlegető Vári Fábíán-vers (*Ady alkonya*) holdudvarában éppen a néhai „egység”, meg a fölmérhetetlen veszteség emlékezte köszön vissza drámai erővel ezúttal, s ez a költemény – meg egy másik (*Útban Törökország felé*) – bizonyosság lehet arra is, hogy hitnek és hazának a huszadik században veszni látszó összetartozása a nemzeti önkifejezés s a világ totális lírai elsajátításának máig érvényes s megújulni képes formája maradhat – megélt sors, erkölcsi tartás s persze költői tehetség (!) kell hozzá csupán. Vári Fábíán, Kovács Vilmos (*Verecke; Testamentum*), az erdélyi Dsida Jenő (*Nagycsütörtök; Psalmus Hungaricus*), Farkas Árpád (*Avaron*) vagy Szöcs Géza művei (*Délkelet; Kérdések a XXVI. század költőihöz*) a fölemelő példák többek között, hogy a patetikus hang, a morális bátorság, a rögzült történelmi tudat vagy a politikai hitvallás „kitergetése” – föltéve, hogy a szó önmagára, mint irodalomra is óhajt nézni! – Isten kegyelméért, a nemzet újraszövéséért s az emlékezet épen tartásáért a saját verbális póroságában nem, csakis az alkotói eredetiséggel s az esztétikai-poétikai megformáltsággal való „szövetségben” tehet valamennyit. Ez az a tapasztalat, amit a hazájukért aggódó, érte ügy-ügy tenni is hajlandó, ám az irodalmat csak e neki-szánás történelmi-politikai bázisának, illusztrációjának – avagy a bátorság, az „igazság kimondása” alkalmának – tekintő lelkek figyelmébe ajánlani nem lehet elégszer.

Azért mondom ezt ilyen gorombán, mert tudnivaló, hogy a rossz, az értékek vonatkozásától eltekintő vers akkor is árt az ügynek, ha – a grammatikai jelentés első szintjén – amúgy „igazat” mond. Minderről Fülep Lajos már 1934-ben nagyon egyértelműen beszélt: „A nemzeti művé átlényegült jellegzetesség; ahol hiányoznak a mű megértésének, önmagában értésének föltételei, ahol lemondanak a mű autonóm értékeléséről, ott hiányoznak nemzeti jellegzetessége megértésének és értékelésének föltételei is. A kettő elválaszthatatlanul egy, a második benne van az elsőben, mint jellem a tettben. S az is természetes, hogy ahol a nemzeti értéket így elválasztották a művészi értéktől, a szakadéknak a nonszensz már említett fejlődésének logikája folytán nőnie kellett. Elámulna Ady, ha morgó rozmárait turulként vijjogni, örököseiket a Sárga-tengerig terjedő Turán nevében ítélni és vezérkedni hallaná”. Arról van szó, hogy a gyenge versezettek állandó szavalgatása csak a minőségérzékét altatja el, s az értékek iránti igénytelenséget növeli föl bennünk, ha átmelegszik a szívünk közben, akkor is. A gyenge verset is lehet szeretni persze, ahogy a magyar nótát is lehet – én például néha szeretem –, csak nem két népdal között. Papp-Váry Eleménné *Hitvallását*, meg József Attila szívből fakadt zsenyéjét annak kell tekinteni, ami: a fájdalom

tónusát is hordozó történelmi dokumentumnak, amit ismerni illik, csak éppen – gondolom – egy másik gyűjteményben lenne a helyük. Ezért Medvigy Endre munkája – amelyről kifogásaim ellenére állítom, hogy ott (lenne) a helye minden iskolai könyvtárban, nagyon felkészült (!) tanárok társaságában persze – az identitástudat szét-hullásának fontos ellenszere lehet, föltéve, ha okosan forgatjuk. Vállalt feladatát, hogy a magyarság hitben edzett patriotizmusának eredetét és továbbélését sorstörténetünk változásaival együtt demonstrálja, nem teljesítette – tán nem is teljesíthette – maradéktalanul, hisz olyan emocionális tudattartalmat próbált bemutatni nekünk, ami – a magyarság, mint nemzet emlékezetében és életvezetési stratégiájában – évtizedek óta nemigen létezik. Érték és történelmi dokumentum ezért keveredett össze olykor, a teljességre való törekvés közepette az alapkoncepció is sérült némileg (annak tisztázása, hogy mi is az istenes vers – van-e ilyen egyáltalán – külön fejtegetést kívánna, mert a keresztény vallás szavainak, motívumainak gyakori használata ehhez még nem elég), ám – az erkölcsi-értékelvű gondolkozás világméretű veszélyeztetettségének, „piacképtelenségének” idején – a még talpon maradt igényt is üdvözölni kell. Én – az alcím ellenére – egy megnyugvásra és megalkuvásra képtelen morális hitvallás és radikális nemzetszemlélet tükrének látom az egészet inkább, a kétségkívül meglévő elfogultságaival, ízléspreferenciáival együtt, amely önnön vitalitásának és esélyeinek Trianon s főleg 1945 utáni megroggyanását is hűen példázza az előretartó időben. S példázza e megörzött – mára tudati és pszichikai zárvánnyá lett? – hit lélekmélyi fölhadhatatlanságát is bizony, ha mással nem, az utolsóul közölt darabbal mindenképpen. Major-Zala Lajos Vörösmartyt és Csokonait „vendégszövegként” idéző – szintén eléggé szedett-vedett – verse (*Hisz azt mondják*) a trianoni döntés szentesítésének, sokadszori „véglegesítésének” tekintett – nyilván a szerkesztő által is annak tekintett! – alapszerződések átkozza jól kivehetően, s ezzel az országvesztés emlékezte által determinált – az egész kötet vízjelét adó – történetiszemlélet s a jelenkor vallott vágya a gyűjtemény s a gondolatmenet végén összeér. Belép a napi politika, ami e radikális nemzetfölfogás önkifejezésének is a részévé lett levakarhatatlanul, a politika, ami az evilági (!) álmoktól, hitektől s dühökötől izzó jelszavakat nagyon szerette mindig, de – bármit állított magáról – az Istentől való kegyelemmel valójában nem tudott s nem tud semmit se kezdeni. Mi maradjunk a remekműveknél inkább, azok nem hitegetnek, értékelismerő képességünket sem torzítják, altatják el, és főleg sohasem hazudnak nekünk.

N. Pál József

Székelyföld

KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

Csikszereda a Székelyföld egyik fő városa volt ugyan mindig, s a székelység az erdélyi magyarság lelki-alkatának, világszemléletének meghatározó eleme, mégsem itt, hanem más nagyvárosokban, Kolozsvárott, Nagyváradon bontakozott és teljesedett ki a magyar írásbeliség. Ennek oka alighanem az, hogy Csikszereda a székely településrendszerben elfoglalt központi helye ellenére kisváros volt és az is maradt. A csíksomlyói búcsú azonban jól mutatják, milyen minden akadályt legyőző szellemi kisugárzása van a helynek.

A tíz éve alakult Székelyföld folyóirat és kiadó eddigi sikere jelzi, hogy az erdélyi magyar művelődés térképe átalakulóban van. Csikszereda ez idő alatt az egyik legfontosabb irodalmi központtá vált. Ennek a fölismerésnek a kimondására különösen alkalmas az olyan kerek évforduló, amilyenhez most a folyóirat érkezett, nevezetesen a századik születésnap. Folyóiratról lévén szó, bár tekintélyes múltra utal, ez nem matuzsálemi kor. Aki fellapozza a csaknem évkönyvnyire duzzadt, 400 oldalas századik számot, láthatja, aktív, egyre terebélyesedő műhelyről van szó, amelynek hatása nemcsak a szűkebb pátriát járja át, s nemcsak Budapestig ér el, hanem behálózza az egész földkerekséget, csaknem mindenhova eljut, ahol székely ember él a világban.

A századik szám főszereplői a Székelyföld-díjasok meg a hozzájuk csatlakozott székely bicskarend kitüntetettjei.

Székelyföld-díjasok: Benkő Levente, Kovács András Ferenc, Táncczos Vilmos (1998), Bogdán László, Gazda József, Vincze Gábor (1999), Kányádi Sándor, Oláh-Gál Elvira (2000), Király László, Lőrincz

György, Máthé Éva (2001), Egyed Péter, Lászlóffy Aladár, Tófalvi Zoltán (2002), Cseke Péter, Egyed Emese, Oláh Sándor (2003), Gagy József, Nagy Koppány Zsolt, Vida Gábor (2004), Demeter M. Attila, Láng Gusztáv, László Noémi (2005).

Székely bicskarend-díjasok: Bella István (2004), Buda Ferenc (2005).

A lapszám Bella István *Székely Dózsa György imája* című versével kezdődik. A költők között örömmel fedezhetjük fel az újra publikáló Farkas Árpádot is. Három más-más stílusú és indíttatású, de a hely szellemétől mélyen áthatott prózai írás – Lőrincz György *Sóvárgása*, Molnár Vilmos groteszk hagyománytörténeti áttekintése és Vida Gábor regénykezdetnek ható története – adja meg a szám irodalmi összeállításának alaphangját.

Láng Gusztáv a Tamási-novellák poétikai sajátosságait elemezve többek között a metaforikus novellekezdetekre hívja fel az olvasók figyelmét, ilyesfélékre: „Az ég kék arca be van esve. Csipkék úsznak előtte. A nap közöttük baktat a déli tetőre.” (*Dög a természetben*)

Máthé Éva Elek Tiborral beszélget. Elek Tibor arra figyelmeztet, a felejtés, az érdektelenség nem csak Székely János életműve iránt nyilvánul meg, „mintha korunk egyik sajnálatos betegsége lenne ez: kockázatos manapság meghalni egy írónak, mert másnap már nem biztos, hogy emlékezni fognak rá.”

Tófalvi Zoltán a tragikus körülmények között elhunyt színész – máig nem lehet tudni, öngyilkos vagy a securitate által megrendezett kényszeröngyilkosság áldozata lett-e –, Visky Árpád emlékét idézi meg. A körülmények a gyilkosságot valószínűsítik.

A Székelyföld a kezdetektől kilép az irodalmi és humán periodika szerepéből. E kitekintés jegyében született Oláh-Gál Elvira be-

szelgetése Barabási Albert-László fizikussal a nemzetközi tudományos pályára lépett ember szülőföldhöz fűződő kapcsolatairól, valamint a nemrég oly sok figyelmet kiváltott hálózat-elméletéről.

Gagy József és Oláh Sándor faluszociográfiái a székely falvak világát is felforgató kollektív gazdaságok ellentmondásait elemzik.

Benkő Levente az irattárak tanúságának segítségével idézi fel a Maniu-gárda székelyföldi mézárzásait, veszi számba az eseményeket, kutatja a történetek okait. Többek között idézi Gavriola Olteanu szózatát: „E gyilkos banditák – mármint a magyarok – által kiontott vér nem marad megbosszulatlanul, a visszavágás kegyetlen és kemény lesz. /.../ A vihar pillanatai keménységet és hússzagatást követelnek, nem pedig bocsánatot és sajnálatot. /.../ Most tudjuk, hogyan kell megfizetni az ezer éve ellenünk elkövetett minden gyilkosságért és rablásért.” A magyarokat, írja Olteanu, „vagy meg kell semmisíteni, vagy vissza kell üldözni Ázsiába.”

Táncczos Vilmos egy csíkszentkirályi „boldog ember” vallomását teszi közzé: „Az ember nem egyedül él a földön, s nemcsak magának él – ezt így gondoljuk sokan, s erre tanítanak a vallások es. De azt jegyezze meg jól mindenki, aki másokétt csinál valamit, hogy ha valaki valamit a közösségtől teszen, azért hálával nincsen senki se. Akármit csinálhatsz a között, úgyes azt mondják, hogy csak a magad hasznáért tevékenykedtél. Meg nem köszön senki semmit, hanem ahelyett az embert látatlanba es megrágalmazzák. De ha te tiszta vagy, akkor bizonyíték nincsen, mert nem is lehet.”

A kötetet Buday György, a világhírű székely fametsző grafikái díszítik. A művész alakját Cseke Péter idézi meg.

O. J.

Kárpáti cigányok – amerikai szemmel

Joanne Lowery versei elé

Joanne Lowery a jelenkori amerikai költészet egyik legelismertebb szerzője. Az Ohio állambeli Clevelandben született, bevándorló magyar szülők házasságából. Anyanyelve azonban az angol lett, a magyart második nyelvként sem sajátította el. Tanulmányait a Michigan Egyetemen és a Wisconsin Egyetemen végezte. Életének színhelyeit még az amerikaiaktól amúgy megszokottnál is gyakrabban változtatja: hosszabb ideig élt Wisconsin, Illinois és Indiana államokban, jelenleg az Egyesült Államok közép-nyugati részén fekvő Michigan állam Kalamazoo nevű településén lakik. Három évig versszerkesztője volt a *Farmer's Market* (Gazdapiac) című lapnak, majd 1998–99-ben a különös elnevezésű *Black Dirt* (Fekete Föld vagy Fekete Szenny) folyóirat főszerkesztőjeként dolgozott. 2003 óta a *River Styx* (Styx Folyó) folyóirat szerkesztőbizottsági tagja és alma matere, a Michigan Egyetem tanára.

Verseit számos irodalmi folyóirat közölte, közülük a legrangosabbak: *Atlanta Review*, *Poetry East*, *Passages North*, *Maverick*, *5 AM*, *Poet Lore*, *Birmingham Poetry Review*, *Poetry Conspiracy Seems*. A lista korántsem teljes, ugyanis nem voltam rest és megszámláltam: publikációs listája szerint összesen 255, az Egyesült Államokban megjelenő irodalmi lapban publikált.

Máig összesen nyolc verseskötete jelent meg, a legkorábbi 1990-ben; a két legfrissebb pedig: *Seven Mistrs* (Hét úr, Pygmy Forest

Press) és *Medusa's Darling* (A medúza kedvese, March Street Press, 2004). Négy prózai műve jelent meg népszerű olcsó könyv, úgynevezett chapbook kiadásban. Művei hét költészeti antológiában szerepelnek. *Diorama* című kéziratával idén elnyerte a 13. Tennessee Színmű Pályázat nagydíját.

Verseinek egyik amerikai kritikus így ír róla: „Költészete egyszerűen humoros és rémületbe ejtő, érzelmes és bármiféle romantikát nélkülöző. A történelmi szemlélet és az önéletrajzi ihletettség közötti széles íven mozog. (...) Amolyan csöndesen mormoló költő.”

Most olvasható versei magyar nyelvű bemutatkozását jelentik. *Cigány lelkek* (Gipsy souls) című könyvecskéjéből valók, amely 2005-ben jelent meg az Illinois állambeli Snark Kiadó Chapbooks sorozatának 53. számú kiadványaként. E kötet kimondottan karcsú: összesen tizenhét verset tartalmaz, és egyetlen témát dolgoz fel, a Kárpát-medence keleti vidékein vándorló muzsikuscigányok életét. *Karl Elder* amerikai publicista véleményét idézve: „Ez a képsorhoz hasonló versciklus Joanne Lowery jelentős sikere. Egy olyan, az átlagostól jócskán eltérő közeget mutat be a költészet eszköztárával, amelyhez ha megfelelően közelítünk, alázatra tanít és rádöbrent az emberi lélek határtalanságára. Eddigi verseskötetei közül alighanem ez a legjobb. Lowery kisasszony mestersen megtanulta, miként ejtse rabul a szívünket.”

A versek pontos földrajzi helyszínét lehetetlen meghatározni. Csupán egyetlen tájékoztató pontot kapunk, a jelen válogatásban nem szereplő *Médela a körön kívül-*

re áll című versben: „Nővérem szerén utaztam / és paplanokat varrtam bazároknak, / ide-oda a Duna és Moldva között.” Egyebekben csak annyit tudhatunk, hogy ugyanezen vers egyik férfi alakja „mezítláb, fekete nadrágban és szürkecsíkos kabátban / eltűnt a Kárpátok erdeiben, / hogy hiúzzá vagy farkassá változzék.” Esetleg még a személynevek alapján tájlozhatjuk be magunkat: a *Tinka balsorsa* című versben Sztankovics hajta a lovakat; a Tinka név egyaránt lehet romános és szerbes csengésű; egy másik vers cigányprimásának neve Antal; a jövőmondásról Mariann beszél, szomorú véget ért parancsolóját pedig Ferinek hívták. Értjük be tehát annyival, hogy valahol Moldva, Erdélyország, Szerbia és a mai Magyarország határvidékén járunk.

A *Magyar Napló* kérésére – ha úgy tetszik, *exkluzív* vallomásként – Joanne Lowery írásban összegezte a versekkel kapcsolatos gondolatait. Ez a következő oldalon olvasható. Fordítóként ehhez egyetlen személyes megjegyzést szeretnék fűzni: őszintén megvallom, lokálpatrióta európaiként kissé fájlalom, hogy Lowery még sosem járt az általa megverselt tájakon. De még az érintett országokban sem. Talán e furcsaságból következik, hogy ábrázolásmódjában tagadhatatlanul jelen van – ő maga is tisztában van ezzel – bizonyos naivitás. E tapasztalatlanság az Európa felé forduló amerikaiak sajátossága, és némi bájjal is bír. Azt hiszem, szinte mindannyian találkoztunk már e jelenséggel. A most következő versek ennek tudatában, ezzel a kulturális többlettel olvastatják magukat.

Zsille Gábor

JOANNE LOWERY
A CIGÁNY
LELKEKRŐL

Jóllehet világeletemben az Egyesült Államokban éltem, és még egyszer sem jártam Kelet-Közép-Európában, gyerekkorom óta tudok a cigányokról. Ohio állam egyik nagyvárosában, Clevelandben nőttem fel, ahol az idő tájt rendkívül sok magyar bevándorló élt. Szüleim is közülük tartoztak. Édesanyám egy Temesvár környéki faluban született, és az első világháború után emigrált az Államokba. Apám Budapestről érkezett, még a világháború előtt – az ő édesanyja ellenben Erdély keleti vidékéről, Gyimesből származott. Szüleim otthon időről időre magyarul beszéltek egymással, ám nem adták tovább a nyelvet sem nekem, sem a húgomnak, amit fölöttem fájlalok.

Szüleim egy olyan clevelandi klubban ismerkedtek meg egymással, amelyet fiatal helybéli magyarok számára alapítottak. Ott szerzett barátaikkal még akkor is tartották a kapcsolatot, miután elköltöztek a város magyar negyedéből. Gyerekkoromból emlékszem néhány házibulira, amelyeken anyám a társaság többi tagjával együtt magyar dalokat énekelt – ezek egy része úgynevezett cigánynóta volt, bár az eredetük aligha lehetett túlságosan hiteles. Ennek ellenére úgy nőttem fel, hogy a *cigány* szó jelentését azokkal a szomorú, különleges dalokkal társítottam.

1995 nyarán elhatároztam, hogy ciklusnyi verset szentelek a kelet-közép-európai cigányoknak. Ennek érdekében tanulmányozni kezdtem a történelmüket és a kultúrájukat. Munkámhoz nyilvánvalóan jelentős ösztönzést adott a magyar származásom – valamint a cigányság „kivülálló” helyzete, minthogy az évtizedek során nagyon sok versemben

foglalkoztatott a különbözőség, a társadalomtól való elidegenedés kérdése. A cigányság vándorló életmódját is borzasztó érdekesnek találtam, lévén, hogy oly sok emberrel ellentétben én bizony soha nem éreztem úgy, hogy egyetlen meghatározott földrajzi helyhez kötődnék.

Mivel akkoriban nem volt hozzáférésem a világhálóhoz, könyvtárakban kutakodtam a cigányság után. Emiatt viszonylag kevés olyan adatra leltem, amelyek az európai cigányság mai helyzetéről, a jelenleg is tapasztalható hátrányos megkülönböztetésükről tudósít. Verseimet megpróbáltam időtlenné tenni, ám minden bizonnyal túl sok szálon emlékeztetnek a cigányok életéről készült műromantikus beszámolókra, amelyeket Nyugaton a tizenkilencedik század végén népszerűsítettek.

Olvasmányaimnak köszönhetően megtanultam becsülni a sajtóságos cigány kultúrát, és nagy költői örömmel találtam ki mellékesnek tűnő tényeket a vágyaikról és a féltreírásokról. Ugyanakkor meglepődve tapasztaltam, hogy bizonyos vonásaik, mint például a rontással és átkokkal vegyes babonáik vagy a nőkkel szembeni bánásmódjuk nem kimondottan vonzó – a társadalmi kérdésekben érzékeny nyugati ember számára. Mindent egybevetve, történelmi hányattatásaik, örökös hontalanságuk ismeretében úgyszólván lehetetlen volt nem éreznem irántuk mély rokonszenvet. Emlékszem, hogy nagyanyám a visszaemlékezéseiben rengeteg rémisztő dolgot mesélt róluk, én azonban minden további nélkül életvidám, tehetséges, ám gyakran félreismert embereknek látom őket.

Cigányokat bemutató versciklusomban néhány olyan portré is található, amely képzelt alakokat ábrázol. Közéjük tartozik Antal, a prímás és Mariann, a jósnő. Megpróbáltam olyan sztereotípiákat is be-

emelni a versek világába, mint például a hegedűvirtuóz muzsikus cigány vagy a kártyavető jóvendőmondó – de ezeket mindannyiszor megkíséreltem köznapi részletekkel és szokatlan érzelmekkel vegyíteni. Más költemények a babonáikkal, a viselkedésükkel és társas életmódjukkal foglalkoznak. A ciklus számomra legkedvesebb darabjaként alighanem az *Ahol egy nyári éjjel táboroznak* című verset jelölném meg – amely valójában egy sokkal inkább univerzális, mint cigány jelenséget vizsgál. Nevezetesen azt, hogy mi, emberi lények miként kutatunk szüntelenül valami bensőséges, otthonos szeglet után e határtalan világban; s hogy agyunk miféle parancsok alapján választ ki egy-egy ismerősnek tűnő fát a sok ezer ismeretlen közül. Nem csekély kényelmet találunk egy régóta ismerős helyen – és pontosan e kényelem hiányzik évszázadok óta a cigányság életéből. Mindig elutasítás volt az osztályrészük, előbb-utóbb mindig menekülni kényszerültek a helyi lakosság elől, vagy éppen a fizikai megsemmisítés veszélyétől, így hát világuk szakadatlanul valami újba és idegenszerűbe fordult. A legutóbbi időkben végbement elvárosiasításuk, nomád életmódjuk felszámolása valószínűleg nagyobb létbiztonságot teremtett számukra, ám a lakóhelyüket gyakran mások jelölik ki számukra.

A cigányság sokszor vált társadalmi előítéletek és etnikai gyűlölködés áldozatává. Adottságuknak köszönhetően mindezt túléltek, és irigylésre méltóan még a kulturális azonosságukat is sikerült megőrizniük. Bizom benne, hogy verseim valamiképpen érzékeltetik markáns egyéniségüket és kivételes szellemiségüket, amely számos vonatkozásban gazdagította az egyetemes kultúrát.

Zsille Gábor fordítása

Marlana Hendrick festménye a költőnőről

JOANNE LOWERY

Antal, a cigányprímás a hallgatóságához

*Eljöttetek, hogy meghallgassatok,
hogy jól megnézzetek.
A legszebb fekete kalapom van rajtam,
ezüst szalaggal és vörös tollal,
apró sárgaréz cintányérokkal
kihímzett trikóban állok
és egy gyakorlott bolond vigyorával.
Egy-két huncut garasért
eladom nektek a hegedűmet,
átrepítem rátok a muzsikámat,
a szívetekbe ringatom a szerelmemet,
bár nincs köztünk semmi hasonlóság,
és túl barna vagyok ahhoz,
hogy a testvéretekke legyek.
Ahogy összecsapom a bokámat,
úgy teszünk, mintha újra látnánk
a múlt éjszaka bánatos álmát,
mely értetek zokogott
az éjfél tíz ujjá mögött.
És való, hogy ismerem az igazatokat:
az élet egy keserű csalánpörkölt,
amelybe jobb bele sem kóstolni.
Nektek is megvan a magatok
keserves fazekatok, és mégis
eljöttetek az enyémhez, megkóstolni
a négy húromból zúduló hangokat,
e nagy csapat aranymadarat,
miket fürge könyököm elereszt.
Ez minden vagyonom: a muzsika,
egy dallam, mely oly keveset mond
e hamisan zengő életről.
Várostól városig üldöztetek,
hogy megosszátok velem a szenvedést,
de csak szavak nélküli hangokat adok.
Nem is halljátok,
mennyire titokban maradnak.*

Cigány túlvilág

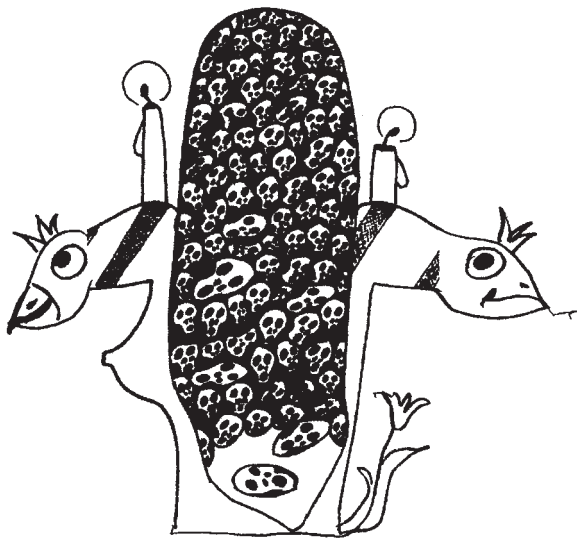
Valódi tej. Valódi méz.
 Egy ország, mely tejjel-mézzel folyik,
 alatta pedig magának a földnek
 minden édessége. És ez a miénk.
 Mindenki más odakinn koldul,
 míg csak gyökeret nem eresztünk.
 Sohasem kellene elhagynunk
 a cigányok fekete gyökereit
 a fekete termőföldben.
 Minden vámpír kocsonyává lesz.
 És nem lenne többé halál –
 nem halna meg a zöld nyár,
 nem halnának meg a szeretteink.
 A lassú halál sem lenne, mely már
 a halálunk előtt megérkezik, mikor
 a test feladja és apránként odavész.
 A mennyországban mindörökre
 a testünkhöz tartoznánk,
 a testünk pedig hozzánk,
 egy tejjel-mézzel folyó vidéken.
 Az illatunk lóheréé és lilomé lenne,
 a hangunk hegedűké és tücsköké.
 Lopás nélkül is lenne elegendő étel.
 A szenvedés egy távoli kerítés mögül lesne.
 Szeretteink a fák között
 jönnének felénk.
 Ott ismeretlen lesz majd a hiány,
 a legkurtább perc sem ér véget.
 Ahol a szerelem egyszerű szerelem,
 és mi egyszerűen csak cigányok leszünk,
 akik vágyódnak egymás után.
 Rengeteg tej lesz majd ott.
 A föld ragadni fog a méztől.
 Onnan nem mennek tovább a cigányok.

Cigány halálmadár

Elsőre olyannak látszik,
mint bármely más madár:
egy fajdyúk,
egy vihar-rigó,
egy vízi barázdabillegető,
csak teregeti szárnyas életét,
nem törődve a fájdalommal,
mely átyukasztja a hasad.
Aztán látod, hogy ez a madár
a sorvadásod lesi, hallod,
hogy ez a madár a képedbe vijjog.
Szekered mellett heverészel,
számolod a hullócsillagokat,
mikor egy nagy csapat bagoly
elsötétíti a holdat.
S mert az csak egyetlen dolgot jelenthet,
a többiek felpakolnak és továbbmennek.
Ne hagyjatok itt, ne hagyjatok itt –
de senkinek sem kerül kedve
egy éber bagoly mellett aludni.
Egyik karmával kapaszkodik,
a másikkal a válladba mar
és a beleidet tépi.
Ami még kiszabadíthatna:
a két bűvös vitorla
szorosan levonva marad.
Az éjszaka még néhányat dobban,
hogy minden elejtett könnyedet
újra előhívja, míg csak
a húsodban hordozott tojás ki nem kel –
kibirhatatlan csapdosás –
mindkét szemeden egy-egy meleg toll,
maréknyi tollcsomó a torkodban.

Nomádok

A cigányok számára minden mozog.
 Kora reggel felkelünk,
 és nekivágunk a széles pusztának.
 Barátunk, a ló vezérel,
 miközben tűz kerekíti az eget
 és fű lángol a talpuk alatt.
 Menyétek forró lehelete takarja az arcunk.
 A múlt éjjel hegyi élete kimúlt,
 mert holmi éjféli boszorka rontást hozott
 a mai kedvünkre, hogy meggyűlöljük
 a véget nem érő kis fellépéseinket,
 annyi volt már belőlük, el sem feledhetjük.
 Hát búcsút intünk a tegnapi helynek,
 megesküdvé, hogy szívünket
 soha többé nem engedjük
 a hegedű fölött szárnyalni.
 A délután keserű gyökérré lesz,
 mit folyton csak rágcsálunk,
 akár egy mező közepére rekesztett birka,
 apró kőlabakkal, hogy táncolni se tudjon.

Végül néhány szem szeder
 olyanná festi az eget,
 amilyenek sohasem láttuk.
 Az egész világ átváltozik, kitágul
 tücskök hatalmas menetévé,
 szavuk ismételtetik a sötétnek.
 Sátrainkat kibontják az ujjak,
 s mindaz, mi korábban bánatnak tűnt,
 csupán egy újabb érzésnek hat.
 Miért is lennénk elégedettek?
 A tündérek holnap talán elvezetnek
 a titkos gombászó helyükre.
 De először el kell jutnunk hozzájuk.
 De először táncolnunk kell.
 Egyre sebesebben pörgünk és tapsolunk:
 elég már... elég..
 Még. Még. Még.

Kitta szerelmi bájitala

*Kuporgok, hogy sarat dagasszak
a szívem gyönyörűségére:
egy kis holdszag, lóhere fénye,
Holzmann mélyen alszik a sátorban.
Most beleköpní, egy szajhára gondolni,
bal kezem kisujjából
öt vörös kis csepp.
Kavard meg háromszor egy varjútollal.*

*Ez a ragacs, mit arcomra dörgölök,
majd elintézi, hogy hagyja csak
tábortűztől tábortűzig
bóklászni a lovát,
hogy megragadjon a csuklómnál
és addig kalapáljon az üllőjén,
míg pontosan olyan nem leszek,*

*mint a legmerészebb álmai nője.
Keverj bele fenyőmagvakat,
hogy egész télen jó legyen.
Kavard meg újra egy másik tollal.*

*Vadalma és ruta, meg zsálya,
hogy mindenki mást elfeledjen.
Bogár páncélja és nyers gyíkhús,
összekeverni mindet gonoszul.*

*A varjú egy fán gubbaszt,
kíváncsi, hogy mi lesz ebből.
Pillantása velőmig hat:
irdatlan nagy világot lát,
s benne csupán két ember van.*

Tinka balsorsa

Nyugati irányba tartottunk,
 a szénfekete és rózsás égboltnak.
 Végig a földúton
 apró békák ugrándoztak
 keresztül-kasul,
 mint esőcseppek a porban,
 elkerülve a lovaink patáját
 egy Istennek köszönhetően,
 akit még sohasem láttam.
 Az egyik felugrott a szekérre,
 szorosán Sztankovics mellé,
 aki egy csodás nőről álmodozva
 bámulta éppen a semmit.
 A varangy tág szeme rámtalált,
 nyelve megízlelte a bőrömet.
 Testem minden édes nedvét,
 miket a gyerekek tartogattam,
 epeként szívta magába,
 rusnya farka helyébe
 hamar végtagok nőttek.
 Felére összezsugorodva
 rimánkodtam, tűnjön el végre,
 de csak vihogott rajtam.
 Egy kanyarban lazult a szorítása,
 egy zökkenés a szívemnek nyomta:
 selyemsálam aláhullott
 a nyolc aprócska ujjára,
 melyekkel víz után kapart.
 Estére aztán talált is,
 szoknyáim megdagadtak,
 minden rücsök az enyém volt,
 és mind régóta ismerős.

Terkari kitanulja a lókereskedést

Egy igazi gyönyörűség, mondtam
 a kocsmá mögött veszteglő kancáról,
 amelynek hátára az asszony
 virágos takaróját dobtam.
 A pasas utánam jött,
 a délutáni fény, mint egy sápadt vászon,
 hangom parancsszó, hogy ágaskodjék,
 és repülő sárkányként horkantson
 egy sündisznó tüskéjének
 és a gyors fűzfavesszők emlékétl.
 Miként lett egy futár kedvenc hátasa,
 s később miként talált haza
 egy vihartól űzött gyerekekkel,
 ezek olyan történetek voltak, melyeket
 senki sem cáfolhatott,
 attól viszont nagyon féltem,
 hogy a szemöldökén olvadozó szürke hó
 még elkeni a tintát, amellyel gondosan
 elpalástoltam a korát.
 A fogai közé tűzött rozmarin tette,
 hogy harapni támadt kedve,
 ahogy a pasas keze megmászta a lábát,
 a többi lovat meg elvezették.
 Figyeltem a vevő villódzó szemét:
 tüzes nóták és tánc után vágyott.
 Akkor, hála legyen az Istennek
 és mindahány lónak a mennyben,
 a hegyek közt dörrenő puskalövés
 megerősítette a szállongó híreket.
 Teljesen mindegy, hogy melyik oldalon állt:
 a saját két lába nem volt elég neki.
 Ha a katonai rendészek elkapják,
 vagy szuronytól véresen ledől a nyeregből,
 a kancát valaki majd eladja nekem,
 igen, de legfeljebb fele annyiért,
 mint amennyiért legelőször vettem.
 Sokáig élj e sártekén, úrnőm,
 suttoztam hallgatag barna szemébe,
 a pasasé kék volt és rideg,
 az enyém kacagó és könnyes.

Miért félnek a cigányok a víztől

Természetesen értjük mi azt,
 hogy a víz valójában az élet bora,
 és mi is megszomjazunk néha,
 testünk gyökeréből a szomj
 felágaskodik és enyhületet kér.
 De egyikünk sem tengerész,
 nyeldeklő óceánokon hányódva,
 és előbb mossuk le a lovainkat,
 mint hogy egyetlen csepp víz
 megérintse a bőrünket.
 Túl sok hideg hernyó mászik
 túl sok titkos helyre,
 átfúrva a finom port,
 amely borít, amelyből vétettünk.
 Tudjuk, milyen az, ha nagy bőségben jön:
 előbb a szeszélyes szél, az ég megtelik
 bárány- és gomolyfelhőkkel,
 a Kán megkondítja a mennydörgést.
 A lehullott levelek, a napraforgók feje,
 a szekerek ponyvája, a sátrak, a vállak
 mind-mind az esőcseppek dobjai,
 a lovokról szomorú muzsika csurog.
 Ahogy az idő és a halál elől,
 úgy a hideg végzettől sem futhatunk,
 lehúzza a lábunk és lefogja a kereket:
 az út, melyen poroszkálunk,
 kerékvágásonként árad és süllyed,
 lábnyomaink elmosódnak.
 Imádkozunk, hogy vándorlásunk
 a keleti vihartól nyugatra vigyen.
 Mert különben beleköp
 a tábortüzünkbe a Sátán,
 és behúzódik mellénk az ágyba.
 Bármerre járunk, eső sziszeg:
 adjon a Jóisten sivatagot és békét.

Mariann a jóslásról

Tízévesen férjhez menve minden perc túl furcsa volt,
 hát nem is gondoltam a jövőre, hogy Feri vajon
 egész életemet végigkíséri-e, no meg az ostora,
 mellyel táncolni tanított: ha a sebhelyek csilingelnének,
 nem kellene kis csengőket raknom a bokámra,
 mikor ugrálok és pörgök, megbotlom és elesem.
 A buta fejemet ütötte, hogy a szemhéjam
 duzzadt legyen és lefittyedjen, olyan,
 amilyen egy táncosnőhöz illik,
 én meg azt ordítottam: „az Ördög megfizet neked”,
 s mikor rátaláltak, az izzadt bőre szépen le volt nyúzva.
 Ami a jóslást illeti: mi mind szenvedünk,
 mi mind meghalunk, mindannyian csodálkozunk.
 Csak megkeverem a sorrendet, kavarak idegeneket,
 szeretőket, gazdagságot, utazást és bosszút,
 mindezt képzeletben, akár egy festő,
 hogy kipingáljam a következő kuncsaft arcát.
 Rettegnek, de azért könyörögnek, hogy megtudják.
 Amíg a tojásfehérje végigkanyarog a vizespoháron,
 vagy három babszem végiggurul egy dobon,
 elég idő nekem, hogy felmérjem egy ember inségét,
 vagy kitaláljam a kedvező hírek árát.
 Valami, amire már régóta vágytál, bekövetkezik
 a jégeső utáni ötödik napon.
 Valaki, aki elhagyott, visszatér és veled marad.
 Ha kitartasz a célod mellett, nagy hírnév érkezik.
 Bár a világ elmerül a hálátlanságban,
 téged majd megállít az utcán egy komád,
 és hálát ad Istennek a jótetteidért.
 Mielőtt meghalsz, az élet titkai megtisztulnak
 szemed hullámtalan vizében.
 A remény ajándékáért áldozott seregyei álmod
 pompás táncokban teljesül be,
 melyeket egy gyönyörűen megsebzett nő táncol.
 Nem győzől majd hajlongani és mosolyogni,
 és ész nélkül dicséred Feri tudományát.
 Óvakodj az igazságtól.

Ahol egy nyári éjjel táboroznak

Még sohasem jártunk erre.
 Egyikünk sem tudja, merre járunk.
 Persze, hogy tudjuk, merre is járunk,
 az ember mindig érzi a helyet,
 ahol átmegy, csak legfeljebb
 nem tudja néven nevezni.
 Régóta megyünk már ezen az úton,
 a sötét erdőt vakító fény csikozza,
 sötét fény gyűlik az égő levelekre,
 szekereinket foltok és vonalak tarkítják,
 szekereink lassan gördülnek le a hegyről.
 Miért is tűnne ismerősnek
 akár csak egyetlen fa a száz erdőből,
 melyekben évszokról évszakra,
 országról országra jártunk?
 Egy hársfa mégis előmered a sűrűből.
 Manfri elkiáltja magát:
 járt már valaha erre,
 tudja, hogy nemsokára
 akad majd előttünk egy tisztás,
 ahol tábort üthetünk.
 Mi olyat láthatott, amit mi nem
 a szürkület hunyorgó ágai között?
 Nem fogunk átbucskázni a világ szélén
 a boszorkányokkal teli súlytalanságba.
 Miféle újdonság közeledhet felénk,
 amit Manfri előre lát: elfeledte már,
 de annál a néhány elszórt fűzfánál,
 ahol a nyírfák olyan vastagok,
 ott majd mindenestül ráismerünk
 az egész hatalmas világra.

Zsille Gábor fordításai

A verseket kísérő illusztrációk Szécsi Magda rajzai

REGÉNYPÁLYÁZAT

A Magyar Napló szerkesztősége és az Írott Szó Alapítvány regénypályázatot hirdet, amelyen minden magyar író részt vehet, állampolgárságától függetlenül. A pályázat tárgya olyan regény vagy kisregény (legalább száz oldal, azaz százötvenezer betűhely), amely hőseinek sorsában és a társadalmi élet jelenségeiben megmutatja az 1989–90-es rendszerváltozás és az azóta eltelt időszak társadalmi változásait, kulturális, morális tendenciáit. Az ábrázolás hitelessége mellett a zsűri elvárja és méltányolja az írói nyelv példás magyarosságát, stiláris biztonságát, szépségét.

A zsűri József Attila esztétikai elvét tekinti irányadónak: „Szép szó magyarul nem fölcicomázott kifejezést, hanem testet öltött érvet jelent. A szép szó nem csak eszközünk, hanem célunk is. Célunk az a társadalmi és állami életforma, melyben a szép szó, a meggyőzés, az emberi érdekek kölcsönös elismerése, megvitatása, az egymásrautaltság eszmélete érvényesül.” Magától értetődően ez nem stilisztikai vagy bármilyen szellemi áramlathoz kötött előírást jelent, hanem igazmondást és felelősséget, egyszóval tehetséget.

Pályadíjak:

- I. díj: 400 000 forint**
- II. díj: 200 000 forint**
- III. díj: 100 000 forint**

A zsűri a beérkezett pályaművek színvonalától teszi függővé, hogy kiadja-e az első díjat. Fenntartja annak lehetőségét is, hogy az első díj összegét további 100 000 forintra emelje. A díjazott műveket a Magyar Napló Könyvkiadó a későbbi megállapodás szerint megjelentetheti.

A pályázat jelíges – a jeligét kérjük a kéziratban feltüntetni. A pályázó a kézírathoz mellékelt zárt, jelíges borítékban adja meg nevét és címét.

Beküldési határidő: 2007. március 15.

Eredményhirdetés: 2007-es Könyvhét, Magyar Napló-hajó.

A pályaművet A/4-es papírra, lehetőleg számítógéppel kinyomtatva vagy írógéppel írva, jól olvasható formában, 2 példányban kérjük beküldeni a Magyar Napló szerkesztőségébe.

A helyezés nélküli kéziratokat az eredményhirdetés után egy hónapig őrizzük meg, és személyesen adjuk vissza szerzőjüknek.

Nyitott Műhely

2003 június Ajpin, Jeremej • július Rott József • augusztus Nagy Zoltán Mihály • szeptember Körmendi Lajos • október Csenger Levente • november Jókai Anna • december Marsall László

2004 január Kalász Márton • február Határ Győző • március Daczó Árpád Lukács • április Nagy Gábor • május Penckőfer János • június Lázár Ervin • július Buda Ferenc • augusztus Kiss Benedek • szeptember Kovács István • október Nagy Gáspár • november Mezey Katalin • december Agh István

2005 január Léka Géza • február Görömbei András • március Dobozi Eszter • április Csoóri Sándor • május Szentmártoni János • június Csiki László • augusztus Farkas Árpád • szeptember Bodor Ádám • október Tózsér Árpád • november Szörényi László • december Vasadi Péter

2006 január Méhes György • február Szakonyi Károly

A Balassi Bálint-émlékkardot az idén Csoóri Sándornak ítélte oda a kuratórium, amelynek nevében a laudációt Zelnik József mondta. A tizedik alkalommal odaítélt kitüntetést február 14-én a budai Gellért Szállóban a költő betegsége miatt fia, ifj. Csoóri Sándor vette át. A műfordítók közül Lucie Szymanowska, cseh műfordító kapott Balassi-émlékkardot.

Takács Gyula költőt 95. születésnapja alkalmából február 3-án Kaposváron, a Városháza dísztermében Szita Károly, a város polgármestere, Schmidt Jenő, Tab polgármestere, Dr. Gyenesei István, a Somogy Megyei Közgyűlés elnöke, Kalász Márton, az Írószövetség elnöke, Tüskés Tibor és Pomogáts Béla köszöntötték.

A Csíkszeredában megjelenő Székelyföld című folyóirat 100. számát mutatták be február 13-án az Írószövetség Klubjában Ferencz István főszerkesztő és a lap munkatársai: Fekete Vincze, György Attila, Lovétei László és Molnár Vilmos. A lap magyarországi szerzői közül Bella István olvasott fel.

Dobozi Eszter Másolhatatlan című verseskötetét, amely az Ister Kiadónál jelent meg, február 14-én az Írószövetség klubjában Tornai József mutatta be. Az Írószövetség Költői Szakosztályának estjén a házigazda Turczi István volt, Dobozi Eszterrel Tornai József beszélgetett.

Kocsis Csaba Ezüstkert című drámakötetét, amely a Magyar Napló Kiadónál jelent meg, Bessenyei György halálának 195. évfordulója alkalmából a Litea Könyvszalomban február 22-én mutatta be Szentmártoni János, a kiadó szerkesztője. Az esten közreműködött Berki Mónika színművész és Bodor-Palkó Pál előadóművész.

A Bethlen Gábor Alapítvány negyedszázada 1980-2005 című kötet ünnepélyes bemutatójára március 10-én, pénteken 11 órakor kerül sor az URÁNIA Nemzeti Filmszínházban. A kötetet Bakos István állította össze, és a Püski Kiadó adta ki.

Nagy Gáspár költőnek ítélte oda a Március 15-e díjat idén a kuratórium. Az évente adományozott magándíjat 1981-ben Hoppál Mihály kezdeményezésére Csete György, Jankovics Marcell, Kelemen András, Kovács István, Péterfy László, Szakály Ferenc és Szemadám György alapították, és szemben a hivatalos kultúrpolitikával többek között Katona Tamás történész, Somogyi Győző festőművész, Makovecz Imre építész, Kallós Zoltán néprajzkutató, a Muzsikás együttes, a Duna-kör, Sára Sándor filmrendező munkásságát ismerték el vele. Az ünnepélyes díjátadásra március 15-én kerül sor.

Síposhegyi Péter:
**Halottak Napjától
Virágvasárnapig**

Rendezte: András Attila
Zeneszerző: Barabás Zoltán
Szereplők:

Erdélyi G. Hermina
Fazekas Andrea, Csernik Árpád,
Péter Ferenc, Kálló Béla
Március 10. péntek 19 óra
Budapest Hegyvidék XII. kerületi
Művelődési Központ (1124
Budapest, Csörsz u. 18.)

Jegyrendelés:
06205972142, 06203231292

Wass Albert
Jönnék! és Adjátok vissza a
hegyeimet
című kisregényei alapján
A világ és a vége

Dramatizálta:
András Attila és Péter Ferenc
Rendezte: András Attila
Szereplők:

Péter-Körmöci Petronella,
Kálló Béla, Kákonyi Tibor,
Molnár Zoltán, Péter Ferenc
Március 24. péntek 19. óra
Budapest Hegyvidék XII. kerületi
Művelődési Központ (1124
Budapest, Csörsz u. 18.)

Jegyrendelés:
06205972142, 06203231292

FIZESSEN ELŐ SZERKESZTŐSÉGÜNKBEN HATÁRON TÚLI MAGYAR FOLYÓIRATOKRA!

A Magyar Írószövetség
Kárpátaljai Írócsoportjának
folyóirata, Csonkapapi
főszerk. Nagy Zoltán Mihály
4800 Ft egy évre

Az északi peremvidékek magyar-
ságának fóruma, Rimaszombat
főszerk. B. Kovács István
5980 Ft egy évre

Irodalmi havilap, Marosvásárhely
főszerkesztő Markó Béla
5980 Ft egy évre

Művelődéstörténeti és közéleti
havilap, Csíkszereda
főszerk. Ferencz István
4440 Ft egy évre

Kulturális és művelődéstörténeti
havilap, Kolozsvá,
főszerk. Szabó Zsolt
4440 Ft egy évre

Irodalmi és kulturális havilap,
Csíkszereda
főszerk. Ferencz István
6276 Ft egy évre

Előfizethetők e-mailen: elofizetes@magyarnaplo.hu • magynap@hu.inter.net
Levélben: Magyar Napló Kiadó Kft. 1406 Bp., Pf. 15. Telefonon, faxon: 342-8768

Salvatore Quasimodo Emlékdíj

Balatonfüred Önkormányzata ismét meghirdeti verspályázatát a Salvatore Quasimodo Emlékdíj elnyerésére.

Valamennyi pályázó két magyar nyelvű, kiadatlan, más pályázatokon nem díjazott és nem említett művel vehet részt.

A pályamunkákat gépirással 5 példányban

2006. május 31-ig

kell eljuttatni a következő címre:

Polgármesteri Hivatal

8230 Balatonfüred, Szent István tér 1.

Valamennyi beküldött példányon kérjük feltüntetni a pályázó teljes nevét és címét, a borítékra írja rá:

Quasimodo költői verseny.

A beküldött műveket a pályázat kiírójának nem áll módjában visszaküldeni. A pályázaton első díjas költemény elnyeri az emlékdíjat, valamint a 3 millió lírának megfelelő összegű ösztöndíjat. A pályázat döntőjébe került versek részt vesznek a 2006. évi „Ada Negri nyomában” című nemzetközi pályázaton Brianzában. A zsűri a fődíjon kívül más díjakat is kiadhat.

A díjkiosztó ünnepélyre a 2006. szeptember 9-én rendezendő nemzetközi költőtálalkozó keretében, az este 7 órakor kezdődő gálaesten – a zsűri jelenlétében – kerül sor.

IRODALOMTÖRTÉNETI PÁLYÁZAT

Az Erdélyi Magyar Irodalmáért Alapítvány (EMIA)–

75 évvel az Erdélyi Helikon által kiírt magyar irodalomtörténeti pályázat után (amelynek nyertese a fiatal Szerb Antal lett) **pályázatot hirdet**

erdélyi magyar irodalomtörténet megírására.

Bárki pályázhat, életkortól függetlenül. A pályázóknak egy fejezetet (20–30 flekket, azaz 40–60 ezer leütést) és a megírandó irodalomtörténet tervezetét öt példányban kell beküldeniük

2006. szeptember 10-ig

az EMIA címére (535600, Székelyudvarhely, Városháza tér 5.) jeligével, külön borítékban

feltüntetve a pályázó nevét és címét.

A bírálóbizottság két díjat oszt ki:

I. díj 500 euró,

II. díj 300 euró.

A díjazásra szánt összeget a Szülőföld Alap biztosította.

Az EMIA gondoskodik arról, hogy a díjnyertes erdélyi magyar irodalomtörténet elkészülte után méltányos körülmények között nyomtatásban megjelenjen.

További információ: lorincz_gyorgy@yahoo.com

Európai és Világirodalmi Figyelő

1996 január **francia** (Lackfi János); február **mazúriai lengyel** (Kovács István); március **frankofon hét**; április **norvég** (Masát András); május-június **flamand** (Gera Judit); július–augusztus **szlovén** (Reiman Judit); szeptember **amerikai** (Bollobás Enikő); október **csecsen** (Kun Miklós); november **európai cigány** (Bari Károly); december **svéd** (Jávorszky Béla)

1997 január **belga** (Lackfi János); február **cseh** (Kis Szemán Róbert); április **szerb** (Milosevits Péter); május–június **amerikai magyar** (Gábor Róbert és Lauer Edit); július–augusztus **román** (Demény Péter); szeptember **lengyel esszé** (Kovács István); október **portugál** (Pál Ferenc); november **svájci** (Odor László); december **észti** (Jávorszky Béla)

1998 január **orosz** (Bratka László); február **amerikai nőirók** (Bollobás Enikő); március **svájci francia** (Alain Bagnoud); április **ír** (Kabdebó Tamás); május **izraeli** (Kiszely Gábor); június **1848 a környező népek szemével**; július **norvég** (Kovács Ferenc és Sulyok Vince); augusztus **Prága 1968**; szeptember **finn** (Jávorszky Béla); október **török** (Tasnádi Edit); november **olasz** (Szénási Ferenc); december **albán** (Schütz István)

1999 január **bolgár** (Juhász Péter); február **német** (Simon László); március **dán** (Kertész Judit); április **közép-kelet-európai abszurd** (Margittai Gábor); május **szlovák** (Boleman Éva és Forgács Ildikó); június **quebec-i francia** (Martonyi Éva); augusztus **amerikai multikulturalizmus** (Bollobás Enikő); szeptember **fjorszk** (Mervel Ferenc); október **katalán** (Déri Balázs és Faluba Kálmán); november **japán** (Vihar Judit); december **spanyol** (Pávai Patak Márta)

2000 január-február-március **erdélyi német** (Schuller Anger); április-május-június **Krakkó** (Szenyán Erzsébet); július-augusztus-szeptember **brazíl** (Pál Ferenc); október-november-december **izlandi** (Mervel Ferenc); **szárd** (Szénási Ferenc és Stefano De Bartolo)

2001 január-február-március **német** (Nemeskürty Harriet); április-május-június **portugál** (Pál Ferenc); július-augusztus-szeptember **finn-észti** (Fehérvári Győző, Jávorszky Béla); október-november-december **török** (Tasnádi Edit)

2002 január **szibériai finnugorok** (Nagy Katálin); február **baden-württembergi német** (Imre Török, Nagy Gábor); március **kárpátaljai ruszín** (S. Benedek András); június **kinai** (Zombory Klára); július **amerikai** (Andrew Singer); augusztus **finnugor** (Domokos Péter); október **japán** (Vihar Judit)

2003 január **svéd** (Mervel Ferenc); február **görög** (Caruha Vangelio); április **finnugor** (Domokos Péter); október **amerikai** (Sohár Pál); november **galego** (Pál Ferenc)

2004 január **lett** (Jávorszky Béla); február **dán** (Kovács Katáng Ferenc és Sulyok Vince); március **portugál** (Pál Ferenc); április **osztrák** (Ircsik Vilmos); május **namuri belga** (Lackfi János); június **lengyel** (Zsille Gábor); július **francia** (Szávai János); augusztus **finn** (Jávorszky Béla); szeptember **norvég** (Sulyok Vince); október **szlovák** (Zilka Tibor és Rédey Zoltán); november **cseh** (Beke Márton); december **litván** (Jávorszky Béla)

2005 január **északír** (Kurti Mária); február **lengyel** (Zsille Gábor); május **holland-indiák** (Pusztai Gábor); július **svájci olasz** (Andó Gabriella, Szénási Ferenc); augusztus **szilézi** (Zsille Gábor); szeptember **NDK** (Ircsik Vilmos); október **szlovák** (Karol Wlachovský); december **cseh** (Beke Márton)

2006 január **svéd** (Jávorszky Béla); február **japán** (Vihar Judit)

